

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

КАФЕДРА АНАЛІЗУ ТА СТАТИСТИКИ

ШВЕЦЬ Тетяна Григорівна

**ОБЛІК ТА АНАЛІЗ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ
ПІДПРИЄМСТВ**

**Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня
«Магістр»**

**Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»**

**Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент кафедри
аналізу та статистики
Петриченко Олександр
Анатолійович**

ВІННИЦЯ – 2019

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та аудиту

Кафедра аналізу
та статистики

Затверджую

зав. кафедри _____
« ____ » _____ 2019 р.

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Студент(у/ці) Швець Тетяні Григорівні

на тему:

«Облік та аналіз нематеріальних активів підприємств»

затверджена Наказом від «12» березня 2019 р., № 41м

Календарний план виконання магістерської роботи

Структура роботи		Термін підготовки
Вступ		06.09.2019р.
Розділ 1	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	06.09.2019р.
Розділ 2	ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	01.10.2019р.
Розділ 3	АНАЛІЗ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	01.11.2019р.
Висновки та пропозиції		07.11.2019р.
Список використаних джерел		07.11.2019р.

Термін подання роботи на кафедру
для попереднього захисту « 22 » листопада 2019р.

Завдання видав
керівник «19» березня 2019 р.

Підпис _____

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	9
1.1. Сутність нематеріальних активів як об'єкта обліку і економічного аналізу	9
1.2. Огляд літературних джерел з теми дослідження	22
1.3. Нормативно правова база обліку та аналізу нематеріальних активів підприємства	33
РОЗДІЛ 2. ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	42
2.1. Облікове відображення нематеріальних активів	42
2.2. Напрями розвитку облікової оцінки нематеріальних активів	57
2.3. Розвиток звітності про нематеріальні активи як засобу інформування про вартість підприємства	72
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	84
3.1. Напрями економічного аналізу нематеріальних активів: критичний аналіз	84
3.2. Аналіз нематеріальних активів в Державному підприємстві дослідному господарстві «Артеміда» ІК НААН України	96
3.3. Шляхи вдосконалення обліку та аналізу нематеріальних активів на підприємстві	
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	124
ДОДАТКИ	139

ВСТУП

Актуальність теми. Нематеріальні активи є важливим об'єктом бухгалтерського обліку за своїми характеристиками, своїм складом, за рівнем впливу на результати господарської діяльності та фінансовий стан підприємства.

В Україні суб'єкти господарювання використовують нематеріальні активи в фінансово-господарській діяльності, але не так активно, як в інших країнах світу. Однією з причин цього є складнощі в розумінні сутності нематеріального активу як об'єкта обліку.

На початковій стадії облікового процесу нематеріальних активів виникають питання у визначенні, ідентифікації, оцінці, класифікації об'єктів нематеріальних активів. Це основні питання для визнання нематеріальних активів активами суб'єктів господарювання, їх первісної оцінки, віднесення до певної класифікаційної групи. Помилки на цій стадії бухгалтерського обліку призводять до помилок у відображенні в обліку операцій з нематеріальними активами і, як наслідок, – до недостовірності фінансової звітності стосовно нематеріальних активів.

Саме тому потрібно визначити основні проблемні аспекти питань визначення терміна «нематеріальний актив», критерії визнання, їх класифікація для запобігання помилок у бухгалтерському обліку при їх надходженні.

Нематеріальні активи в сучасних умовах розвитку економіки відіграють важливу роль. Вони виступають формою реалізації інтелектуального капіталу, дозволяють створювати інноваційно-містку продукцію, сприяють взаємодії зі споживачами та постачальниками, збільшенню обсягів реалізації товарів та послуг, координації роботи менеджменту, бухгалтерії, відділу фінансів та інших підрозділів підприємства, розповсюдженні інформації в мережі Інтернет тощо. Усі ці заходи стимулюють діяльність вітчизняних підприємств, підвищують її ефективність, сприяючи подальшому сталому і прогресивному

розвитку. Для забезпечення ефективного управління наявними на підприємстві нематеріальними активами необхідно формування належного інформаційного забезпечення на основі удосконалення обліково-аналітичної системи з урахуванням особливостей нематеріальних активів як економічної категорії та зростаючих запитів і вимог суб'єктів управління до обліково-аналітичної інформації.

Проблематиці удосконалення системи обліку та економічного аналізу нематеріальних активів приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Т. Банасько, О. Вакун, Н. Головай, І. Дерун, В. Диба, В. Жук, І. Жураковська, Н. Корольок, М. Корягін, П. Куцик, О. Лаговська, С. Легенчук, Н. Малюга, М. Плекан, А. Пилипенко, Т. Польова, Н. Проскуріна, І. Райковська, І. Садовська, Х. Скоп, М. Чік, В. Шевчук, С. Шульга, І. Яремко та ін.

Значний внесок в розвиток обліково-аналітичної оцінки нематеріальними активами також здійснили зарубіжні дослідники І. Абейсекера, Д. Андрієсен, Н. Бонтіс, Е. Брукінг, Р. Булига, Е. Вайетт, Д. Волков, Дж. Гатрі, Ю. Даум, Л. Едвінсон, Р. Каплан, С. Кузубов, Б. Лев, Б. Марр, Д. Нортон, В. Платонов та ін.

Водночас, наявний обачливий підхід до визнання й оцінки нематеріальних активів, реалізований у національній системі обліку, створює значні перешкоди для формування релевантної і достовірної інформації, Необхідність удосконалення системи обліку та аналізу нематеріальними активами зумовлює актуальність теми дослідження, постановку мети і завдань.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретико-методичних, організаційних положень та розробка практичних рекомендацій щодо обліку і аналізу нематеріальних активів підприємств.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне вирішення таких завдань:

- ✓ проаналізувати сутність нематеріальних активів як об'єкта обліку

і економічного аналізу;

- ✓ сформувати напрями розвитку обліку нематеріальних активів;
- ✓ удосконалити методичне забезпечення облікової оцінки нематеріальних активів;
- ✓ розвинути теоретичні та практичні аспекти до формування звітності про нематеріальні активи підприємства;
- ✓ сформувати пріоритетні напрями удосконалення економічного аналізу нематеріальних активів;
- ✓ розробити пропозиції, спрямовані на удосконалення методики економічного аналізу нематеріальних активів;
- ✓ проаналізувати вплив нематеріальних активів та витрат на дослідження і розробки на ринкову вартість підприємства.

Об'єктом дослідження є обліково-аналітичне забезпечення нематеріальними активами підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методичні, організаційні та практичні засади обліку і аналізу нематеріальних активів в системі вартісноорієнтованого управління підприємством.

Методи дослідження. Методологічною основою магістерської роботи є положення теорії інтелектуального капіталу, концепції вартісноорієнтованого управління, концепції не фінансової та інтегрованої звітності, а також праці вітчизняних та зарубіжних учених і дослідників з питань розвитку обліку та аналізу нематеріальними активами підприємств.

Відповідно до поставлених завдань, використано такі методи наукового дослідження: історичний аналіз – для вивчення еволюції концепції вартісноорієнтованого управління; декомпозиційний аналіз – для обґрунтування структури інформаційного забезпечення вартісноорієнтованого управління; порівняльний аналіз – для виділення специфічних особливостей нематеріальних ресурсів як об'єкта обліку й аналізу та для виділення напрямів адаптації облікової системи в частині нематеріальних активів до змін в економіці; синтез – для виділення концептуальних підходів

до удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення вартісно-орієнтованого управління нематеріальними активами; моделювання – для розробки моделі обліково-аналітичного забезпечення вартісно-орієнтованого управління; кореляційно-регресійний аналіз – для оцінки ступеня впливу нематеріальних активів і витрат на дослідження та розробки на ринкову вартість підприємства.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографії, фахові наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку обліку та аналізу нематеріальних активів підприємств); нормативні документи, що регулюють порядок ведення обліку нематеріальних активів; статистичні джерела; довідкові та інформаційні видання професійних бухгалтерських організацій, база даних фінансової інформації «Amadeus – Bureau van Dijk», Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретичних, методичних та організаційних аспектів обліку і аналізу нематеріальних активів. Це дозволило виділити й обґрунтувати сукупність наукових положень, серед яких:

удосконалено:

методичне забезпечення облікової оцінки нематеріальних активів, яке, на відміну від усталеної практики, базується на обґрунтуванні складових процесу формування первісної вартості внутрішньо створених кваліфікаційних нематеріальних активів за алгоритмом включення до їх складу фінансових витрат з урахуванням процедури формалізації переоцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю в межах виділення етапів здійснення переоцінки, що дозволить підвищити достовірність інформації про нематеріальні активи, яка формується в системі обліку;

підсистема звітності щодо нематеріальних активів підприємства шляхом виділення її структури, розробки форми звіту про інтелектуальний капітал підприємства в розрізі трьох його основних видів та доповнення ф.№ 5

«Примітки до річної фінансової звітності» в частині витрат, які формують інтелектуальний капітал, що сприяє зменшенню інформаційної асиметрії між внутрішніми та зовнішніми користувачами щодо нематеріальних факторів створення вартості підприємства.

Для досягнення успіху у конкурентному середовищі та зміцнення добробуту країни зростає необхідність підприємств використовувати у своїй господарській діяльності нематеріальні активи, і це зумовлює необхідність дослідження методики їх обліку, аналізу та аудиту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

1.2. Сутність нематеріальних активів як об'єкта обліку і економічного аналізу

На нинішньому етапі, коли триває процес глобалізації та інтернаціоналізації економіки України виникає необхідність перегляду та уточнення принципів формування активів підприємства.

Нематеріальні активи є важливим об'єктом бухгалтерського обліку за своїми характеристиками, своїм складом, за рівнем впливу на результати господарської діяльності та фінансовий стан підприємства. З огляду на тенденції розвитку світових ринків нематеріальні активи виступають в якості головного каталізатора створення вартості підприємства, а їх частка в структурі капіталу постійно зростає.

Недосконалість законодавчої бази та класифікації об'єктів нематеріальних активів, розширення сфери використання нематеріальних активів, недостатня розробка методики оцінки зумовлюють потребу в удосконаленні їх обліку. [2 с. 94].

Будь-який період існування економічних відносин чи сфера діяльності передбачають раціональне використання ресурсів. Наявність такої ефективності та необхідність контролю зростає за умови значних капітальних вкладень у ресурси. Тому саме необоротні матеріальні активи, вартість яких є найвагомішою частиною майна будь-якого підприємства чи установи, потребують належної організації та ведення обліку з метою інформаційного забезпечення системи управління. При цьому чим більше рівнів містить система управління, тим складніший процес збору, накопичення та представлення інформації керівництву, а також оперативності здійснення господарських операцій та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з необоротними матеріальними активами.

Саме така багаторівнева система управління має місце в бюджетних установах, де видатки суворо плануються в кошторисах таких установ та узагальнюються у зведених кошторисах вищого розпорядника, які, у свою чергу, надаються до Міністерства фінансів для включення до видатків Державного бюджету на наступний рік. [24 с. 312].

В сучасних умовах нематеріальні активи (НМА) є досить важливим об'єктом бухгалтерського обліку на провідних підприємствах світу, адже саме їх наявність значною мірою визначає конкурентоспроможність. Але, на відміну від підприємств з розвинених країн, в українській практиці існує безліч проблем, пов'язаних із оцінкою та відображенням в обліку даних активів. Відповідно актуальності набуває питання визначення ролі та впливу нематеріальних активів на діяльність вітчизняних підприємств, а також виявлення проблемних аспектів їх оцінки та обліку.

На відміну від зарубіжного досвіду, повне відображення вітчизняними підприємствами у своїй звітності нематеріальних активів є рідкісним явищем, оскільки зазвичай дані активи хоча й використовуються в діяльності підприємства, але в документації не наводяться в повній мірі. Так, як свідчить звітність підприємств України, нематеріальні активи займають лише 2-5% у складі всіх активів. Натомість у провідних компаніях світу частка НМА становить 30-40%, а в наукомістких компаніях цей показник досягає 70-80% [28 с. 62].

Крім того, у складі НМА вітчизняних підприємств відображаються, інші НМА, які представлені переважно комп'ютерними програмами. Відповідно вихідною проблемою під час обліку НМА є проблема їх достовірної ідентифікації, тобто виділення даного виду активу серед інших

активів, надання лише йому властивих ознак та характеристик. Адже одні науковці розглядають НМА серед ресурсів підприємства як частину необоротних фондів, інші досліджують сферу нематеріального виробництва, а деякі – виділяють дані активи як об'єкти інтелектуальної власності

В таблиці 1.1 наведені визначення нематеріальних активів в Україні та

за кордоном:

Таблиця 1.1

**ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ»
В НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ**

№	Автор	Визначення
1	Згідно ПСБО 8:	Нематеріальні активи – це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, а також можуть бути ідентифіковані та утримуватися на підприємстві з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб або надання в оренду іншим суб'єктам господарювання
2	Згідно Податкового кодексу України:	Нематеріальний актив – це об'єкт інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку.
3	Згідно МСФЗ 38:	Нематеріальний актив – це ідентифікований немонетарний актив, що не має фізичної форми

Однак загальне значення «нематеріальні активи» в різних країнах практично не відрізняється. Характерними ознаками віднесення активів до якого виду є:

- відсутність матеріальної форми;
- тривалість використання (більше одного року);
- їх контроль відбувається в результаті минулих подій;
- можуть бути ідентифіковані;

Ще однією не менш важливою проблемою обліку нематеріальних активів є складність їх оцінки, оскільки неможливо розробити єдину методіку розрахунку цінності для кожного об'єкта нематеріального активу.

Слід відмітити, що у вітчизняній практиці оцінка нематеріальних активів ще не набула свого поширення. Але якщо підприємство зможе достовірно оцінити об'єкти НМА, то воно отримає ряд переваг: збалансування обліку всіх активів на підприємстві; оптимізація співвідношення активів, а також їх структури; підвищення ринкової вартості підприємства; врахування повної вартості НМА при злитті чи поглинанні даного підприємства; контроль

величини амортизаційних відрахувань.

Тому необхідно зосередити увагу на зарубіжних підходах щодо оцінки даних активів з метою запозичення їх досвіду та удосконалення обліку НМА на вітчизняних підприємствах.

Для того, щоб визначити цінність нематеріальних активів, у світовій практиці використовують наступні підходи оцінки їх вартості :

- витратний – полягає у розрахунку витрат на відтворення нематеріального активу;
- дохідний – полягає у врахуванні економічних вигід, які планується отримати від використання даного об'єкта активу в майбутньому;
- порівняльний (ринковий) – полягає в порівнянні об'єкта нематеріального активу, який оцінюється, з аналогічними об'єктами на ринку.

Кожний з цих підходів має свою методологію, і тому внаслідок їх одночасного використання підприємство отримує різні значення оцінки нематеріальних активів. Щоб уникнути цього, слід використовувати порівняльний аналіз оцінки вартості даних активів на основі вище наведених підходів. В свою чергу, це дасть змогу більш достовірно визначити вартість об'єкта НМА.

Основою процесів оцінки та обліку НМА повинна бути їх класифікація, яка більш глибоко розкриває змістовну характеристику НМА. Класифікація НМА у вітчизняній практиці регламентується ПСБО 8, а у зарубіжній – МСФЗ 38.

Сутність нематеріальних активів виявляється у відсутності матеріальної основи, але при цьому вони можуть бути ідентифіковані та утримуються підприємством в цілях використання для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях, надання в оренду з метою отримання прибутку протягом довгострокового періоду (більше одного року або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік).

На сьогодні в науковій літературі та джерелах інформаційно-публіцистичного характеру існують розбіжності у назві та обґрунтуванні

сутності об'єктів невідчутної природи, під якими в бухгалтерському обліку розуміють нематеріальні активи. Зокрема, досить широкої популярності набули такі поняття як “невідчутні активи”, “невідчутності”, “активи знань”, “інтелектуальний капітал”, “нематеріальний капітал”, “інноваційний капітал”, “людський капітал”, “інтелектуальні ресурси”, “нематеріальні активи в широкому розумінні”, “глобальна сфера нематеріальних активів”, “нематеріальні елементи” тощо. Окрім цього, серед вчених в сфері обліку також відсутня єдність в підходах стосовно його трактування, про що свідчать результати проведеного аналізу таких підходів.

Для проведення аналізу сутності поняття “нематеріальні активи” та визначення відмінності від інших подібних понять, слід розглянути сутність базової відносно даного поняття категорії – категорії активів. В Законі України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” активи визначені як ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [5]. Подібне трактування також наведено в НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [57] та у МСБО 38 “Нематеріальні активи” [50]. Вищенаведене дозволяє констатувати, що в основу поняття “актив”, покладений підхід, що використовується в системі МСБО і складається з наступних складових:

- ✓ основним об'єктом активів є матеріальні та нематеріальні ресурси, утворені в результаті минулих операцій або подій;
- ✓ контрольованість суб'єктом господарювання (існує можливість впливу на процес використання ресурсів або їх комерціалізації та здатність одержувати вигоди від них);

здатність ресурсів забезпечувати отримання вигід у майбутньому (в грошовій або негрошовій формі), тобто доходи у грошовій формі або вигоди, що можуть бути перетворені на гроші. Це є найбільш значимим обмеженням, що не дозволяє відображати в обліковій системі всі наявні у підприємства нематеріальні ресурси. В результаті дослідження базових характеристик

облікової категорії “актив” та поняття “нематеріальні активи” в міжнародних та національних облікових стандартах, загальну модель побудови поняття “нематеріальні активи” в бухгалтерському обліку можна представити наступним чином (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Архітектура побудови поняття “нематеріальні активи” в системі обліку

Слід відмітити, що вітчизняне облікове законодавство досить відчутно звужує склад нематеріальних активів. Це пов'язано з труднощами при віднесенні даних об'єктів до певних груп активів та при їх обліку. В зарубіжних країнах, окрім наведених груп, також виділяють неідентифіковані нематеріальні активи. До них, перш за все, відносять гудвіл – унікальний внутрішній ресурс, що характеризує приріст вартості підприємства, який досягається за рахунок ефективного управління [9 с.74]. На вітчизняних підприємствах, на відміну від зарубіжної практики, гудвіл не ідентифікується. Відповідно до Податкового кодексу України, гудвіл – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю, як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг), нових технологій тощо [50 с. 34].

Нематеріальний актив від гудвілу можна відрізнити тільки в тому випадку, коли його можна продати, обміняти чи орендувати. Також слід відмітити, що на вітчизняних підприємствах гудвіл відображається в балансі лише у випадку злиття з іншим підприємством або у разі продажу.

Загалом, слід наголосити, що НМА відіграють досить важливу роль у діяльності підприємства (див. рис. 1.2.): є основою та індикатором технологічного розвитку підприємства, відображають інноваційну спрямованість його діяльності. Дані активи створюються та купуються заради досягнення позитивного ефекту функціонування підприємства, який втілюється в показниках результативності діяльності.

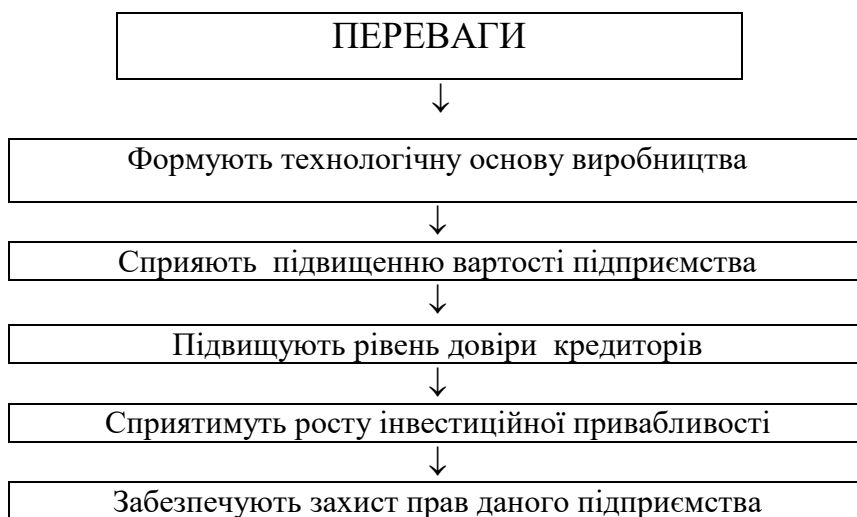

Рис. 1.2. Переваги від використання НМА у діяльності підприємства

Основними завданнями бухгалтерського обліку основних засобів та інших необоротних матеріальних активів (далі – ІНМА) є:

- правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в облікових регістрах надходження основних засобів та ІНМА, їх внутрішнього переміщення і вибуття;
- достовірне визначення результатів від реалізації та іншого вибуття основних засобів та ІНМА;
- точне визначення витрат, пов'язаних з підтриманням основних засобів у робочому стані (витрати на технічний огляд і догляд, на проведення всіх

видів ремонту), правильне обчислення та відображення в обліку суми амортизації основних засобів;

- контроль над збереженням основних засобів, прийнятих до бухгалтерського обліку, і ефективністю їх використання.

Для організації обліку основних засобів та ІНМА, що відповідає поставленим вище завданням, важливе значення мають такі передумови: дослідження змісту поняття «необоротні матеріальні активи» з метою встановлення одиниці обліку предметів основних засобів та ІНМА; класифікація НМА; встановлення принципів оцінки основних засобів та ІНМА.

З позиції користувачів облікової інформації однією з основних проблем обліку нематеріальних активів є їх оцінка, оскільки, на відміну від активів матеріальної природи, їх вартість характеризується значною волатильністю, що спричиняється зміною ролі конкретного нематеріального активу в забезпеченні одержання економічних вигід.

Внаслідок чого в багатьох випадках оприлюднена в бухгалтерській звітності вартість нематеріальних активів не відповідає їх реальній вартості. Тому на сьогодні існує значна кількість критиків чинної облікової системи за її консервативну орієнтацію в частині оцінки нематеріальних активів, зокрема, за можливість первинного визнання в обліку нематеріальних активів лише за первісною вартістю.

Основним аргументом у даному випадку є невідповідність між понесеними на створення нематеріального активу затратами та його реальною вартістю для підприємства. З іншого боку, «занадто» переоцінені нематеріальні активи, що збільшують вартість чистих активів підприємства, можуть використовуватись як засіб вуалювання показників звітності.

Таким чином, на сьогодні залишається невирішеною проблема облікової оцінки нематеріальних активів, яку слід розглядати з позицій, що дозволять надати відповідь на такі запитання:

– який вид оцінки нематеріальних активів має бути представлений

- в бухгалтерській звітності: історичний чи переоцінений;
- хто має проводити облікову оцінку нематеріальних активів: бухгалтери, професійні оцінювачі чи аудитори;
 - як часто має проводитись переоцінка нематеріальних активів;
 - які методи оцінки слід використовувати для облікової оцінки нематеріальних активів;
 - чи можуть бути розроблені загальні підходи до оцінки різних видів нематеріальних активів;
 - чи повинен бути розширений перелік об'єктів нематеріальних активів, що відображаються і оцінюються в системі обліку;
 - чи є застосування оцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю згідно з МСФЗ шляхом до вирішення всіх проблем? [39 с.225]

Грунтуючись на узагальненні результатів досліджень, можна сформулювати основні особливості нематеріальних активів: відсутність матеріальної форми і при цьому наявність такої цінної властивості, як здатність приносити дохід їхньому власнику з огляду на довгострокові права і переваги, надані йому на період, доки цей дохід можливий; відсутність наміру продажу нематеріальних активів за стабільної діяльності підприємства; термін використання більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік); не підлягають фізичному зносу; підвищений ступінь ризику за спробу одержати дохід від застосування подібних активів, а відтак, відсутність у користувача прагнення перепродати нематеріальні активи за нормальних умов діяльності підприємства; об'єкт може бути ідентифікований (крім гудвілу); може мати повторний продаж на ринку; вартість нематеріальних активів може бути достовірно визначена.

Нематеріальні активи мають грошову оцінку. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі підприємства, якщо:

- 1) існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигід, пов'язаних із його використанням;
- 2) його вартість може бути достовірно визначена.

Нематеріальний актив, отриманий у результаті розробки, слід відображати в балансі за умов, якщо підприємство має:

- 1) намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, у якому він придатний для реалізації або використання;
- 2) можливість отримання майбутньої економічної вигоди від реалізації або використання нематеріального активу;
- 3) інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробкою нематеріального активу.

Якщо нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям визнання, то витрати, пов'язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, протягом якого вони були здійснені, без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом.

Важливим питанням організації обліку нематеріальних активів є їх класифікація. Класифікація необхідна, по-перше, для розкриття інформації про нематеріальні активи у фінансовій звітності, а по-друге, важлива для управлінського обліку та аналізу використання нематеріальних активів і фінансової звітності.

Відповідно до П(С)БО 8:

- для бухгалтерського обліку нематеріальні активи класифікуються за групами, кожній групі нематеріального активу відповідає певний субрахунок, при цьому назва субрахунку відповідає назві групи;

- для відображення інформації про нематеріальні активи в Примітках до фінансової звітності поділяються на нематеріальні активи, створені власними силами, та отримані іншим шляхом за ознакою «за способом отримання».

Підхід до класифікації нематеріальних активів згідно з П(С)БО 8 і МСБО 38 дещо відрізняється:

- згідно з П(С)БО 8 нематеріальні активи поділяються на групи. Група нематеріальних активів – сукупність однотипних за призначенням та умовами використання нематеріальних активів;

- згідно з МСБО 38 нематеріальні активи поділяються на класи. Клас

нематеріальних активів – група активів, подібних за характером і використанню в діяльності суб'єкта господарювання;

- згідно з П(С)БО 8 група нематеріальних активів включає групу прав, тобто об'єктом обліку є права на нематеріальні активи, а не самі об'єкти матеріальних активів;

- згідно з П(С)БО 8 наводиться перелік об'єктів нематеріальних активів, яких необхідно використовувати в обліку;

- згідно з МСБО 38 наводиться перелік видів нематеріальних активів як приклад.

У Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку нематеріальних активів наведено сім груп нематеріальних активів, сьома група – це незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи.

У Податковому кодексі України наведено шість груп нематеріальних активів, які повністю співпадають з групами та об'єктами відповідно до П(С)БО 8. Існує тільки одне доповнення для об'єктів групи 2 – «крім права постійного користування земельною ділянкою».

Згідно з Податковим кодексом України, нематеріальні активи розподілено на 6 груп, де чітко визначено, які об'єкти належать до яких прав власності. Проте, якщо уважно розглянути об'єкти нематеріальних активів, можна визначити, що в нематеріальних активах переважають об'єкти інтелектуальної власності, тому пропонуємо наступну класифікацію нематеріальних активів за правами власності (рис. 1.3).

Аналіз класифікації нематеріальних активів показав, що класифікація нематеріальних активів, відповідно до П(С)БО 8 за групами та за способом отримання відповідає вимогам бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Це означає, що виділені певні групи нематеріальних активів, які не відрізняються суттєво від груп в інших нормативних документах, задовольняють методичку організації обліку нематеріальних активів і відображення інформації про них у фінансовій звітності. Аналіз об'єктів нематеріальних активів за групами, аналіз певних об'єктів для кожної окремо

взятої групи, виділення ознак класифікації за групами потребує подальших досліджень.[11 с. 310]

Рис 1.3. Розподіл нематеріальних активів за правами власності

Процес ідентифікації нематеріальних активів у бухгалтерському обліку відображений на рис. 1.4. При розгляді коментарів відносно попереднього проекту МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» Комітет зазначив, що «якщо підприємство окремо набуває (купляє) недоговірні відносини з клієнтом, то наявність угоди обміну такими відносинами є свідченням того, що цей актив є відокремлюваним і підприємство в змозі контролювати очікувані майбутні економічні вигоди, що надходять від таких відносин».

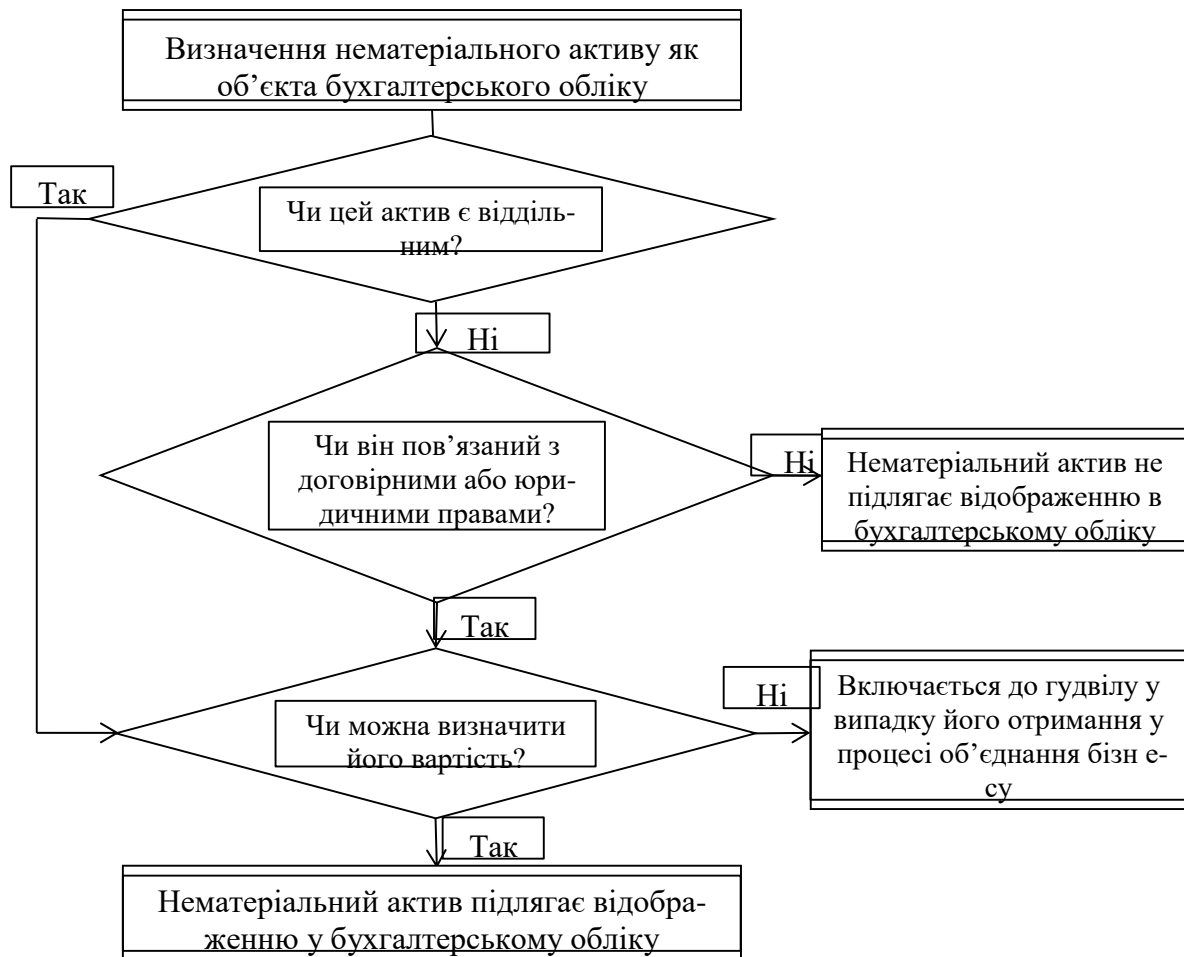

Рис. 1.4. Алгоритм ідентифікації нематеріальних активів у обліку

Таким чином, відносини з клієнтом будуть відповідати визначенню нематеріального активу та будуть такими визнаватися. Проте, за відсутності угод обміну щодо таких або аналогічних недоговірних відносин з клієнтом підприємство буде не в змозі продемонструвати, що такі відносини є віддільними або, що воно в змозі контролювати очікувані майбутні економічні вигоди, які надходять від таких відносин». Авторами досліджень обліку нематеріальних активів пропонуються ознаки класифікації нематеріальних активів, кількість цих ознак коливається від двох до п'ятнадцяти, а за бажанням кількість можна ще збільшити, але кількість – це ще не якість. Кожна класифікація та ознака класифікації повинні мати свою мету, завдання та відповідати вимогам бухгалтерського обліку, управлінського обліку, аналізу нематеріальних активів.

В результаті проведеного аналізу наукових поглядів на трактування категорії «нематеріальні активи» можемо запропонувати власне бачення їх сутності. Вважаємо за доцільне розглядати сутність нематеріальних активів як сукупність всіх наявних у підприємства прав на різні види власності, які мають певну цінність для суб'єкта господарювання і забезпечують йому можливість отримання вигоди чи доходу.

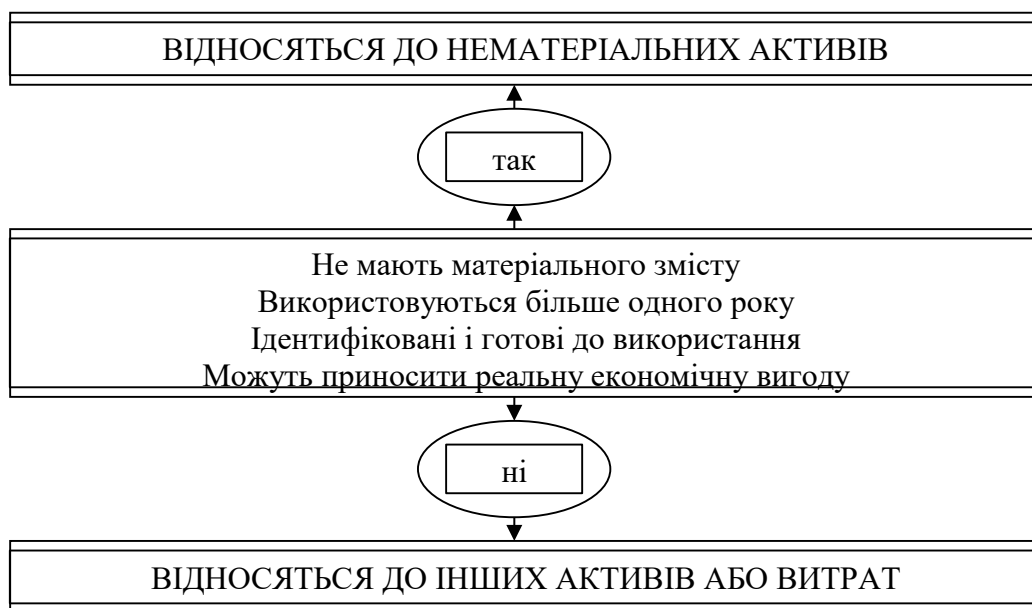

Рис. 1.5. Ознаки визнання нематеріальних активів

У табл. 1.2 розглянуто особливості формування первісної вартості нематеріальних активів в обліку, враховуючи різні шляхи їхнього надходження.

Отже, можна зазначити, що:

- нематеріальні активи є права на ті або інші об'єкти нематеріального характеру, а не самі об'єкти;
- права, що визначаються як нематеріальні активи, можуть виникати тільки з договорів (авторський договір, ліцензійний договір, договір закупівлі/продажу тощо), оскільки саме зі змісту договорів випливає, що підприємство набуває тих або інших прав і привілеїв. У цьому випадку дуже важливо, щоб у договорі були чітко визначені умови, за яких особа, що придбає ці права, може ними користуватися;

Способи формування первісної вартості нематеріальних активів

з/п	Шляхи надходження НМА на підприємство	Первісна вартість включає
1	Окреме придбання	- ціну (вартість) придбання (крім отриманих знижок) - мито, непрямі податки, що не підлягають відшкодуванню - інші витрати, що безпосередньо пов'язані з його придбанням та доведенням до стану, в якому він придатний для використання за призначенням Фінансові витрати не включаються до первісної вартості НМА, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок запозичень (за винятком фінансових витрат, які включаються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до П(С)БО 31 «Фінансові витрати»)
2	Обмін на подібний актив	Залишкову вартість переданого НМА. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливую вартість, то первісною вартістю НМА, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є його справедлива вартість із включенням різниці до фінансових результатів (витрат) звітного періоду
3	Обмін на неподібний актив	Справедливу вартість переданого немонетарного активу, збільшену (зменшену) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну
4	Безоплатно отриманий	Справедливу вартість на дату отримання з урахуванням витрат, що формують первісну вартість придбаного НМА
5	Внесений у зареєстрований капітал	Погоджену засновниками (учасниками) підприємства їх справедливую вартість з урахуванням витрат, що формують первісну вартість придбаного НМА
6	Отримані внаслідок об'єднання підприємств	Справедливу вартість
7	Створений власними силами	- прямі витрати на оплату праці - прямі матеріальні витрати - інші витрати, безпосередньо пов'язані зі створенням цього НМА та приведенням його до стану придатності для використання за призначенням (оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій тощо)

- права, що зараховуються на баланс як необоротні нематеріальні активи: існує ймовірність того, що майбутні економічні вигоди, які відносяться до активу, надходять до підприємства та собівартість активу можна достовірно оцінити.

1.2. Огляд літературних джерел з теми дослідження

Значний внесок у дослідження методики аналізу використання нематеріальних активів у вітчизняній практиці зробили Т. Банасько [4], І. Боярко [9], Н. Кузик [35], Н. Мамонтова [42], В. Манакін [44], М. Мартіянова [46], О. Фурманчук [89] та багато інших вчених. Однак ще безліч питань, пов'язаних з темою даного дослідження, залишаються невирішеними, зокрема: зарахування на баланс підприємства об'єктів НМА; розроблення порядку їх визнання та чіткої методики обліку; достовірна оцінка та ідентифікація НМА; прийняття єдиної класифікації НМА, а також реальне відображення даних активів у звітності.

В обліковій термінології необоротні матеріальні активи є структурним елементом необоротних активів, які за вартісним критерієм поділяються на основні засоби та ІНМА. Змістове наповнення та формування поняття «необоротні активи» змінювалось разом з розвитком економічної науки в результаті зміни умов ведення людиною господарської діяльності.

Більшість дослідників історії розвитку бухгалтерського обліку першим поняттям, яке характеризувало наявні об'єкти, призначені для господарського життя людини, у тому числі й для потреб ведення домашнього господарства, вважають «майно». Виникнення цього терміна на територіях Стародавнього Світу (Греції, Риму, Єгипту) датується XV ст. до нашої ери. Таке узагальнення об'єктів в натуральному вираженні, до яких відносили власність у вигляді нерухомого й рухомого майна, коштовностей, сировини для виробництва, а також рабів, було спричинене необхідністю здійснення контролю за збереженням власних цінностей, а пізніше, починаючи з 487 р. до н. е., і з метою оподаткування. [82 с. 313].

Розвиток теорії та методології обліку відбувався під впливом розвитку економічних поглядів у цілому. Тому при дослідженні історичних аспектів виникнення та формування поняття, що характеризувало майно людини як господарюючого суб'єкта, доцільно врахувати розвиток загальноекономічних ідей. Так, у період становлення торгівельних відносин набувають широкої популярності ідеї меркантилістів, що прирівнюють гроші або ж багатство до

капіталу власника. Такий капітал належить конкретному приватному господарству і використовується для отримання додаткового доходу. Схожу позицію висловив і засновник класичної політекономії В. Петті в XVII ст., визначивши суму рухомого й нерухомого майна багатством.

Подальший розвиток економічної думки в ідеології фізіократів як наслідок появи альтернативних видів господарської діяльності по відношенню до торгівельної дав змогу вбачати в капіталі не лише конкретну грошову суму, а ті засоби виробництва, які власник може отримати за гроші. У дослідженнях Ф. Кене, як основоположника економічної течії «влада природи», знайшов відображення поділ капіталу на дві частини: «початкові аванси», до яких відносять сільськогосподарські знаряддя, будови, тварини і все те, що використовується у землеробстві протягом декількох виробничих циклів, тобто основний капітал, який у бухгалтерській термінології сьогодні тотожний поняттю «НМА» та «щорічні аванси» – витрати, понесені протягом одного виробничого циклу, тобто оборотний капітал.

«Майновий» підхід до капіталу продовжував розвивати послідовник Ф. Кене Адам Сміт, який розглядав капітал як нагромаджений запас для розвитку виробництва, що зумовило його поділ на основний і оборотний [80, с. 18] (А. Сміт першим і запровадив ці терміни.). До основного капіталу належали знаряддя праці, будинки, споруди, поліпшення якості землі, а також набуті та корисні здібності усіх мешканців або членів суспільства. Під оборотним капіталом він розумів товарний і грошовий капітал, тобто капітал у сфері обігу. Таким чином, попри матеріальний критерій віднесення ресурсів, що «приносять дохід, не надходячи в обіг або не міняючи власника», до основного капіталу, у класичній економічній теорії було звернено увагу на нематеріальний виробничий фактор, такий як знання та навички учасників виробничого процесу.

Удосконалення теоретичного обґрунтування капіталу продовжив у своїх дослідженнях Д. Рікардо, який, поділяючи капітал на основний і оборотний, виокремив критерій їх поділу – час. «Залежно від того, як швидко

зношується капітал і як часто він вимагає відтворення, капітал зараховується до оборотного або до основного» [155, с. 29]. Свій внесок у розвиток теорії капіталу вніс і засновник соціалістичного напрямку розвитку економічної теорії К. Маркс, який критерієм поділу капіталу на основний та оборотний визначив різний характер обороту його складових частин і спосіб перенесення вартості на продукт [45, с. 178]. Крім того, К. Маркс виокремлює постійний та змінний капітал. До першого він відносить ту частину, яка перетворюється в процесі господарювання на засоби виробництва та не змінює величини своєї вартості (машини і обладнання – основний капітал, тобто засоби праці, які повністю беруть участь в процесі виробництва і переносять по мірі зносу свою вартість на продукт частинами; запаси сировини і матеріалів – оборотний капітал без урахування вартості робочої сили, тобто предмети праці). Однак умовою віднесення засобів виробництва до капіталу є їх використання у капіталістичному процесі виробництва [82, с. 254].

Подальший розвиток теорії капіталу, його критеріїв визнання, форм та умов існування відбувався в рамках розвитку неокласичної політекономії, де дослідження поширилися на макроекономічний рівень, де капітал (капітальні блага) – це ресурси, яким у людських планах відводиться роль факторів майбутнього виробництва.

У цей час в умовах розвитку капіталізму створилось підґрунтя для появи складніших економічних відносин, що супроводжувались наявністю кількох власників-учасників господарської діяльності. Тому необхідність відокремлення особистого майна власника від майна товариства дало поштовх для переосмислення змісту категорій, що характеризували майно господарюючого суб'єкта, виокремивши поняття «ресурси». Так, представник італійської класичної бухгалтерської школи Дж. Дзаппе визначив активами підприємства, що характеризувались раніше як засоби виробництва, ресурси, призначені для одержання прибутку в майбутньому [55].

Необхідність вартісної оцінки майна підприємства та джерел його формування в процесі ведення господарської діяльності привело до появи

відповідних категорій, еволюція змістового наповнення яких залежно від обраного підходу до трактування триває й донині.

Історичний аналіз економічних поглядів показав спорідненість понять «капітал» та «активи». Вважається, що бухгалтерське розуміння активу відображає майно підприємства – його форму, а єдність форми і змісту розкривається в економічній категорії «капітал». Крім цього виокремлення, теоретиками політекономії в структурі капіталу основного та оборотного створено передумови поділу активів на необоротні (основні) та оборотні, який знайшов своє відображення в історичному аспекті в працях як зарубіжних дослідників (А. Гільбо та Е. Леоте (1819 – 1895 рр.), які до складу активів включали основні засоби, оборотні засоби, витрачені засоби (вкладені в незакінчені процеси), засоби у дебіторів і збитки [13, с. 51]), так і радянських Р. Я. Вейцман (1870 – 1936 рр.), який усі частини активу згрупував у засоби у фазі виробництва та засоби у фазі обігу, а також поділив актив на:

- 1) основні засоби;
- 2) засоби в обігу;
- 3) засоби поза обігом (вивільнені кошти).

Варто відзначити, що дискусії з приводу формальної та змістової характеристики економічних та облікових понять, у тому числі й поняття «необоротні активи», триває в науковому просторі й сьогодні. Щодо формального визначення поняття бухгалтерського обліку, яке відображає функціональну форму капіталу на його другій стадії (основний), то більшість науковців, у тому числі й Я. В. Соколов, наголошують на умовності поділу активів на оборотні та необоротні [82, с. 491], оскільки всі засоби знаходяться в обороті, однак у різні проміжки часу. Тому логічно видається пропозиція окремих науковців (Л. Л. Горецької, В. Є. Ванкевича, Л. Г. Ловінської, М. В. Півторака) щодо зміни назви «необоротні активи» на «довгострокові активи» або ж «основні активи».

Проведені дослідження показують, що у літературних джерелах з економіки та управління найчастіше використовуються терміни „результати

інтелектуальної діяльності”, „інтелектуальна власність” “інтелектуальні активи”, „нематеріальні ресурси” [13 с. 143]. Для цілей бухгалтерського обліку використовується нормативне поняття „нематеріальні” або „невідчутні активи”. Відмінність між нематеріальними активами і нематеріальними ресурсами впливає із самого значення цих понять. Так, активи – це сукупність майна, грошових коштів, об’єктів інтелектуальної власності конкретного суб’єкта господарювання, від використання яких протягом певного періоду очікується отримання вигод (як правило, прибутку), а ресурси – це, по-суті складові виробничого потенціалу підприємства, що використовуються ним для досягнення поставлених цілей [17 с.37].

Ресурси підприємства трансформуються в активи, (відповідно – знаходять відображення в балансі), лише після дотримання умов визнання: оцінки, ідентифікації, здатності приносити економічні вигоди. Вивчення й аналіз економічної літератури дали змогу встановити, що все більше уваги вченими-економістами приділяється класифікації нематеріальних активів. Заслуговують на увагу пропозиції Сизоненка О.В. щодо удосконалення однорідних груп нематеріальних активів [83 с. 56], застосування їх на практиці дасть можливість раціоналізувати синтетичний і, головне, аналітичний облік на підприємстві. І. Тарасова, яка зазначає, що до складу нематеріальних активів не слід включати права користування надрами [86 с. 76]. Це пояснюється тим, що ресурси по своїй природі – це матеріальний об’єкт, а право їх використання – це лише наданий дозвіл відповідними органами державної влади, який не може сам по собі бути використаним для отримання економічних вигод в управлінні матеріально-технічним постачанням, виробництвом та іншою діяльністю. З цього приводу Н.Г. Лук’янюк також наполягає на необхідності термін „право” не вживати, обґрунтовуючи це тим, що нематеріальні активи виступають об’єктами інтелектуальної власності, а не права на них [41 с. 97].

Деякі об’єкти бухгалтерського обліку, що відображаються на балансі суб’єкта господарювання, виходячи з їх характерних особливостей та

визначення змісту нематеріальних активів можна віднести до таких. Наприклад, витрати майбутніх періодів або дебіторська заборгованість – нематеріальні. Саме тому, представляє інтерес пропозиція І. Солодченко з уточнення сутності нематеріальних активів [84 с. 123] Зокрема, пропонується визначити, що нематеріальні активи — це будь-які активи, що не мають матеріальної форми, за винятком, грошових коштів та їхніх еквівалентів (кошти на рахунках до запитання, готівка, фінансові інвестиції, які конвертуються в певні суми грошових коштів), дебіторської заборгованості підприємству у визначеній сумі грошових коштів.

Питання аналізу нематеріальних активів досліджувались у працях вчених: М. С. Абрютіна, М. І. Баканова М. А. Болюха, В. З. Бурчевського, М. І. Горбатка, В. М. Івахненка, К. В. Ізмайлова, М. Я. Коробова, Л. А. Лахтіонової, Є. В. Мниха, О. В. Олійник, П. Я. Поповича, І. Т. Райковської, Г. В. Савицької, М. Г. Чумаченка, М. І. Яцківа та інших.

Проте в сучасних умовах методика аналізу нематеріальних активів потребує уточнення, доповнення та інтерпретації з урахуванням трансформаційних процесів економіки країни та впливу факторів зовнішнього середовища. Подальшого вивчення потребує комплекс питань, пов'язаних з визначенням впливу якості інформаційного забезпечення на ефективність аналізу господарської діяльності, обґрунтованість прийняття управлінських рішень та пошук внутрішніх джерел економічного зростання підприємства. [68 с. 182].

Дослідивши та узагальнивши роботи вітчизняних і зарубіжних учених, виокремимо основні підходи, за якими розкривається сутність НМА. Так, НМА розглядаються як:

- а) інтелектуальна власність;
- б) актив, що не має матеріальної (фізичної) форми;
- в) складова потенціалу підприємства, що приносить дохід;
- г) права володіння (власності).

Склад нематеріальних активів – це сукупність прав підприємства

розпоряджатися об'єктами інтелектуальної та промислової власності й переваг підприємства, у порівнянні з іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Таким чином, доцільно під НМА розуміти всю сукупність неосяжних (за природою втілення) активів, які застосовуються у створенні кінцевого продукту, підвищують вартість самого підприємства, а на баланс мають право бути зараховані лише ті активи, які відповідають визначеним ознакам ідентифікації.

Дані активи – це майно підприємства, яке не має уречевленої форми, може бути достовірно визначеним, має свою вартісну оцінку та приносить економічну вигоду (дохід) своїм власникам від його використання. Співставлення вищенаведених понять нематеріальних активів дозволяє встановити основні ознаки, притаманні даним активам:-

- відсутність матеріальної форми;
- тривалість використання (більше одного року);
- їх контроль відбувається в результаті минулих подій;
- можуть бути ідентифіковані;
- утримуються підприємством із метою їх використання, а не в якості інвестицій;
- складність визначення величини майбутнього прибутку від їх використання; мають цінність лише для одного підприємства;
- мають схильність до технічного старіння.

Зазначені особливості характеризують нематеріальні активи як узагальнене поняття результатів творчої діяльності й засобів індивідуалізації юридичної особи, як форма права, що приносить власнику дохід, розмір якого залежить від обсягу цих прав.

Отже, НМА – це багатоаспектне поняття. По-перше, вони представляють ту частину майна підприємства, яка не має матеріально уречевленої форми, або його матеріально-уречевлена форма не має суттєвого значення для використання в господарській діяльності. По-друге, НМА є

немонетарними активами, які мають вартісну оцінку. Тільки у випадку вартісної оцінки вони можуть бути взяті на облік з усіма наслідками фінансово-економічного характеру. По-третє, НМА є засобом отримання вигоди для їх розпорядника. Вони створюють конкурентну перевагу підприємства, прямо або опосередковано приносять дохід, унаслідок чого досягається ефект капіталізації. [88 с. 119].

1.3 Нормативно правова база обліку та аналізу нематеріальних активів підприємства.

Значення нематеріальних активів у сучасних умовах постійно зростає, з'являються нові об'єкти, які вимагають правового закріплення на всіх стадіях від створення до використання в процесі виробництва. Це знайшло своє відображення в законодавчих актах України:

- Цивільний кодекс України, від 16 січня 2003р;
- Закон України “Про авторське право й суміжні права ” від 23 грудня 1993р, № 3792-ХІІ;
- Закон України “Про охорону прав на винаходи й корисні моделі ” від 15 грудня 1993р №3687-ХІІ та інші.

Призначення законодавчих актів полягає в створенні умов для захисту бізнесу. Якщо підприємство має нематеріальні активи, то це означає, що воно спроможне:

- захистити свій бізнес, використовуючи для цих цілей чинне законодавство;
- отримати зі створених об'єктів виключних прав дохід або інша користь;
- випускати конкурентоспроможну продукцію й конкурувати з аналогічними підприємствами на товарному ринку.

Облік та аналіз нематеріальних активів підприємства є складною системою, що має безліч нюансів та особливостей. Тому в законодавчій базі виділено значну кількість документів, що регламентують порядок ведення їх бухгалтерського обліку та відображення інформації про них у звітності.[58 с.

100].

На нинішньому етапі становлення національної економіки України першочергового значення набуває науково-технологічний розвиток, визначальна роль в якому належить інноваційній діяльності, створенню нематеріальних активів (об'єктів інтелектуальної власності) та їх реалізації у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг. Створення або придбання нематеріальних активів для підприємств різних галузей несе економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, і їх вартість може бути достовірно визначена.

Нематеріальні активи унікальні за своїми характеристиками, своїм складом, за рівнем впливу на результати господарської діяльності та фінансовий стан підприємств. Проте недосконалість нормативно-законодавчої бази та класифікації об'єктів нематеріальних активів, недостатня розробка методики оцінки зумовлюють потребу в удосконаленні їх обліку, оцінки ефективності використання. [23 с.99]

Основним нормативно-правовим документом як з бухгалтерського обліку в цілому, так і з обліку запасів є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Він визначає основні принципи обліку виробничих запасів, порядок організації та ведення їх обліку (відповідальність за його організацію, первинні документи та облікові реєстри, необхідність інвентаризації запасів та порядок відображення інформації про запаси у фінансовій звітності підприємств).

Аналізуючи ситуацію можна зробити висновок, що навіть сьогодні в новій редакції Податкового кодексу України ніхто не звернув увагу на відмінність визначення терміна "нематеріальні активи" в податковому законодавстві порівняно з бухгалтерським. Так, у Податковому кодексі нематеріальні активи визнаються як права власності на результати інтелектуальної діяльності та інших прав, створених або придбаних платником податку, тобто для визнання нематеріального активу необхідно, щоб ці активи приносили платнику податку економічні вигоди (дохід), а також наявність

документів, які підтверджують наявність права на цю власність у платника податку.

У бухгалтерському обліку нематеріальні активи визнаються як немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та строк корисного використання яких більше одного року, і жодного слова про об'єкти, які входять до складу нематеріальних активів. Існуючими розбіжностями у визначенні самого терміна спричиняються розбіжності в тлумаченні фахівцями поняття нематеріальних активів. [23 с.101].

Практична проблема, пов'язана з оцінкою нематеріальних активів, часто виникає під час проведення їх інвентаризації та виявленні таких, що не відображені на балансі підприємства. Відповідь на питання щодо правильної оцінки таких об'єктів частково дає П(С)БО 8 та Національний стандарт 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності". Так, в основу для визначення достовірної оцінки нематеріального активу може бути покладений витратний підхід. Останній ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки [56]. У разі наявності інформації про витрати на придбання підприємством або створення власними силами подібних за функціональними можливостями, споживчими характеристиками та економічними показниками об'єктів можливим є використання методу заміщення.

Особливо актуальності набуватиме цей метод у разі відсутності основних первинних документів для взяття на облік нематеріальних активів (господарських договорів (угод) на їх придбання або створення; рахунків й документів, що підтверджують оплату права користування землею, водою та іншими природними ресурсами; патентів на сорт; свідоцтв на право займатися племінною справою та інших організаційно-розпорядчих та облікових документів).

Вітчизняним законодавством передбачено декілька видів вартості об'єктів нематеріальних активів: первісна, справедлива та переоцінена.

Первісна вартість відображає історичну (фактичну) собівартість активів та складається з ціни (вартості) придбання (крім отриманих торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, у якому він придатний для використання за призначенням.

Слід відмітити, що первісна вартість нематеріальних активів збільшується на суму витрат, якщо такі пов'язані з удосконаленням та покращенням їхніх можливостей або подовженням строку використання цих нематеріальних активів. Тобто понесення таких витрат сприятиме підвищенню попередньо очікуваних майбутніх економічних вигод.

Відповідно до п. 18 П(С)БО 8 витрати, які понесені для підтримки об'єкта в придатному для подальшого використання стані та одержання очікуваного розміру майбутніх економічних вигод від його використання, включаються до складу витрат звітного періоду, тобто це витрати які підтримують нематеріальний актив у діючому стані (як наприклад, витрати поточного ремонту або технічного обслуговування основних засобів), списуються на поточні витрати.

У процесі здійснення господарської діяльності часто виникають труднощі з віднесенням їх до відповідної категорії витрат, а отже, і достовірного відображення інформації щодо нематеріальних активів у відповідних формах фінансової звітності. Щодо справедливої вартості, то незважаючи на появу цього поняття у теорії та практиці обліку ще в 90-х роках, однак і до сьогодні питання оцінки за справедливою вартістю викликає багато дискусій.

Порядок здійснення оцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю законодавством повністю не врегульовано. У П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» вказані лише умови, за яких повинна використовуватися оцінка за справедливою вартістю, однак, щодо методики її визначення роз'яснення відсутні, що відповідно викликає чимало ускладнень у практикуючих бухгалтерів.

Вартість нематеріальних активів може змінюватися, тому необхідно здійснювати їх переоцінку. Вона не є обов'язковим заходом, а тому здійснюється тільки тими підприємствами, які зацікавлені у відображенні реального стану належних їм нематеріальних активів. У випадку здійснення переоцінки виникають певні труднощі. По-перше, здійснюється переоцінка за справедливою вартістю на дату балансу тільки тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок. На практиці перелік таких активів досить обмежений. Активний ринок не існує для авторських прав, торговельних марок, інших унікальних нематеріальних активів. По-друге, у випадку переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу необхідно переоцінювати всі інші активи групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку)

Якщо підприємство бажає здійснити переоцінку права на винахід, то переоцінюються всі права на об'єкти цієї групи, щодо яких існує активний ринок, наприклад, права на сорти рослин, породи тварин, ноу-хау й ін. Такий підхід передбачає, що: всі об'єкти однієї групи відображаються або за первісною, або за справедливою (ринковою) вартістю. Ті об'єкти, щодо яких не існує активного ринку слід оцінювати за собівартістю за вирахуванням накопиченого зносу і втрат від зменшення його корисності. І знову виникає практичне питання, наскільки об'єктивно можливо визначити такі втрати і як відобразити це документально. Під час обстеження нематеріальних активів (об'єктів права інтелектуальної власності) з метою їх ідентифікації необхідно з'ясувати наявність матеріальних носіїв, що є об'єктами обліку. Залежно від мети оцінки, правової ситуації, інших факторів необхідно з'ясувати тип вартості, що визначається. У вітчизняній практиці оцінки нематеріальних активів використовуються в основному два типи вартості: інвентарна та ринкова. Інвентарна використовується для інвентаризації, бухгалтерського обліку та постановки майна на баланс підприємства, а ринкова – для визначення розмірів платежів у разі комерційного використання майна [13].

Інвентаризація здійснюється для виявлення не відображених у

бухгалтерському обліку майнових прав інтелектуальної власності. Для визначення ринкової вартості враховується найбільш ефективно використання об'єкта оцінки. У результаті найбільш ефективного використання об'єкта оцінки вартість його є максимальною. Обов'язково повинен бути врахований вплив ринкових умов на використання об'єкта оцінки під час прогнозування грошового потоку та відповідної норми доходу. Методи оцінки вартості визначаються типом вартості, а також тим, для чого таку оцінку призначено і як планується використати її результати. Слід зазначити, що бухгалтерський облік не може надати точної інформації про нематеріальні складові інтелектуального капіталу.

У бухгалтерській звітності інтелектуальний капітал не виділений окремо, тому його статистична оцінка на макрорівні є умовною. У зв'язку із цим існує значна різниця між бухгалтерською оцінкою вартості підприємства та її ринковою вартістю. Ця різниця постійно збільшується за рахунок того, що в бухгалтерському обліку відповідно до діючих стандартів відображається лише незначна частина інтелектуального капіталу (як складової – об'єктів інтелектуальної власності) у вигляді нематеріальних активів.

Згідно з чинним законодавством України існують загальноприйняті методичні підходи до оцінки інтелектуальної власності, а саме: витратний, порівняльний і дохідний. Використання цих підходів стосовно нематеріальних активів має свою специфіку, оскільки нематеріальний актив є досить нестандартним об'єктом для оцінки. На практиці витратний підхід широко використовується для визначення суми витрат на відтворення об'єкта оцінки. Для цього використовують методи: прямого відтворення і заміщення.

Сутність нематеріальних активів підприємств наведена в різних нормативно-правових актах (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до трактування поняття «нематеріальні активи» у
нормативно-правових документах

№ з/п	Джерело	Сутність нематеріальних активів
1	Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»	Нематеріальний актив – це об’єкт (об’єкти) права інтелектуальної власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, встановленому законодавством, об’єктом права власності
2	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»	Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований
3	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи»	Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований
4	Податковий кодекс України [Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2756-VI, зі змінами та доповненнями	Нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об’єктом права власності, право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами

Як бачимо, розглянуті визначення мають розбіжності щодо складових нематеріальних активів та збігаються у особливості їх використання та нематеріальності форми існування.

Зазначена у визначенні нематеріального активу, відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» можливість його ідентифікації означає, що актив можна розпізнати як самостійну одиницю.

РОЗДІЛ 2

ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Облікове відображення нематеріальних активів

На сьогодні існуюча в Україні система бухгалтерського обліку повною мірою не забезпечує генерування інформації про нематеріальні активи, яка б могла використовуватись для ефективного функціонування системи вартісноорієнтованого управління підприємством. Основною причиною цього є те, що в основу національного законодавства з обліку нематеріальних активів закладені підходи, які використовуються для оцінки та облікового відображення активів матеріальної природи та не завжди враховують визначальні особливості нематеріальних активів як об'єкта управління в сучасних умовах розвитку економіки постіндустріального типу.

З одного боку, облікова система не має своєю основною ціллю забезпечення вимірювання вартості нематеріальних активів, про що наголошено в концептуальній основі МСФЗ, де в п. М7 зазначається, що фінансові звіти загального призначення не призначені для того, щоб показати вартість суб'єкта господарювання, що звітує [50]. Проте, інформація з фінансової звітності може допомогти користувачам оцінити як загальну вартість підприємства, так і вартість його окремих компонентів, зокрема, нематеріальних активів.

Чинна облікова система підприємства була розроблена на основі врахування особливостей функціонування підприємств індустріальної епохи, і виявилась повністю неадекватною особливостям функціонування підприємств в умовах постіндустріальної економіки, де одним із найбільш ключових ресурсів, що забезпечує стратегічне формування вартості підприємства, є його інтелектуальний капітал. Як наслідок, виходячи із основних принципів бухгалтерського обліку, значна кількість здійснених вкладень в нематеріальні активи трактується як процес понесення витрат періоду, а не як здійснення інвестицій в активи, які будуть приносити

економічні вигоди підприємству в майбутньому.

Виходячи із вищенаведених аргументів, ще у 1998 році К.-Е. Свейбі [20] наголосив на необхідності пошуку нової системи вимірювання та обліку нематеріальних активів, яка б відповідала новим економічним умовам. Така система (“Intangible Assets Monitor”) повинна враховувати особливості нематеріальних активів як об’єкта обліку та забезпечувати формування набору індикаторів, які можуть використовуватись в системі вартісно-орієнтованого управління нематеріальними факторами підприємства. Проаналізувавши особливості системи облікового регулювання нематеріальних активів в різних країнах світу, проф. Дж. Гатрі (Guthrie J.) та К. Йонгваніч (Yongvanich K.) підтвердили дану тезу, зазначивши, що чинні облікові правила США та інших країн світу не дозволяють визнавати в бухгалтерському балансі значну кількість стратегічних нематеріальних ресурсів, які мають важливе значення в умовах формування економіки, що будується на знаннях [89, с. 1]. Внаслідок цього, поступово серед вчених в сфері бухгалтерського обліку сформувався думка про втрату фінансовою звітністю своєї релевантності для тих підприємств, в діяльності яких нематеріальні активи (інтелектуальний капітал) відіграють ключову роль.

Проф. К. Стенфілд (Standfield K.) [105, с. 15] встановив і обґрунтував кількісні межі втрати такої релевантності. Так, він вважає, що існуюча система бухгалтерського обліку, орієнтована на облік матеріальних активів, не забезпечує адекватне відображення діяльності підприємств в економіці знань. В таких умовах, бухгалтерська звітність буде охоплювати менше ніж 5% їх ділової активності. Це означає, що бухгалтерська звітність буде не в змозі охопити 95% вартості підприємства та його операцій. Відповідно, за умови підтвердження даних показників втрати релевантності облікової інформації і настання такої ситуації, чинна бухгалтерська звітність стає фактично безкорисною для потреб вартісно-орієнтованого управління.

Констатуючи існування даної проблеми, дослідники, які займаються питаннями удосконалення обліково-аналітичного забезпечення системи

вартісно-орієнтованого управління (С.Ф. Голов, М.В. Корягін, О.А. Лаговська, А.А. Пилипенко, А.І. Шигаєв), наголошують на необхідності розширення класичного набору завдань бухгалтерського обліку, пропонуючи включити до його складу завдання щодо формування та генерування інформації про вартість підприємства.

Згідно п. 10 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” придбані (створені) нематеріальні активи зараховуються на баланс підприємства / установи за первісною вартістю [66], однак у відповідності до п. 19 даного документу підприємство / установа може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок. У разі переоцінки окремого об’єкта нематеріального активу слід переоцінювати всі інші активи групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку) [66]. При цьому можливість проведення переоцінки нематеріальних активів перебуває в компетенції суб’єкта ведення бухгалтерського обліку, від рішення якого залежить якість облікової інформації, що надається про даний об’єкт зацікавленим користувачам. Зокрема, в результаті проведеного аналізу результатів анкетування підприємств Запорізької області щодо обліку та оцінки нематеріальних активів було виявлено, що значна кількість підприємств оцінює нематеріальні активи за первісною вартістю, не здійснюючи їх переоцінку за справедливою вартістю.

Згідно п. 33 МСБО 38 “Нематеріальні активи” під справедливою вартістю нематеріальних активів слід розглядати вартість, що буде відображати очікування ринку відносно ймовірності одержання підприємством майбутніх економічних вигід, закладених в активі [50]. А згідно п. 9 МСФЗ 13 “Оцінка справедливої вартості” остання визначається як ціна, яка була б отримана за продаж активу, або сплачена за передачу зобов’язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [52]. Виходячи із аналізу вищенаведених трактувань, вважаємо, що до складу завдань суб’єкта ведення бухгалтерського обліку в процесі здійснення оцінки

нематеріального активу мають бути включені наступні завдання:

- 1) Врахування характеристик нематеріального активу, які враховуються учасниками ринку при визначенні його ціни (стан та місце розташування активу; наявні обмеження на продаж або використання активу);
- 2) Пошук та аналіз очікувань ринку відносно вигід, що може принести оцінюваний нематеріальний актив;
- 3) Аналіз і визначення строків одержання економічних вигід, які впливають на ціну нематеріального активу;
- 4) Аналіз і визначення суми економічних вигід, які визначають ціну нематеріального активу.

Складність здійснення вищенаведених процедур в процесі оцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю, оскільки вони передбачають витрачання значної кількості часу на їх здійснення, а також необхідність подальшого проведення регулярних переоцінок (з метою забезпечення відсутності між балансовою та справедливою вартістю активу), є основними причинами відсутності широкого використання переоцінки нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах. До того ж, дані процедури можуть бути проведені лише щодо тих нематеріальних активів, стосовно яких існує активний ринок.

Подібна ситуація на сьогодні також спостерігається і в американських компаніях. Як зазначає з цього приводу Т. Крумвейде (Krumwiede T.), оцінка за справедливою вартістю використовується переважно для більш ліквідних активів, наприклад, всіх цінних паперів, щодо яких існує розвинений ринок. А для різних видів довгострокових активів, зокрема, і нематеріальних, справедлива вартість не застосовується, оскільки невідомо, чи буде така інформація представляти інтерес для інвесторів. Проте, на сьогодні саме інформація щодо вартісної оцінки за справедливою вартістю необхідна суб'єктам вартісно-орієнтованого управління, оскільки лише за таких умов балансова вартість активів буде корелювати із вартістю нематеріальних факторів створення вартості.

Таким чином, для підвищення рівня якості облікової інформації у відповідності до потреб суб'єктів вартісно-орієнтованого управління необхідним є обов'язкове проведення переоцінки наявних у підприємства нематеріальних активів за справедливою вартістю, стосовно яких існує можливість її здійснення, виходячи із вимог облікових стандартів [18, с. 236-237].

Питання про необхідність реформування чинної методики бухгалтерського обліку нематеріальних активів, що реалізована в провідних міжнародних бухгалтерських системах стандартів (GAAP US, GAAP UK, IAS/IFRS), давно піднімається значною кількістю зарубіжних дослідників (О. Агат, Н. Бонтіс, Дж. Гатрі, А. Дамодоран, С. Замбон, Р.Г. Екклз, Л. Канібано, Р. Каплан, Б. Лев, С.Х. Пенман, Р. Рослендер, Б.М. Соннієр та ін.) та представників професійних бухгалтерських організацій (AICPA, CIMA, ICAEW, ACCA), однак, так і не було проведене. Це не пов'язано з тим, що такі облікові регулятори як FASB або IASB ігнорують зміни, що відбулись в світовій економічній системі та думку провідних науковців, а свідчить про складність проблеми, що потребує розв'язання. Як зазначає з цього приводу один із представників FASB Р. Боссіо, процес удосконалення облікових стандартів, зокрема, з обліку нематеріальних активів, поки що відкладений на другий план, оскільки визначальною задачею для FASB в світлі конвергенції GAAP US з IAS/IFRS є остаточна розробка Концептуальної основи фінансової звітності. А реалізація проекту з удосконалення обліку нематеріальних активів розпочнеться лише вже після вирішення вищенаведеної першочергової задачі.

За позицією Д. Старовіч (Starovic D.) таку реформу слід проводити неодмінно швидше, оскільки може пройти деякий час, щоб прийти до єдиної думки щодо найкращої моделі управління нематеріальними факторами вартості на основі використання облікової інформації. Але такі експерименти будуть безцінними, якщо ми хочемо домовитися про кращу практику і прийти до точки дотику між розрізненими підходами. Відповідно, на сьогодні одними із ініціаторів реформування чинного конвенційного підходу до обліку

нематеріальних активів є вчені, що займаються питанням удосконалення вартісно-орієнтованого управління, оскільки без належної облікової інформації здійснювати управління нематеріальними факторами вартості майже неможливо.

На думку проф. Д. Скіннера (Skinner D.J.), основними причинами необхідності проведення реформи існуючих правил обліку нематеріальних активів є наступні: 1) Економіка змінилася таким чином, що традиційні звіти стають менш актуальними; 2) Фінансова звітність вже є менш актуальною, ніж вона була в минулому; 3) Існуюча модель обліку просто не в змозі визнати значну кількість нематеріальних активів, що базуються на знаннях; 4) Здійснюється нераціональний розподіл ресурсів [108, с. 192-195].

Вищенаведені причини стосуються таких трьох основних аспектів:

- 1) Порядку розуміння сутності об'єкта облікового спостереження – нематеріальних активів;
- 2) Методики бухгалтерського відображення нематеріальних активів та їх облікової оцінки;
- 3) Процесу формування звітності про нематеріальні активи та процеси прийняття рішень суб'єктами на основі облікової інформації про них.

Виходячи із виділених вище виділених основних аспектів, в розрізі яких може проводитись реформування, можна виділити два основні напрями його здійснення:

1) Предметне розширення меж системи бухгалтерського обліку в частині нематеріальних активів підприємства передбачає можливість визнання в бухгалтерському обліку більшої кількості внутрішньостворених

нематеріальних активів за рахунок зменшення критеріїв щодо їх визнання, які наведені в п. 7 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66]. Зокрема, це особливо стосується двох наступних критеріїв:

✓ критерію стосовно необхідності наявності інформації для достовірного визначення витрат, пов'язаних з розробкою нематеріального активу, оскільки не щодо всіх нематеріальних ресурсів існує можливість

визначити всі витрати, які були понесені на їх одержання;

✓ критерію можливості отримання майбутніх економічних вигід від реалізації або використання нематеріального активу. Даний критерій досить важко виконати для нематеріальних ресурсів підприємства, що пов'язані із клієнтами, та стосуються його взаємодії із зовнішнім середовищем (торговельні марки, бренди), оскільки щодо них досить важко довести, що понесені на їх створення або збереження витрати призвели до одержання економічних вигід (збільшення обсягів реалізації товарів, зростання ринкової вартості тощо).

Для відображення в звітності такого нового виду нематеріальних активів, що можуть бути включені до їх складу за умови послаблення критеріїв щодо їх визнання, дослідники пропонують їх віднести до окремої групи – “Майже нематеріальних активів”, називаючи їх квазі-активами (С.А. Кузубов [36, с. 18]) або прото-активами (Дж.А. Коен (Cohen J.A.)). Враховуючи можливість ідентифікації такої групи активів, проф. Б. Лев (Lev B.) розробив нову форму бухгалтерського балансу, в якому мають визнаватись і відображатись ті нематеріальні активи, щодо яких можна виокремити потоки майбутніх економічних вигід [109 с. 20]. На думку Р.С. Каплана та Д.П. Нортон, маючи можливість врахувати подібні нематеріальні активи і потенційні можливості в рамках системи фінансового обліку, компанія, яка працює над їх збільшенням, може інформувати про відповідне удосконалення своїх працівників, акціонерів, кредиторів і співтовариство. І навпаки, якщо вона не поповнює свої запаси нематеріальних активів і не може зберігати і примножувати потенційні можливості, негативні результати досить швидко позначатимуться на прибутках компанії [31, с. 16].

Для відображення такої нової групи активів в звітності підприємств потребує перегляду п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66], в якому визначаються напрями діяльності, які мають відображатись в системі бухгалтерського обліку як витрати того звітного періоду, в якому вони були здійснені. Зокрема, враховуючи пропозиції вчених до структуризації

інтелектуального капіталу витрати на підготовку і перепідготовку кадрів можна розглядати як інвестиції в людський капітал, а витрати на рекламу та просування продукції на ринку і витрати на створення торгових марок (товарних знаків, знаків для товарів та послуг) – як інвестиції у внутрішньостворені торговельні марки.

Про необхідність внесення вищенаведених змін також зазначає В.В. Платонов, на думку якого радикальним рішенням стало б впровадження методів і стандартів фінансового обліку, що дозволяли б повною мірою обліковувати інтелектуальні активи. Однак це потребує величезної роботи, яка вже розпочалась і призводить до поступової модифікації стандартів обліку. З цього приводу треба зазначити, що хоча така робота по удосконаленню стандартів з обліку нематеріальних активів в світі розпочалась вченими та значно популяризувалась завдяки діяльності проф. Б. Лева (Lev B.) [109], який тісно співпрацює з FASB, однак відчутні зміни з моменту впровадження МСБО 38 (1999р.), покладеного в основу національного П(С)БО 8, в цій сфері так і не відбувались.

2) *Зміна підходів до оцінки нематеріальних активів в системі бухгалтерського обліку.* На сьогодні, згідно П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66], існує можливість застосовувати два альтернативні підходи до вартісної оцінки їх первісної вартості: 1) За ціною придбання за вирахуванням накопиченої амортизації та збитків від знецінення; 2) За справедливою вартістю за вирахуванням амортизації та збитків від знецінення. На відміну від першого підходу, який використовується на переважній більшості вітчизняних підприємств, лише другий підхід дозволяє забезпечити формування інформації про нематеріальні активи, необхідної для ефективного управління вартістю підприємства. Застосування оцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю сприятиме вирішенню існуючої проблеми розриву між балансовою та ринковою вартістю підприємства.

Тому з метою підвищення якості облікової інформації про нематеріальні активи необхідно обмежити можливість застосування першого підходу і

зобов'язати всі підприємства регулярно переоцінювати нематеріальні активи, щодо яких існує активний, за справедливою вартістю.

Важливою проблемою при цьому залишається періодичність проведення переоцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю та обсяги витрат, які має понести підприємство для проведення такої переоцінки. Це пов'язано з тим, що на відміну від матеріальних активів, які при втраті репутації компанії зберігають переважну частину своєї вартості, нематеріальні активи характеризуються швидкою втратою своєї вартості за умови настання таких ситуацій. Зокрема, це підтверджує відомий корпоративний скандал з корпорацією "Enron", коли через деякий час після її краху оглядачі "Wall Street Journal" запитали, а де ж ділись всі нематеріальні активи, які відображались в баланс "Enron"? Насправді, нематеріальні активи "Enron" нікуди не зникли, але їх вартість значно зменшилась і вже не відповідала вартості, зазначеній в фінансовій звітності. Відповідно, в обліковій політиці підприємства слід передбачити різні моделі періодичності проведення переоцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю, що мають залежати від стадії розвитку компанії та впливу на неї різних видів факторів зовнішнього середовища.

Ще більш революційною пропозицією щодо удосконалення облікової оцінки нематеріальних активів є надання можливості їх оцінки за справедливою вартістю при їх створенні, оскільки застосування такого підходу заборонено у всіх міжнародних моделях облікового регулювання та в національних П(С)БО.

Подібний підхід використовували в своїх працях С.Ф. Легенчук [39, с. 11] та О.В. Вакур [20, с. 192], доцільність якого обґрунтовується тим, що вартість понесених затрат на створення нематеріальних активів значною мірою не пов'язана із їх реальною вартістю, яка визначається учасниками ринку. Тому впровадження таких пропозицій дозволить відображати в балансі підприємства реальну вартість його нематеріальних активів від моменту їх створення до моменту проведення їх першої переоцінки за справедливою

вартістю.

Одним із найбільш зручних інструментів реалізації такого виду реформування системи бухгалтерського обліку в частині нематеріальних активів підприємства є застосування системи позабалансових рахунків. Обліковуючи нематеріальні активи відповідним чином на позабалансових рахунках, з'являється можливість формувати інформацію по тих нематеріальних ресурсах, які необхідні для прийняття вартісно-орієнтованих управлінських рішень, однак які не можуть бути визнані як нематеріальні активи згідно чинного облікового законодавства, внаслідок невідповідності існуючим критеріям визнання (п. 7 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66]) або внаслідок існування прямої норми щодо неможливості їх капіталізації як нематеріального активу підприємства (п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66]). Інформація щодо нематеріальних активів, які можуть обліковуватись на спеціальних позабалансових рахунках, буде доповнювати інформацію щодо тих нематеріальних активів, які вже відображаються в обліковій системі і відповідають існуючим критеріям щодо їх визнання. Інформація з двох вищенаведених джерел формуватиме загальний обліково-інформаційний потік про нематеріальні фактори створення вартості підприємства (рис. 2.1).

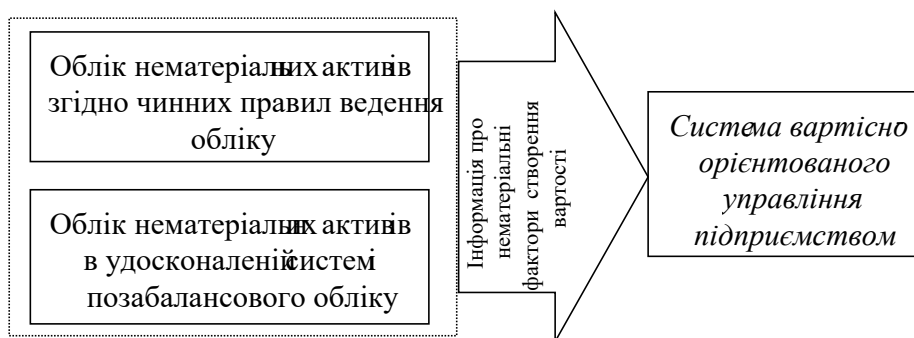

Рис. 2.1. Загальна модель формування обліково-інформаційної бази управління нематеріальними активами підприємства

На сьогодні існує ряд пропозицій дослідників щодо удосконалення системи позабалансового обліку нематеріальних активів. Так, Н.М. Королюк

запропонувала виділити рахунок 010 “Людський капітал” з відповідними субрахунками [33, с. 10], що забезпечує надання інформації про інвестиції в людські активи підприємства. На думку К.С. Селіверстової [81, с. 8], для обліку неідентифікованих нематеріальних активів слід виокремити позабалансовий рахунок “Умовні нематеріальні активи”, на якому слід відображати інвестиції в такі нематеріальні активи (НДДКР або людський капітал). Подібні пропозиції є лише одними із можливих варіантів удосконалення загальної системи обліку нематеріальних активів поза балансом підприємства.

Для побудови загальної системи позабалансового обліку нематеріальних активів слід розробити: 1) Класифікацію активів, що можуть відображатись на позабалансових рахунках; 2) Набір критеріїв, за якими на позабалансових рахунках можуть відображатись такі активи; 3) Перелік витрат, які можуть бути включені до складу вартості нематеріального активу; 4) Порядок оцінки та переоцінки нематеріальних активів; 5) Порядок узагальнення інформації на позабалансових рахунках щодо нематеріальних активів. Вважаємо, що лише за умови вирішення вищезазначених питань будуть створені необхідні теоретикометодичні передумови для формування в системі позабалансового обліку необхідної інформації про нематеріальні активи підприємства, яка може використовуватись в системі вартісно-орієнтованого управління.

Таким чином, пропозиції щодо удосконалення позабалансового обліку нематеріальних активів дозволяють подолати існуючі обмеження щодо визнання та облікового відображення всіх нематеріальних активів підприємства, що наявні в міжнародних моделях облікового регулювання (МСБО, GAAP US) та національному законодавстві (П(С)БО), надаючи можливість сформулювати комплексне обліково-інформаційне забезпечення вартісно-орієнтованого управління нематеріальними активами підприємства.

Провівши аналіз концептуальних засад облікового відображення нематеріальних активів, можна констатувати, що в основу стратегії створення вартості компанії мають бути покладені три фундаментальні процеси, які

стосуються нематеріальних активів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Фундаментальні процеси управління нематеріальними активами в контексті реалізації стратегії створення вартості

Всі наведені на рис. 2.2 процеси взаємопов'язані між собою стратегічними ініціативами підприємства та впливають один на одного. Первинним процесом є ідентифікація та оцінка нематеріальних активів підприємства, що виступають факторами збереження та створення його вартості. Ідентифікація передбачає пошук наявних нематеріальних ресурсів підприємства, аналіз можливості їх використання в процесі створення вартості підприємства. Оцінка нематеріальних активів передбачає встановлення кількісних та якісних параметрів ідентифікованих нематеріальних активів.

Другим процесом є координація нематеріальних активів, тобто узгодження їх основних властивостей із можливими напрямками створення вартості на підприємстві. Оскільки будь-яке підприємство може бути представлене і проаналізоване у вигляді системи нематеріальних активів у взаємозв'язку із його бізнес-процесами та можливостями, то їх координація дозволяє визначити найбільш доцільну роль окремого нематеріального активу в механізмі створення вартості на підприємстві. Одним із результатів координування є визначення стратегічно важливих з позиції створення вартості нематеріальних активів, що може бути відображено за допомогою

бухгалтерської звітності.

Третім процесом є управління потоками нематеріальних активів, що передбачає проведення безперервних досліджень і розробок, оновлень, комбінування з наявними активами, створення нематеріальних стратегічних альянсів тощо. Це має гарантувати стійкий та безперервний розвиток системи нематеріальних активів підприємства як одного із засобів створення його вартості. Результатом функціонування процесу має бути визначення шляхів трансформації даної системи (створення або придбання нових активів, ліквідація або продаж існуючих) та налагодження взаємозв'язків між різними видами нематеріальних активів, що сприятиме формуванню вартісного синергічного ефекту.

Виходячи із аналізу сутності виділених процесів управління нематеріальними активами в контексті реалізації стратегії створення вартості можна констатувати, що їх ефективна реалізація можлива за умови використання таких облікових інструментів як оцінка та звітність. Облікова оцінка дозволяє параметризувати наявні на підприємстві нематеріальні активи, а за допомогою механізмів формування та оприлюднення звітності відбувається координація нематеріальних активів підприємства із його бізнес-процесами, сегментами діяльності, центрами відповідальності та суб'єктами прийняття вартісно-орієнтованих рішень. Вищенаведене зумовлює необхідність удосконалення цих двох інструментів з урахуванням як особливостей нематеріальних активів як об'єкту обліку, так і наявних та потенційних запитів і потреб суб'єктів вартісно-орієнтованого управління.

2.2. Напрями розвитку облікової оцінки нематеріальних активів

Питання бухгалтерської оцінки протягом тривалого часу і до наших днів залишаються одним із основним напрямів, якому приділяється увага наукових досліджень вчених в сфері бухгалтерського обліку, оскільки оцінювання є однією із основних процедур у складі облікової системи підприємства. До середини ХХ-го століття надання оцінки окремим фактам господарського

життя або операціям, як елементам господарської діяльності підприємства, було основною метою бухгалтерського обліку. В умовах сьогодення, незважаючи на зміну такої мети в сторону забезпечення користувачів обліковою інформацією, оцінка продовжує відігравати важливу роль в забезпеченні виконання даної мети, оскільки від виду застосовуваної оцінки та методики її здійснення залежить рівень задоволення потреб користувачів. Вирішення теоретико-методологічних проблем бухгалтерської оцінки в умовах трансформації вимог до чинної облікової системи (зміна інтересів та запитів користувачів облікової інформації; зміна технології ведення обліку; зміна методичного облікового інструментарію) сприятиме підвищенню її ефективності як засобу інформаційного забезпечення системи управління підприємством.

Проблемам здійснення оцінки в бухгалтерському обліку приділені праці значної кількості вітчизняних дослідників, зокрема, вони розглядалися в монографічних та дисертаційних дослідженнях таких вчених, як М.І. Бондар, М.Д. Корінько та Г.Б. Тітаренко, М.В. Корягін, Л.Г. Ловінська, Н.М. Малюга, І.В. Супрунова, Н.М. Урбан, І.Й. Яремко.

Всіх дослідників, які присвячують свої наукові праці даній проблематиці, можна об'єднати в декілька основних груп.

Представники *першої групи* розглядають теоретико-методологічні засади оцінювання в бухгалтерському обліку, намагаючись віднайти тенденції розвитку оцінки як одного із найважливіших складових облікової системи підприємства, що також є елементом методу бухгалтерського обліку. Зазвичай, такі дослідження включають історичний аналіз даної проблематики та передбачають широке використання економічного інструментарію, а також пов'язані із залученням наукових методів і результатів із інших суміжних дисциплін (економічного оцінювання, економетрики, фінансової математики тощо). Основною ціллю досліджень представників даної групи є розробка загальної теоретичної моделі бухгалтерської оцінки, що дозволить, з одного боку, пояснити існування всіх наявних підходів, що реалізовані в стандартах

та використовуються на практиці, а з іншого боку, передбачити подальші шляхи розвитку облікової оцінки як елемента методу обліку в майбутньому.

Представники *другої групи* розглядають проблемні питання оцінки окремого об'єкту, яким може виступати як окремий об'єкт бухгалтерського обліку за планом рахунків (основний засіб, нематеріальний актив, грошові кошти тощо), так і агреговані облікові об'єкти, виділені за різними ознаками (необоротні активи, оборотні активи, дебіторська заборгованість, пасиви, власний капітал тощо). Проведення подібних досліджень в основному спрямоване на забезпечення адекватності облікової оцінки, використовуваної в чинній обліковій системі, особливостям використання даного об'єкта в господарській діяльності конкретного виду підприємств, а також зростаючим вимогам і запитам внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації.

Представники *третьої групи* досліджують окремі оціночні інструменти або методи оцінки, що використовуються в бухгалтерському обліку, і можуть застосовуватись до різних об'єктів обліку. Наприклад, в останні роки, у зв'язку із широким запровадження концепції справедливої вартості в міжнародних стандартах фінансової звітності, з'явилась значна кількість публікацій з даної проблематики. Із появою подібних нових інструментів можна прогнозувати виникнення нових сфер наукових досліджень, присвячених удосконаленню бухгалтерської оцінки [22, с. 29-30].

Виходячи із трьох виділених груп, можна сформулювати три основні напрями наукових досліджень в сфері бухгалтерської оцінки:

- 1) Загальносистемні теоретико-методологічні дослідження;
- 2) Об'єктні дослідження;
- 3) Інструментальні дослідження.

Розвиток кожного із виділених напрямів заслуговує на увагу в умовах сьогодення внаслідок того, що бухгалтерський облік є динамічною системою, що постійно розвивається під впливом значної кількості факторів (економічних, технологічних, технічних, організаційних, культурних, соціальних тощо) та потребує удосконалення з урахуванням потреб

користувачів облікової інформації.

Проведення досліджень з удосконалення оцінки нематеріальних активів в системі вартісно-орієнтованого управління відноситься до другого напрямку та передбачає пошук нових підходів і методологій, які б забезпечували надання такої інформації про нематеріальні активи, яка б сприяла підвищенню ефективності управління ними в контексті обраної стратегії максимізації та збереження вартості підприємства.

Відповідно, однією із основних причин виникнення потреби в удосконаленні існуючої методики оцінки нематеріальних активів є необхідність формування інформації для визначення наявних у підприємства конкурентних переваг та формування комплексу заходів, що сприятимуть їх збереженню та підвищенню ефективності діяльності підприємства. Зокрема, що може бути додатково підтверджено значною роллю облікової оцінки нематеріальних активів в системі вартісно-орієнтованого управління при формуванні:

- ✓ спеціалізованих звітів щодо нематеріальних активів підприємства, які мають забезпечувати існуючі та потенційні потреби суб'єктів вартісноорієнтованого управління на підприємстві в процесі реалізації обраної стратегії та вибору нових стратегічних альтернатив (фінансові та стратегічні менеджери, члени ради директорів, власники тощо);

- ✓ додаткових звітів для зовнішніх користувачів облікової інформації, що зацікавлені в більш детальному розкритті інформації про нематеріальні активи підприємства, які відіграють стратегічну роль в процесі формування його вартості (акціонери, інвестори, інституційні інвестори);

- ✓ внутрішньої звітності для суб'єктів тактичного і оперативного управління діяльністю підприємства, що приймають відповідні рішення з метою координації поведінки працівників підприємства.

Базові положення оцінки нематеріальних активів в Україні визначено в П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66]. Розглянувши їх в контексті стадій життєвого циклу використання нематеріального активу на підприємстві,

можна побудувати наступну модель (рис. 2.3).

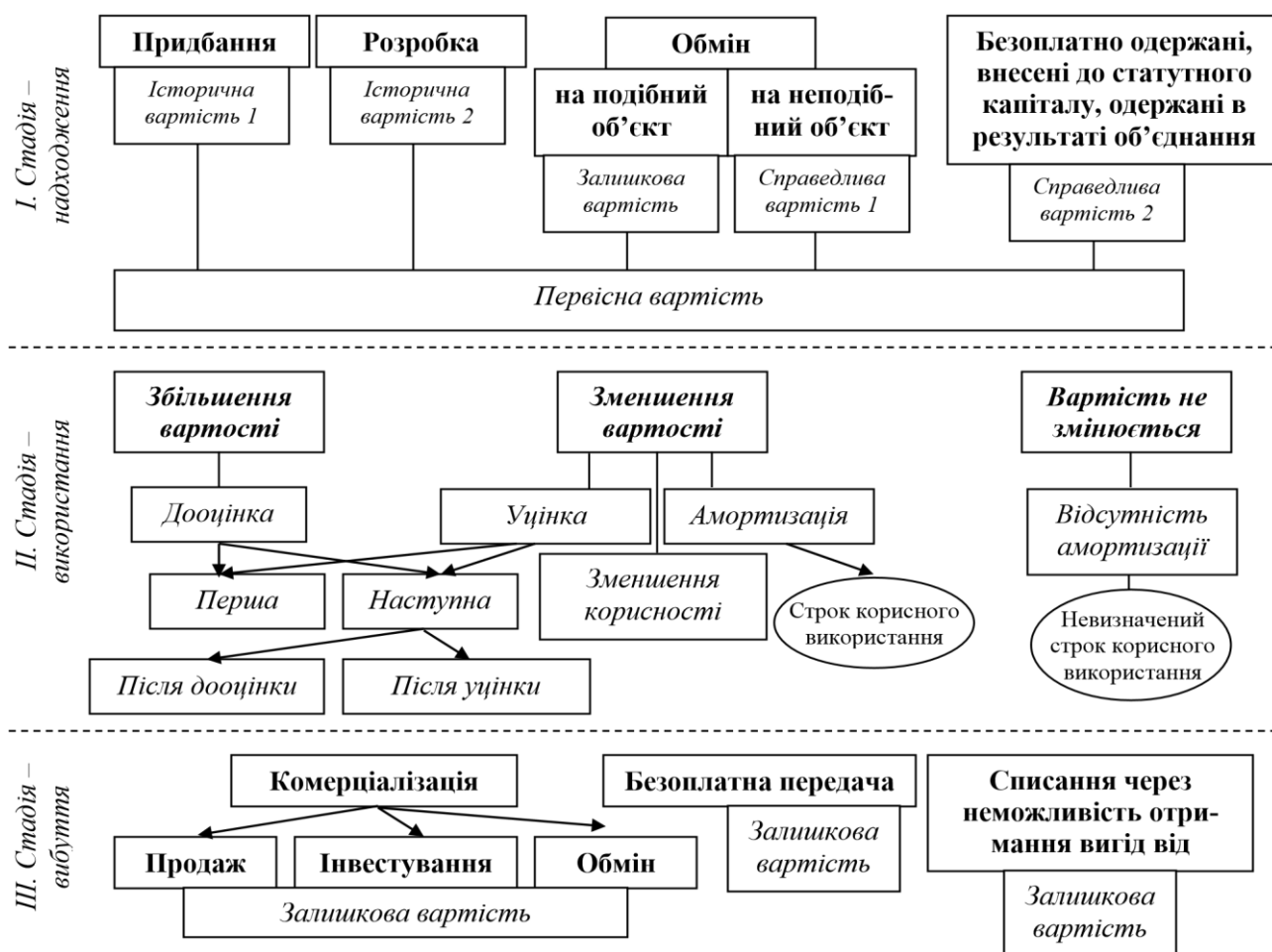

Рис. 2.3. Облікова оцінка нематеріальних активів в контексті їх життєвого циклу

Джерело: сформовано автором за джерелом [66].

Вищенаведена модель (рис. 2.3) відображає види вартості нематеріальних активів на кожній зі стадій їх життєвого циклу. Порядок формування первісної (історичної) вартості нематеріального активу на стадії його надходження залежить від способу його одержання (Додаток II). Можливість включення до первісної вартості одержаного нематеріального активу фінансових витрат залежить від здатності його визнання як кваліфікаційного активу за П(С)БО 31 “Фінансові витрати”.

Під час використання нематеріального активу в діяльності підприємства його первісна вартість може збільшуватись, зменшуватись або залишитись без змін, на що впливають наступні види дій, які можуть здійснюватися суб'єктом

організації та ведення бухгалтерського обліку: 1) Дооцінка; 2) Уцінка; 3) Визнання зменшення корисності; 4) Амортизація. Порядок амортизації нематеріальних активів залежить від нормативних документів, які використовуються для її нарахування суб'єктами господарювання (ПКУ, П(С)БО, НП(С)БОДС 122, МСБО 38), між якими на сьогодні виявлено ряд відмінностей як щодо визначення термінів корисного використання нематеріальних активів, так і щодо набору методів її здійснення (Додаток К).

При вибутті нематеріального активу з підприємства незалежно від обраного способу (комерціалізація, безоплатна передача, списання) відбувається списання його залишкової вартості.

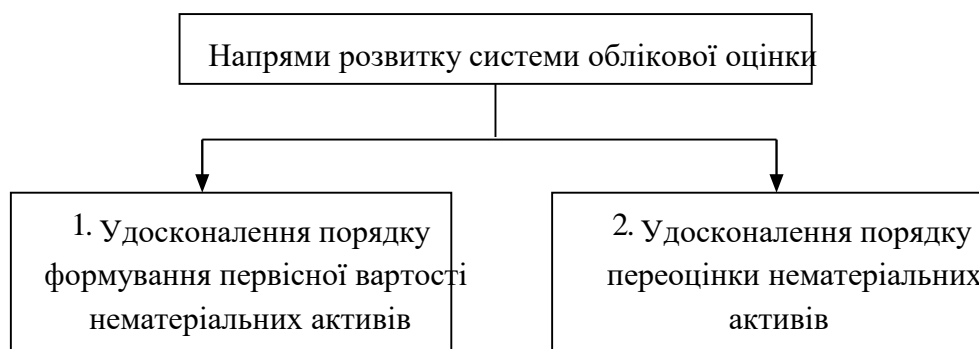

Рис. 2.4. Напрями розвитку системи облікової оцінки нематеріальних активів

Проведений аналіз існуючих варіантів облікової оцінки нематеріальних активів в контексті стадій їх життєвого циклу дозволяє виділити два основних найбільш актуальних напрями розвитку системи облікової оцінки в контексті вартісно-орієнтованого управління (рис. 2.4).

1. Удосконалення порядку формування первісної вартості нематеріальних активів передбачає необхідність уточнення переліку витрат, які складають їх первісну вартість. На сьогодні такий перелік витрат наведено в П(С)БО 8 (Додаток И) для всіх видів нематеріальних активів, в залежності від шляху їх надходження. В той же час, в п. 11 ПСБО 8 “Нематеріальні активи” також зазначається, що у випадку визнання нематеріального активу кваліфікаційним активом, до складу його первісної вартості також включаються фінансові витрати, якщо такий нематеріальний актив повністю

або частково був придбаний (створений) за рахунок запозичень [66]. Це означає, що на сьогодні стосовно порядку бухгалтерського відображення фінансових витрат (витрати на проценти або інші запозичення), існують два підходи:

- 1) фінансові витрати слід визнавати витратами періоду, без їх включення до первісної вартості придбаних (створених) нематеріальних активів;
- 2) фінансові витрати включаються до складу первісної вартості придбаних (створених) нематеріальних активів.

Визначальним критерієм, виходячи з якого визначається можливість застосування одного із вищенаведених підходів, є можливість визнання такого нематеріального активу кваліфікаційним активом, під яким згідно п. 3 П(С)БО 31 “Фінансові витрати” розуміється актив, який обов’язково потребує суттєвого часу для його створення. Подібна норма також наводиться в МСБО 23 “Витрати на позики”, згідно якого затрати по позиках, що безпосередньо пов’язані з створенням кваліфікаційного активу, включаються до його первісної вартості, а також у SFAS 34 “Капіталізація витрат по відсотках”, що свідчить про міжнародне поширення подібної практики.

Основна причина капіталізації фінансових витрат обґрунтовується розумінням сутності поняття “первісна вартість активу”, яка передбачає включення до свого складу витрат, що забезпечують приведення його в належний до використання (власного або зовнішніми суб’єктами (лізинг, комерційна концесія тощо)) стан. Тому, якщо актив потребує певного періоду часу для доведення його до такого стану, і для цього потрібно залучити додаткові фінансові ресурси на платній основі, то такі фінансові витрати слід розглядати як один із елементів первісної вартості активу. Запровадження такого підходу спрямоване на забезпечення виконання принципу відповідності доходів і витрат в контексті конкретного активу, а також визначення загальних витрат, яке понесло підприємство, щоб актив досяг придатного до використання стану.

При цьому, в П(С)БО 31 “Фінансові витрати”, як і в подібних міжнародних стандартах (МСБО 23, SFAS 34), безпосередньо не зазначається, яку тривалість має “суттєвий час, необхідний для створення активу”, що не дозволяє встановити чіткі часові рамки для ідентифікації поняття кваліфікаційного активу. Однак, в Додатку 1 до П(С)БО 31 “Фінансові витрати” при наведенні прикладів кваліфікаційних активів зазначається, що ними може бути вино, коньяк, що потребує кілька років (місяців) технологічної витримки. Використовуючи дане твердження стосовно інших видів кваліфікаційних активів можна констатувати, що “суттєвий час, необхідний для створення кваліфікаційного активу”, може варіювати від декількох місяців до декількох років.

В п. 7 МСБО 23 “Витрати на позики” зазначається, що в залежності від обставин, кваліфікаційними активами можуть бути визнані також і нематеріальні активи, а в П(С)БО 31 “Фінансові витрати” у складі прикладів, які можуть визнаватись кваліфікаційними активами (Додаток 1), наведено розробку (створення) програмного продукту. Поява подібного прикладу, на нашу думку, обґрунтовується тим, що в американському стандарті (положенні) SOP 981 “Облік витрат на програмне забезпечення, що розроблене або одержане для власного використання” [111, с. 8], даний вид нематеріального активу є лише одним активом, який може бути капіталізований згідно американського законодавства та до собівартості якого можуть бути включені фінансові витрати.

Відповідно, згідно чинного облікового законодавства відсутня пряма заборона щодо можливості включення фінансових витрат до первісної вартості всіх нематеріальних активів, однак до складу прикладів кваліфікаційних активів віднесено лише один із видів нематеріальних активів – програмні продукти.

На нашу думку, виходячи із інтелектуальної природи нематеріальних активів, всі ті нематеріальні активи, які виникають в результаті здійснення інтелектуальної (творчої) діяльності, можуть розглядатись як кваліфікаційні

активи. Це обґрунтовується тим, що процес створення таких активів та їх документальне оформлення, з метою одержання ними статусу об'єктів права інтелектуальної власності, є досить довготривалим. Зокрема, в США в середньому строк проведення експертизи заявки на винахід, за результатами якої суб'єкт її подання може одержати право на одержання патенту, складає від 1.5 до 3 років.

Оскільки нематеріальні активи, що відображаються на субрахунках 121 “Права користування природними ресурсами” та 122 “Права користування майном”, не створюються в результаті інтелектуальної діяльності, а внутрішньостворені права на комерційні позначення (торговельні марки) заборонено капіталізувати згідно п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66], то кваліфікаційними активами можуть бути складові нематеріальних активів, що відображаються на субрахунках 124 “Права на об'єкти промислової власності” та 125 “Авторське право та суміжні з ними права”.

Фінансові витрати не можуть бути включені до складу первісної вартості нематеріального активу за наступних причин (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Причини неможливості капіталізації фінансових витрат

<i>Назва причини</i>	<i>Характеристика причини</i>	<i>Наслідок</i>
Неможливість відокремлення витрат на дослідження від витрат на розробки	Згідно п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” витрати на дослідження не визнаються нематеріальним активом, а підлягають відображенню у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені [17]	Неможливість капіталізації нематеріального активу
Невідповідність сутності кваліфікаційного активу	За умови відсутності потреби у витрачанні суттєвого часу на створення нематеріального активу такий актив не може бути визнаний кваліфікаційним (п. 3 П(С)БО 31 “Фінансові витрати” [117])	Неможливість визнання кваліфікаційного активу

Невідповідність технологічним умовам капіталізації фінансових витрат	Капіталізація фінансових витрат починається за наявності таких умов: ☐ визнання витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу; ☐ визнання фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу; ☐ виконання робіт зі створення кваліфікаційного активу, включаючи технічні та адміністративні заходи, що виконуються до початку створення такого активу (п. 10 П(С)БО 31 “Фінансові витрати” [117])	Неможливість капіталізації фінансових витрат
--	---	--

Джерело: складено на основі [66].

Таким чином, враховуючи існування вищенаведених причин (табл. 2.1), у частини нематеріальних активів, які також є результатами інтелектуальної діяльності, фінансові витрати також не можуть бути включені до складу їх первісної вартості. З метою розмежування двох груп нематеріальних активів, до первісної вартості яких можуть / не можуть включатись фінансові витрати, пропонуємо внести зміни до складу чинного плану рахунків, шляхом введення додаткових субрахунків другого порядку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Пропозиції з удосконалення плану рахунків в частині обліку кваліфікаційних нематеріальних активів

<i>Назва рахунку / субрахунку</i>
12 “Нематеріальні активи”
124 “Права на об’єкти промислової власності”
1241 “Права на об’єкти промислової власності, що не відповідають кваліфікаційним вимогам”
1242 “Права на об’єкти промислової власності, як кваліфікаційні активи”
125 “Авторське право та суміжні з ними права”
1251 “Авторське право та суміжні з ними права, що не відповідають кваліфікаційним вимогам”
1252 “Авторське право та суміжні з ними права, як кваліфікаційні активи”
15 “Капітальні інвестиції”
154 “Придбання (створення) нематеріальних активів”
1541 “Придбання (створення) нематеріальних активів, що не відповідають кваліфікаційним вимогам”
1542 “Придбання (створення) нематеріальних активів, що є кваліфікаційними активами”

Запропоновані нами в табл. 2.2 субрахунки дозволяють розмежувати між собою нематеріальні активи, до складу первісної вартості яких були включені фінансові витрати, і які були створені шляхом використання власних фінансових ресурсів. В цілому, це дозволяє сформулювати додаткові аналітичні розрізи для групування облікової інформації як засобу інформаційної підтримки вартісно-орієнтованих рішень щодо нематеріальних факторів створення вартості підприємства. Зокрема, це дає змогу покращити процес стратегічного планування фінансових ресурсів підприємства за умови необхідності розробки нових, нарощення або збереження потужності існуючих нематеріальних активів в майбутньому, при створенні яких були понесені фінансові витрати.

Порядок відображення господарських операцій щодо обліку фінансових витрат, понесених з метою створення нематеріального активу, наведено в Додатку Л.

2. Удосконалення порядку переоцінки нематеріальних активів у відповідності до потреб вартісно-орієнтованого управління та визнання зменшення їх корисності.

Після первинного визнання нематеріальних активів вони можуть продовжуватись оцінюватись як за первісною вартістю, так і використовуючи модель переоцінки вартості, що передбачає можливість використання справедливої вартості на активному ринку. Внаслідок цього стосовно кожної групи або виду нематеріальних активів застосовується індивідуальний підхід при проведенні їх переоцінки.

Згідно п. 19 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”, підприємство / установа може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок [66]. Таким чином, на рівні облікової політики підприємства може бути прийняте рішення щодо необхідності проведення переоцінки, тобто зміни підходу до оцінки наявних у нього нематеріальних активів шляхом переходу від оцінки за первісною

вартістю (ґрунтується на врахуванні специфіки суб'єкта господарювання) до оцінки за справедливою вартістю (враховує особливості ринку).

Неадитивна природа формування вартості нематеріальних активів не дозволяє використовувати їх первісну вартість в процесі управління підприємством, оскільки відсутність об'єктивної облікової оцінки сприяє виникненню асиметрії облікової інформації між різними групами її користувачів. Це зумовлює необхідність проведення їх адекватної переоцінки з метою наближення балансової вартості до ринкової.

1) Існування часового розриву між інвестиціями в нематеріальні активи та віддачею від них. На відміну від матеріальних активів, при здійсненні додаткових інвестицій в нематеріальні активи та віддачею від їх використання може пройти досить тривалий час. Це накладає значний відбиток на застосування принципу відповідності доходів і витрат в системі обліку, не дозволяючи забезпечити адекватне інформаційне забезпечення для прийняття рішень. Особливо, це стосується стратегічних інновацій та інвестицій в торговельні марки та бренди підприємства, ефекти від вкладень в які мають значний часовий лаг, або взагалі можуть бути безрезультатними, про що свідчить існування заборони капіталізації останніх згідно вимог МСБО та національних П(С)БО.

2) Існування значних ризиків при використанні нематеріальних активів на підприємстві. На відміну від матеріальних активів, для яких майже відсутні приклади різкого зменшення їх вартості, вартість нематеріальних активів може різко зростати (в результаті появи нових технологій, швидкої популяризації торговельних марок тощо), так і зменшуватись внаслідок взаємопротилежних подібних подій. Це пов'язано з тим, що вартість нематеріальних активів значною мірою визначається не на рівні підприємства, а в його зовнішньому середовищі, яке не контролюється менеджментом підприємства. Ризики комерціалізації нематеріальних активів є дуже високими, внаслідок чого доходність від їх використання також характеризуються значною волатильністю. Внаслідок цього очікувана

доходність для більшості нематеріальних активів є більшою ніж середня доходність всього підприємства, що передбачає застосування для їх оцінки відмінних підходів, у порівнянні з іншими активами підприємства (матеріальними, фінансовими).

Виділені особливості нематеріальних активів, що впливають на необхідність їх переоцінки за справедливою вартістю, повинні також обов'язково враховуватись при виборі підходів та методів оцінки суб'єктами, що відповідатимуть за її проведення. Такими суб'єктами можуть виступати як окремі особи (бухгалтери, аудитори, аналітики-оцінювачі, професійні оцінювачі), так і спеціально створена комісія.

В науковій літературі з професійної оцінки, бухгалтерського обліку, інтелектуальної власності наведена значна кількість методологій, підходів та окремих методів, які забезпечують як комплексне оцінювання всього інтелектуального капіталу підприємства, так і оцінку окремих нематеріальних активів. Не всі існуючі підходи є конвенційними з позиції бухгалтерського обліку, оскільки не всі з них базуються на використанні облікових даних, однак всі вони були розроблені з метою формування адекватної з позиції користувачів інформації про реальну вартість нематеріальних активів підприємства.

З метою узагальнення та систематизації існуючих підходів до оцінки нематеріальних активів для потреб вартісно-орієнтованого управління, нами запропоновано наступну матричну класифікацію (табл. 2.3).

Виходячи із нижченаведеної класифікації (табл. 2.3), для оцінки нематеріальних активів можуть використовуватись три основні групи методів: 1) Для оцінки всього інтелектуального капіталу підприємства; 2) Для оцінки окремого нематеріального активу; 3) Для оцінки окремих видів нематеріальних активів. Для кожної із цих груп характерним є використання різних об'єктів та методики оцінювання. Для першої групи переважно використовується непрямий підхід до оцінювання (передбачає аналіз відмінності ринкової вартості від балансової), а для другої та третьої –

прямий (передбачає врахування специфічних властивостей нематеріальних активів, понесених витрат, здатності одержання майбутніх економічних вигід тощо).

Таблиця 2.3

Матрична класифікація методів та підходів оцінки нематеріальних активів

Підходи до оцінки / підвиди підходів		Методи оцінки		
		всього інтелектуального капіталу підприємства	нематеріального активу	окремих видів нематеріальних активів
Ринковий	Ринкової капіталізації	Коефіцієнт РВ / БВ (Т. Стюарт); Коефіцієнт Тобіна; “Невидимий балансовий звіт” (К. Свейбі); “Визначена інвесторами ринкова вартість” (К. Стендфілд)	“FIMIAM” (І. Родов, Ф. Леліаерт); Порівняльного продажу	-
	Ретроспективні	“Калькульована нематеріальна вартість” (Т. Стюарт)	-	-
Доходний	Перспективні	“Показник нематеріальних активів” (Ф. Гу, Б. Лев); “Доходи від капіталу знань” (Б. Лев); “Облік для майбутнього” (Х. Неш)	Звільнення від роялті; Розрахунку переваг в ціні чи в обсязі; Надлишкові прибутки	“Коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості” (А. Пуліч)
	Історичні витрати	-	Фактичні (історичні) витрати	“Облік витрат людських ресурсів” (Е. Фламхолтц)
Витратний	Поточні витрати	-	Планові витрати; Відновлювальні витрати; Витрати заміщення	“Звітність про людські ресурси” (Т. Ахонен)

Окрім трьох вищенаведених груп методів, застосування яких базується на використанні облікової інформації, широкого використання в практичній діяльності підприємств набули нефінансові системи показників (Scorecard Methods), що передбачають ідентифікацію різних компонентів інтелектуального капіталу підприємства та їх квантифікацію за допомогою ряду коефіцієнтів та індикаторів, які візуалізуються шляхом використання

діаграм та графів.

Оскільки методика визначення справедливої вартості на сьогодні не регламентується окремим П(С)БО, хоча дане поняття широко застосовується в значній кількості національних стандартів, при удосконаленні оцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю слід використовувати положення МСФЗ 13 “Оцінка справедливої вартості”, виходячи з п. 24 якого справедлива вартість – це ціна, яка була б отримана за продаж активу у звичайній операції на основному (або найсприятливішому) ринку на дату оцінки за поточних ринкових умов (тобто вихідна ціна), незалежно від того, чи спостерігається така ціна безпосередньо, чи оцінена за допомогою іншого методу оцінювання [52]. Відповідно, справедлива вартість нематеріальних активів може визначатись шляхом використання існуючої ринкової ціни, або шляхом проведення її розрахунку за допомогою використання відповідного методу.

Прихильники застосування концепції справедливої вартості при обліковому відображенні нематеріальних активів переконані в тому, що вона дозволить системі бухгалтерському обліку відображати реальну вартість підприємства. Внаслідок чого інвестори для прийняття рішень вартісного характеру використовуватимуть інформацію не лише про ринкову вартість компанії, а й показники з бухгалтерської звітності. Таким чином, переоцінені за справедливою вартістю нематеріальні активи в балансі будуть відображати не лише вже здійснені в їх одержання (придбання, створення тощо) інвестиції, а також вартість тих інвестицій, які інвестори будуть готові заплатити за нематеріальні активи сьогодні (а не їх первісну вартість).

2.3. Розвиток звітності про нематеріальні активи як засобу інформування про вартість підприємства

Поряд із вирішення проблематики визнання нематеріальних активів як

об'єкта бухгалтерського обліку та формування адекватної методики облікової оцінки, також потребує вирішення проблема пошуку найбільш дієвих засобів представлення інформації про нематеріальні активи в бухгалтерській звітності з метою підвищення ефективності рішень, що приймаються на основі використання облікової інформації. Вищенаведена теза підтверджується результатами проведеного анкетування підприємств Запорізької області щодо обліку нематеріальних активів, на основі якого було встановлено необхідність удосконалення методики розкриття та оприлюднення інформації про нематеріальні активи підприємств (Додаток X). Таким чином, удосконалюючи механізми додаткового розкриття облікової інформації про нематеріальні активи підприємства забезпечується формування такого інформаційного середовища, що дозволяє сформулювати більш точне уявлення про нематеріальні фактори створення вартості всім зацікавленим особам.

Одним із основних інструментів забезпечення ефективної реалізації стратегії створення вартості підприємства, який забезпечує інформаційну комунікацію між бухгалтерською службою та суб'єктами прийняття вартісноорієнтованих рішень, є належним чином побудована на підприємстві підсистема звітності вартісно-орієнтованого спрямування. Така підсистема є певною інтегрованою надбудовою до традиційної системи бухгалтерського обліку, оскільки використовує як облікову, так і необлікову (нефінансову та прогнозу) інформацію, яка є корисною і релевантною в процесі управління вартістю підприємства.

Поява подібних підсистем, які включають до свого складу фінансові та нефінансові показники, і спрямовані на задоволення інтересів конкретної групи користувачів, є прикладом парадигмального генезису бухгалтерської звітності, як засобу інформування суб'єктів прийняття управлінських рішень. Основною причиною виникнення таких змін в змістовному наповненні бухгалтерської звітності є її невідповідність зростаючим вимогам користувачів (власників, інвесторів, працівників), неможливість виступати основним інформаційним джерелом для прийняття нетрадиційних видів

управлінських рішень (вартісноорієнтованого спрямування, стратегічного характеру тощо).

На думку Е. Гарсія-Мека (García-Mesa E.) та І. Мартінес (Martinez I.), в цілому суб'єкти формування інформації та її користувачі погоджуються з тим, що оприлюднена інформація є непотрібною для здійснення надійної оцінки компанії в основному через те, що в ній використовуються фінансові дані, а не дані щодо формування вартості. Як результат, інвесторам надається інформація з консервативними оцінками поточної вартості підприємства та її можливості створення доходів в майбутньому. Це передбачає, що більшість такої інформації не може бути використано для ефективного розподілу ресурсів. Таким чином, автори констатують необхідність удосконалення існуючої концепції бухгалтерської звітності в напрямі забезпечення потреб та запитів суб'єктів вартісно-орієнтованого управління. З метою вирішення даної проблеми нами запропоновано використовувати вартісно-орієнтовану модель обліку нематеріальних активів підприємства, яка забезпечує формування звітності вартісно-орієнтованого спрямування (рис. 2.7).

Запропонована модель (рис. 2.7) передбачає надання інформації про ідентифіковані нематеріальні активи підприємства, а також про інші види нематеріальних ресурсів, які на сьогодні не відображаються в обліковій системі, однак інформація про які є необхідною для потреб вартісноорієнтованого управління. Вся ідентифікована фінансова і нефінансова інформація щодо нематеріальних активів надається користувачам у вигляді звітності вартісно-орієнтованого спрямування, яка включає лише інформацію про ті об'єкти обліку і в таких необхідних розрізах, що можуть використовуватись для прийняття рішень щодо управління вартістю підприємства. Визначальною характеристикою звітності вартісноорієнтованого спрямування щодо нематеріальних активів підприємства є її змістовне наповнення, яке має розкривати стратегічні аспекти функціонування підприємства, бути корисним для розробки і реалізації нових стратегічних ініціатив, відображати роль нематеріальних

факторів створення вартості в реалізації стратегії підприємства.

Рис. 2.7. Вартісно-орієнтована модель обліку нематеріальних активів підприємства

В основі запропонованого підходу покладена гіпотеза ефективності фінансових ринків Ю. Фама, виходячи з положень якої вся суттєва інформація про нематеріальні активи, оприлюднена підприємством, негайно і повною мірою відбивається на курсовій вартості його цінних паперів. Додаткове розкриття інформації вартісно-орієнтованого спрямування дозволяє суб'єктам приймати дієві рішення щодо управління вартістю підприємства шляхом зменшення інформаційної асиметрії між суб'єктами ведення бухгалтерського обліку та суб'єктами прийняття рішень. При цьому також відбувається зниження ризиків щодо побудови стратегії управління вартістю підприємства через можливість більш якісної оцінки майбутніх факторів її збереження та генерування. В цілому, розкриття інформації про інтелектуальний капітал, не відображений в традиційній звітності, дозволяє обґрунтувати джерела виникнення “прихованої” вартості підприємства.

Враховуючи існуючі підходи дослідників до удосконалення процесу звітування в частині нематеріальних активів підприємства, нами

запропоновано до складу підсистеми звітності вартісно-орієнтованого спрямування включати наступні елементи (рис. 2.8).

Для покращення процесу вартісно-орієнтованого управління на конкретному підприємстві може використовуватись необхідна комбінація елементів підсистеми, що залежить від типу управлінських моделей, використовуваних на ньому, а також від економічних ресурсів, які менеджмент підприємства здатний і готовий витратити на функціонування даної підсистеми.

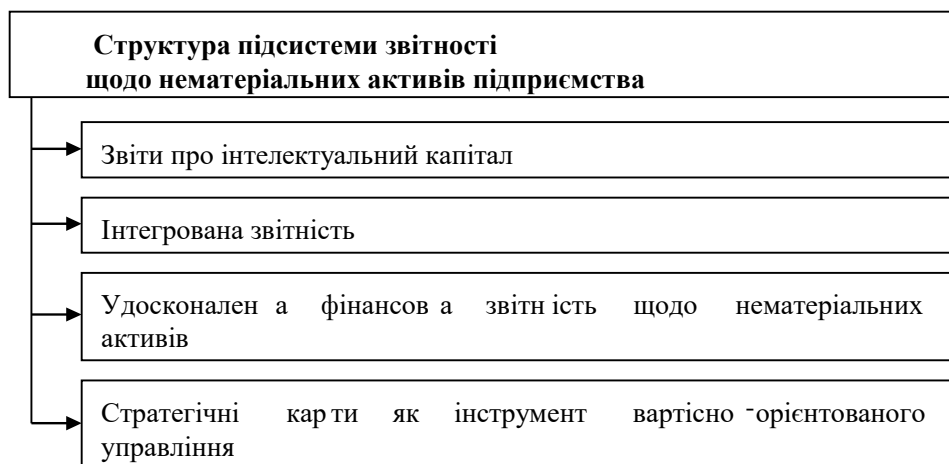

Рис. 2.8. Структура підсистеми звітності вартісно-орієнтованого спрямування щодо нематеріальних активів підприємства

Звіти про інтелектуальний капітал є одним із найбільш поширених способів додаткового інформування про наявні на підприємстві нематеріальні ресурси, їх використання набуло популярності у північноєвропейських компаній наприкінці 1990-х років, що було викликано активним проявом тенденцій постіндустріалізації економіки. Структура даних звітів є нестандартизованою як щодо видів інтелектуального капіталу (виділяється три або чотири основних види), так і щодо показників до кожного із видів, які в них розкриваються.

Таким чином, розкриття фінансових та нефінансових показників про інтелектуальний капітал, що характеризує специфіку їх діяльності в контексті інноваційно-інвестиційної складової, є одним із способів підвищення

ефективності системи вартісно-орієнтованого управління підприємством.

Основними перевагами звітів про інтелектуальний капітал, у порівнянні з бухгалтерською звітністю, є наступні: можливість підготовки в режимі онлайн; стратегічна спрямованість, що дозволяє приймати рішення щодо майбутніх факторів створення вартості; висока релевантність для суб'єктів вартісноорієнтованого управління; чітка спрямованість на розкриття інформації про існуючі процеси та результати здійснення інтелектуально-інноваційної діяльності підприємства; повнота даних про нематеріальні фактори створення вартості.

Для підвищення ефективності процесу формування звіту про інтелектуальний капітал, на підприємстві слід здійснити ряд організаційних заходів:

1. Визначити і обґрунтувати місію та стратегічні цілі функціонування підприємства;
2. Визначити організаційну модель підприємства та обґрунтувати її взаємозв'язок із факторами створення вартості;
3. Визначити взаємозв'язки між системою управління нематеріальними активами підприємства та системою вартісно-орієнтованого управління;
4. Розробити систему управлінського обліку, що виступатиме інформаційною базою для формування звіту про інтелектуальний капітал;
5. Розробити структуру звіту про інтелектуальний капітал (елементи капіталу, індикатори) у відповідності до організаційної моделі підприємства (стратегічні цілі, ключові компетенції) та вимог системи вартісноорієнтованого управління.

Таблиця 2.4

Запропонована структура звіту про інтелектуальний капітал підприємства

<i>Вид ІК</i>	<i>Групи індикаторів</i>	<i>Види індикаторів</i>	<i>Значення індикатора</i>
---------------	--------------------------	-------------------------	----------------------------

Людський капітал	Профіль співробітників	Середня кількість років професійного досвіду (за посадами)	
		Кількість працівників, що працюють в різних підрозділах підприємства, чол.	
	Плинність кадрів	Коефіцієнт плинності кадрів	
		Кількість стажерів, чол.	
	Освіта	Питома вага всіх працівників, які мають освітньокваліфікаційний рівень “бакалавр”, %.	
		Питома вага працівників, які мають освітньокваліфікаційний рівень “магістр”, %.	
	Прихильність і мотивація	Рівень задоволення працівників роботою, %.	
		Рівень лояльності до керівництва, %.	
	Підвищення кваліфікації	Питома вага сертифікованих працівників, %.	
		Загальний обсяг витрат на підвищення кваліфікації персоналу, тис. грн.	
Середні витрати на підвищення кваліфікації одного працівника, тис. грн.			
Структурний капітал	Загальна інфраструктура	Кількість комп’ютерів на підприємстві, шт.	
		Кількість комп’ютерів, об’єднаних мережею, шт.	
		Наявність інноваційних лабораторій, шт.	
	Нематеріальна інфраструктура	Кількість одержаних документів, що забезпечують охорону інтелектуальної власності, шт.	
		Кількість придбаних ліцензій, шт.	
	Інфраструктура підтримки клієнтів	Обсяг інвестицій в CRM-системи, тис. грн.	
Інновації	Кількість інноваційних підрозділів (робочих груп), шт.		
	Обсяг витрат на дослідження та розробки, тис. грн.		
Клієнтський капітал	Профіль клієнтів	Коефіцієнт плинності клієнтів	
		Кількість нових клієнтів, чол.	
		Питома вага VIP-клієнтів, %.	
	Взаємодія з клієнтами	Наявність скарг клієнтів щодо якості продукції (послуг), шт.	
		Наявність скарг клієнтів щодо комунікації та сервісу обслуговування, шт.	
		Товарооборот в розрахунку на одного клієнта, тис. грн./од.	

Запропоновані в табл. 2.4 групи та види індикаторів можуть бути доповнені в залежності від специфіки конкретного підприємства та використовуваних на ньому моделей управління вартістю підприємства. Змістовне наповнення звіту про інтелектуальний капітал повинно перебувати в прямій залежності від потреб суб’єктів вартісно-орієнтованого управління в

інформації про нематеріальні ресурси підприємства. Зі зміною таких потреб мають бути внесені зміни як до структури звіту, так і до системи, що забезпечує генерування такої інформації (система управлінського обліку, система стратегічного обліку та ін.).

В цілому, оприлюднення звітів про інтелектуальний капітал підприємства дозволяє візуалізувати наявні у нього нематеріальні фактори створення вартості, які виступають джерелом стійких конкурентних переваг та сприяють формуванню стратегії генерування вартості підприємства.

Інтегрована звітність. На початку 2000-х років необхідність трансформації існуючої концепції фінансової звітності стала очевидною не лише для представників наукової спільноти в сфері бухгалтерського обліку, а й для регулюючих організацій, що також значно актуалізувалось наслідками фінансової кризи 2008 року, що підтвердила неспроможність фінансової звітності відображати сучасну економічну реальність підприємства, не вводячи в оману її користувачів.

Тому у 2010 р. було створено Комітет з міжнародної інтегрованої звітності (IIRC), який об'єднав між собою бухгалтерів, аудиторів, різні групи користувачів облікової інформації (інвесторів, менеджмент, фінансових консультантів, аналітиків тощо), регуляторів, представників професійних організацій з метою реформування існуючих підходів до підготовки і оприлюднення облікової інформації. У 2013 році даним комітетом було випущено Проект міжнародного формату інтегрованої звітності – <IR>, яким було визначено змістовне наповнення (контент) та процедурні аспекти формування інтегрованої звітності підприємств.

Визначальною особливістю інтегрованої звітності є поєднання у її складі фінансових та нефінансових вимірників, а також розширення кола її елементів у порівнянні із фінансовою звітністю, що є загальною тенденцією розвитку бухгалтерської звітності в умовах сьогодення. Зокрема, на думку проф. І.Й. Яремка, розвиток моделей вартісного виміру капіталу сучасних підприємств пов'язується з тим, що поряд з урахуванням традиційних активів у систему

вартісного оцінювання капіталу, вимушено почали вводити різного роду нефінансові індикатори для характеристики інформаційно-інтелектуального капіталу [100, с. 311].

Однією із цілей, що визначена в даному проекті, є покращення стандартів підзвітності та управління широким спектром основних капіталів (фінансовим, промисловим, інтелектуальним, людським, соціальним, природнім) і сприяти розумінню взаємозалежності між ними (п. 1.4) [72]. Тобто, до складу капіталів, про які має оприлюднюватись інформація за допомогою інтегрованої звітності, віднесено інтелектуальний (інтелектуальна власність, організаційний капітал, бренди, репутація) та людський капітал (компетенції працівників), які в сукупності складають всі нематеріальні фактори створення вартості підприємства.

Також розробники проекту відмічають, що багато “інтелектуальних” і “організаційних” нематеріальних активів не враховуються у балансі, але вони можуть бути життєво важливими для надійної бізнес-моделі. Важливо пояснити їхню здатність створювати цінності (п. 2.28) [72]. Це є свідченням того, що формування інтегрованої звітності також спрямоване на надання шляхом розкриття фінансової та нефінансової інформації можливості користувачам проаналізувати роль нематеріальних ресурсів підприємства (їх розвиток та використання) в процесі збереження та генерування його вартості.

Таким чином, інтегрована звітність також є одним із засобів додаткового розкриття інформації про нематеріальні фактори створення вартості підприємства, що може використовуватись для підвищення ефективності управління даним процесом. Однак, щоб бути більш корисними, наведена в них інформація про нематеріальні ресурси підприємства має бути представлена в простому і зрозумілому форматі. Проте, в проекті <IR> було запропоновано два окремі види капіталу – людський та інтелектуальний (п. 1.4) [30], що не відповідає положенням теорії інтелектуального капіталу. Тому, з метою полегшення сприйняття інформації щодо нематеріальних факторів створення вартості підприємства в інтегрованій звітності, пропонуємо

об'єднати два дані види капіталу під назвою “інтелектуальний капітал”, виділивши у його складі традиційну трикомпонентну структуру. Внесення таких змін, на нашу думку, дозволить формувати і сегментувати необхідну інформацію в розрізі конвенційних з позиції теорії інтелектуального капіталу складових, що буде більш цілісною та зрозумілішою для її користувачів.

Удосконалення фінансової звітності щодо нематеріальних активів.
Існуюча на сьогодні система фінансової звітності не дозволяє відобразити у відповідності до сучасних вимог та інформаційних запитів користувачів необхідну інформацію про вартість нематеріальних активів підприємства.

Значна кількість нематеріальних ресурсів, особливо внутрішньостворених, внаслідок існуючих обмежень щодо визнання активів в обліку, не може бути включена до бухгалтерського балансу, оскільки вкладення в такі ресурси мають бути визнані як витрати поточного періоду. Інформація щодо них узагальнюється в звіті про сукупний дохід, що не дозволяє ефективно управляти ними. Тому існуюча система фінансової звітності на сьогодні фактично є непридатною з позиції вартісно-орієнтованого управління нематеріальними активами та потребує удосконалення.

На думку А. Бонфура (Bounfour A.), на обліковій арені на сьогодні відсутній будь-який прогрес в питаннях поступової інтеграції бухгалтерами підходів до розкриття нефінансової інформації щодо нематеріальних активів. Оскільки існуючі норми та правила свідчать, що облікові регулятори все ще чинять опір повній капіталізації нематеріальних активів, зокрема, для внутрішньостворених активів та активів, які важко відокремити від інших активів підприємства. Відповідно, автор підкреслює небажання розробників МСФЗ в найближчому майбутньому змінювати чинні правила капіталізації нематеріальних активів, які обмежують включення до складу їх первісної вартості цілої групи витрат.

Оскільки на сьогодні згідно п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66] також заборонено капіталізувати частину витрат, які непрямо пов'язані з

процесом формування нематеріальних активів, то інформацію про такі витрати також слід надавати суб'єктам вартісно-орієнтованого управління. Подібного підходу дотримується Н.М. Головай, якою було запропоновано визнавати такі витрати як відкладені, відображаючи на рахунку 39 “Витрати майбутніх періодів”, і списувати пропорційно отримуваним від здійснення таких витрат доходам [16, с. 80]. Тобто, автор пропонує розглядати подібні витрати як майбутні нематеріальні активи, інформація про які має бути відокремлена від інших операційних витрат.

З метою надання додаткової інформації про нематеріальні фактори створення вартості, нами запропоновано доповнити форму № 5 “Примітки до річної фінансової звітності” додатковою таблицею І.1. “Витрати, що формують інтелектуальний капітал підприємства” (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

“І.1. Витрати, що формують інтелектуальний капітал підприємства”

<i>Найменування показника</i>	<i>Код рядка</i>	<i>Сума</i>
1	2	3
Витрати на дослідження	010.1	
Витрати на підготовку і перепідготовку кадрів	011.1	
Витрати на рекламу та просування продукції на ринку	012.1	
Витрати на створення, реорганізацію та переміщення підприємств/установ або їх частини	013.1	
Витрати на підвищення ділової репутації підприємства/установи	014.1	
Витрати на створення торгових марок (товарних знаків).	015.1	

Для змістовного наповнення запропонованого нами підрозділу Приміток до річної фінансової звітності в умовах застосування інформаційнокомп'ютерних технологій слід створити додаткову аналітичну ознаку витрат “Беруть участь в формуванні інтелектуального капіталу підприємства”, що дозволить виокремлювати такі витрати серед інших витрат операційної діяльності підприємства.

Наведені нами пропозиції (табл. 2.5) дозволяють надати за допомогою фінансової звітності суб'єктам не лише інформацію про капіталізовані

нематеріальні активи, а також і про ті витрати, які відіграли непряму роль в формуванні нематеріальних факторів створення вартості підприємства. З позиції підвищення ефективності управління даними видами витрат слід обов'язково проводити їх координацію із капіталізованими нематеріальними активами та можливими напрямками створення вартості на підприємстві.

На сьогодні чинна система бухгалтерського обліку виявилась неспроможною надавати релевантну інформацію для задоволення потреб і вимог стратегічного управління, що є однією із причин необхідності розробки такої облікової системи, яка б забезпечувала формування звітності стратегічно-орієнтованого спрямування. Як відмічає з цього приводу проф. Р.Ф. Бруханський, на сьогодні відсутня якісна, комплексна, сформована на єдиних облікових принципах, адекватно трансформована та чітко систематизованої інформаційна база даних для прийняття управлінських рішень стратегічного характеру [14, с. 6].

Існування такої ситуації впливає на неможливість формування необхідної підтримки прийняття стратегічних управлінських рішень щодо наявних на підприємстві ресурсів, зокрема, нематеріальних активів. Відсутність необхідної облікової інформації призводить до виникнення проблем при розробці моделей управління нематеріальними активами, визначає неможливість збереження існуючої та генерування додаткової вартості підприємства. На думку проф. Д.Р. Спітцера (Spitzer D. R.), більшість наявних на підприємстві нематеріальних активів або управляється тактично, або взагалі перебувають поза управлінським впливом менеджменту. Одним із найбільших викликів, з яким стикаються підприємства на сьогодні, є забезпечення готовності до ефективного стратегічного управління нематеріальними активами. Тому, на наш погляд, при розгляді нематеріальних активів як факторів створення вартості, слід використовувати зовсім інші підходи до управління ними, не розглядаючи їх як діяльність по створенню інтелектуальних ресурсів або сукупність понесених на їх створення або придбання витрат. Це передбачає відповідне удосконалення облікової системи

підприємства, яка має забезпечити формування стратегічної звітності про нематеріальні активи, що відображатиме їх роль в процесі створення вартості.

Одним із таких інструментів, що дозволяє формувати стратегічну інформацію про нематеріальні активи підприємства, є розроблена Р. Капланом та Д. Нортонем концепція стратегічних карт, які є візуальним представленням причинно-наслідкових зв'язків між елементами стратегії компанії [30, с. 35]. Стратегічні карти включають набір ієрархічно взаємопов'язаних факторів генерування вартості, що розміщені між чотирма перспективами (фінанси; клієнти; внутрішні бізнес-процеси; навчання і розвиток), за відсутності зв'язку між такими елементами стратегічні цілі підприємства досягти майже неможливо. Виходячи з концепції стратегічних карт, роль нематеріальних активів в процесі реалізації стратегії описується за допомогою перспективи навчання та розвитку, у складі якої виділяються три складові нематеріальних активів: 1) Людський капітал; 2) Інформаційний капітал; 3) Організаційний капітал. Дані види нематеріальних активів сприяють реалізації обраної стратегії створення довгострокової вартості для акціонерів. Окрім цього, у складі клієнтської перспективи одним із стратегічних компонентів є бренд (імідж), який теж можна віднести до нематеріальних факторів створення вартості.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Напрями економічного аналізу нематеріальних активів: критичний аналіз

Питання економічного аналізу нематеріальних активів стало об'єктом дослідження вітчизняних науковців на початку 1990-х років після запровадження даного поняття в національну облікову систему. Оскільки нематеріальні активи були віднесені до складу необоротних активів підприємства, при розробці методики їх економічного аналізу використовувались методи, що традиційно застосовувались для аналізу необоротних активів, внаслідок чого такі методики, в переважній більшості не враховували визначальних особливостей нематеріальних активів як об'єкта бухгалтерського обліку. Зокрема, зовсім поза увагою залишались специфічні змістовні властивості нематеріальних активів (невідчутність, наявність творчої та інноваційної компоненти, відсутність фізичного зносу та високий ризик морального зносу, низький рівень ліквідності, неадитивність), які мають обов'язково враховуватись суб'єктами здійснення економічного аналізу, оскільки саме ці специфічні властивості відіграють визначальну роль в забезпеченні ефективного управління нематеріальною складовою майна підприємства в умовах формування економіки, що базується на знаннях.

Також слід констатувати, що відношення до нематеріальних активів, як нового об'єкту бухгалтерського обліку та управління, з боку суб'єктів здійснення економічного аналізу, є досить суб'єктивним, що обґрунтовується можливістю швидкої втрати своєї вартості та здатності приносити економічної вигоди для підприємства. В результаті існування такого відношення з боку аналітиків, зокрема, аналітиків фінансово-кредитних установ, інноваційно-місткі підприємства, які мають в структурі своїх активів значну кількість нематеріальних активів, можуть зіштовхнутися з високою вартістю кредитної ставки у випадку необхідності залучення додаткових коштів, яка

буде більшою для таких підприємств у зв'язку з високим рівнем ризику, що асоціюється з нематеріальними активами.

Таким чином, наявність значних відмінностей між нематеріальними активами та іншими необоротним активами (відсутність чіткої впевненості в їх здатності приносити економічні вигоди, відсутність повного контролю, відсутність активних ринків для справедливої оцінки вартості) є основною причиною виникнення упередженості у суб'єктів формування аналітичної інформації, що слід розглядати як одну з основних причин втрати її релевантності з позиції системи вартісно-орієнтованого управління підприємством.

Як наслідок, значною кількістю вчених, що займаються дослідженням проблематики розвитку обліково-аналітичної системи підприємства в умовах економічних змін, значно критикується існуючий підхід до аналізу нематеріальних активів та пропонуються шляхи щодо його удосконалення на основі врахування зростаючої ролі нематеріальних активів в діяльності підприємства. Так, на думку К. Хорнунга традиційний аналіз фінансової звітності в частині нематеріальних активів має бути розширений, щоб забезпечити комплексний аналіз діяльності підприємства. Під розширенням традиційної методики аналізу нематеріальних активів автором розуміється необхідність формування обліково-аналітичної інформації про нематеріальні драйвери вартості, яка буде корисною як для внутрішніх користувачів (менеджмент підприємства, служба управлінського контролю), так і для інвесторів. Проведення такого розширення є можливим лише за умови комплексного реформування чинної системи бухгалтерського обліку в частині розуміння сутності, визнання, облікового відображення та оцінки нематеріальних активів підприємства.

На сьогодні, з поступовим розвитком теорії інтелектуального капіталу і появою більш глибокого розуміння сутності нематеріальних активів та інтелектуальної власності, у вітчизняних дослідників з'являються оригінальні та нетрадиційні підходи до економічного аналізу нематеріальних активів в

широкому розумінні (як інтелектуального капіталу підприємства), які базуються на розумінні їх інтелектуально-правової природи та на врахуванні їх здатності значно змінювати свою вартість під впливом різних видів внутрішніх та зовнішніх факторів.

Одним із сучасних напрямів розвитку економічного аналізу нематеріальних активів є розробка методики аналізу впливу нематеріальних активів на ринкову вартість підприємства. В контексті даного напрямку досліджується не лише стан, динаміка або економічна ефективність використання нематеріальних активів на підприємстві, а їх взаємозв'язок з зовнішніми відносно підприємства показниками, зокрема, з його ринковою вартістю. В контексті даного дисертаційного дослідження вважаємо, що найбільш актуальними проблемами, які на сьогодні потребують вирішення, є наступні:

- ✓ обґрунтування сутності та структури нематеріальних активів як фактору створення вартості підприємства;
- ✓ удосконалення методики оцінки нематеріальних активів як фактору створення вартості підприємства;
- ✓ визначення впливу інвестицій в нематеріальні активи на доходність підприємства в майбутньому;
- ✓ встановлення ролі нематеріальних активів в процесі формування фундаментальної вартості активів підприємства;
- ✓ встановлення ролі нематеріальних активів в процесі формування ринкової вартості підприємства на основі використання регресійного аналізу;
- ✓ визначення шляхів підвищення ринкової вартості підприємства на основі підвищення ефективності управління нематеріальними активами.

Пріоритетність нематеріальних активів в процесі створення вартості підприємства залишається незмінною навіть незважаючи на фінансові потрясіння, що відбулись на початку XXI-го століття. В умовах глобалізації економіки, конкурентна боротьба перемістилась від доступу до дешевих матеріальних ресурсів до доступу до унікальних нематеріальних активів, які

дозоляють виготовляти інноваційну високотехнологічну продукцію та задовольняти потреби клієнтів, збільшуючи обсяги реалізації продукції, товарів та послуг.

Для ефективного управління наявними на підприємстві нематеріальними активами необхідним є не лише формування достовірної та релевантної облікової інформації про них, а також економічний аналіз їх сучасного стану та ефективності використання. Лише за умови наявності дієвої системи обліковоаналітичної підтримки процесу управління нематеріальними активами можна здійснювати наступні управлінські процедури: проводити перспективний аналіз використання нематеріальних активів на підприємстві; уточнювати цілі їх використання; прогнозувати зміни щодо політики формування портфелю нематеріальних активів підприємства у відповідності до змін зовнішнього середовища; контролювати і оцінювати відхилення показників діяльності підприємства внаслідок зміни ефективності використання нематеріальних активів; планувати процеси досягнення проміжних та стратегічних цілей підприємства; визначати комплекс дій, необхідних для підвищення ефективності використання нематеріальних активів тощо.

Дослідженню теоретико-методичних аспектів економічного аналізу нематеріальних активів в останні роки приділяє увагу значна кількість вітчизняних вчених, проте серед них відсутня єдність в поглядах стосовно завдань, напрямів та методів його здійснення, що свідчить про достатню нерозробленість даної проблематики. Дану тезу також підтверджує проведений аналіз існуючих підходів дослідників (Додаток Н), які на сьогодні акцентують увагу на різних напрямках здійснення аналізу, що зумовлює необхідність формування узагальнюючої методики економічного аналізу нематеріальних активів на основі врахування особливостей даного об'єкту обліку та врахування можливих напрямів його розвитку.

Згідно існуючих на сьогодні уявлень вітчизняних і зарубіжних вчених, дієва методика економічного аналізу нематеріальних активів повинна

включати наступні напрями:

1. *Аналіз обсягів нематеріальних активів, що передбачає встановлення частки нематеріальних активів в структурі всіх активів підприємства або його окремих видів.* Так, традиційно дослідниками обґрунтовується необхідність встановлення частки нематеріальних активів у складі необоротних активів підприємства. Однак, у зв'язку зі зміною підходу до розуміння сутності нематеріальних активів в П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [66], згідно якого на сьогодні нематеріальні активи визнаються як необоротні та оборотні активи, також можна розраховувати частку нематеріальних активів у складі оборотних активів. Хоча на сьогодні згідно чинного плану рахунків не передбачено відповідних рахунків для обліку оборотних нематеріальних активів, в працях окремих дослідників наводяться такі пропозиції на основі виявлення окремих видів нематеріальних активів, строк використання яких становить менше одного року і які повністю переносять свою вартість на новостворений продукт. Так, О.Л. Біляченко [7, с. 9] було запропоновано в діяльності підприємств використовувати рахунок 29 “Оборотне програмне забезпечення” з відповідними субрахунками (в розрізі виключних та невиключних майнових авторських прав). Окрім цього, до складу оборотних нематеріальних активів також можуть включатись наступні види об'єктів:

✓ різні види об'єктів права інтелектуальної власності, які мають строк корисного використання менше одного року, наприклад, права на торговельні марки або ліцензії на використання об'єктів промислової власності;

✓ нематеріальні активи, призначені для продажу, які слід визнавати як нематеріальні товари.

2. *Аналіз структури нематеріальних активів* передбачає встановлення структури вкладень підприємства в об'єкти нематеріальних активів, що здійснюється шляхом визначення частки кожного з наявних видів нематеріальних активів підприємства в їх загальному обсязі. Для реалізації даного напрямку економічного аналізу важливим є обрання класифікації

нематеріальних активів, яка буде покладена в його основу, оскільки саме стосовно виділених на основі класифікації об'єктів буде визначатись їх місце в загальній структурі нематеріальних активів підприємства.

В переважній більшості випадків для аналізу структури нематеріальних активів використовується їх класифікація в розрізі груп, визначених п. 5 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [166], що також була реалізована в п. І. ф. № 5 Примітки до річної фінансової звітності. На нашу думку, враховуючи запропоновані нами зміни до удосконалення плану рахунків щодо обліку нематеріальних активів, для проведення аналізу структури нематеріальних активів слід використовувати наступну фасетну класифікацію (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Класифікація нематеріальних активів для проведення аналізу їх структури

<i>Нематеріальні активи</i>				
<i>За строками використання (Ф 1)</i>	<i>За видами об'єктів (Ф 2)</i>	<i>За відповідністю кваліфікаційним вимогам (Ф 3)</i>		<i>X (Ф n)</i>
Необоротні	Права користування природними ресурсами	Права на об'єкти промислової власності, що не відповідають кваліфікаційним вимогам	...	X ₁
Оборотні	Права користування майном			X ₂
	Права на комерційні позначення	
	Права на об'єкти промислової власності	Права на об'єкти інтелектуальної власності, як кваліфікаційні активи	X _n	
	Авторське право та суміжні з ним права			
Інші нематеріальні активи				

Запропонована класифікація (табл. 3.1) в залежності від наявних потреб користувачів обліково-аналітичної інформації про нематеріальні активи підприємства може бути також доповнена й іншими фасетами, наприклад, в розрізі наявності нематеріальних активів в різних структурних підрозділах підприємства, в залежності від матеріально відповідальних осіб, в залежності від приналежності до різних потоків створення цінності тощо. Наприклад, В.С. Шелест пропонує проводити економічний аналіз в розрізі охоронних документів на права інтелектуальної власності, виділяючи таким чином в

окремий вид досліджень аналіз патентного портфелю нематеріальних активів підприємства.

Аналіз структури нематеріальних активів слід проводити в розрізі кожної з виділених фасет та одночасно у співвідношенні з іншими фасетами. Зокрема, в доповнення для кожної з виділених видів фасет може бути проведено аналіз в залежності від строків корисного використання нематеріальних активів, що дозволить своєчасно відреагувати на необхідність перереєстрації охоронних документів на нематеріальні активи або на придбання нових нематеріальних активів для забезпечення безперервності діяльності підприємства, також всі нематеріальні активи підприємства можуть бути класифіковані на дві групи: як власні та одержані зі сторони. Для безперешкодного проведення таких розрахунків на підприємстві повинна бути сформована система аналітичного обліку в розрізі виділених класифікаційних фасет, що дозволить без зайвих розрахунків та розподілів одержувати точні значення фасет (x_1, x_2, \dots, x_n).

На основі виділених структурних елементів нематеріальних активів підприємства можуть розраховуватись інші види показників. Наприклад, О.М. Сорокіна та А.А. Фадєєва пропонують розраховувати коефіцієнт співвідношення власних та залучених зі сторони нематеріальних активів, який характеризує здатність підприємства одержувати економічні вигоди від їх використання та характеризує його інноваційну активність. Якщо значення даного показника є більшим а одиницю, це означає, що більшість потреб підприємства задовольняються власними нематеріальними активами та існує можливість щодо одержання економічних вигід шляхом їх передачі в користування. Якщо ж одержане значення менше одиниці, це свідчить про нестачу власних нематеріальних активів для забезпечення конкурентоспроможності підприємства, характеризуючи низьку інноваційну активність дослідницьких підрозділів, що в цілому негативно впливає на ринкову вартість підприємства.

3. *Аналіз динаміки нематеріальних активів* передбачає вивчення змін вартості нематеріальних активів підприємства в часі (на початок та на кінець звітної періоду або за декілька звітних періодів) з урахуванням операцій щодо їх надходження та вибуття на основі використання різних видів структурних класифікацій.

Для аналізу поглибленої динаміки нематеріальних активів вчені також пропонують використовувати ряд коефіцієнтів, які розраховуються на основі даних про їх наявність, надходження та вибуття за звітний період: 1) коефіцієнт надходження (розраховується як співвідношення вартості нематеріальних активів, що надійшли, до їх первісної вартості на кінець цього ж періоду); 2) коефіцієнт вибуття (розраховується як співвідношення вартості нематеріальних активів, що вибули, до їх первісної вартості на початок цього ж періоду); 3) коефіцієнт компенсації вибуття (розраховується як співвідношення вартості нематеріальних активів, що надійшли, до первісної вартості нематеріальних активів, що вибули); 4) коефіцієнт приросту (розраховується як співвідношення вартості нематеріальних активів, що надійшли, до їх вартості на початок періоду). При використанні даних коефіцієнтів суб'єктами вартісноорієнтованого управління також слід враховувати, що рішення щодо оцінки наявних на підприємстві нематеріальних активів за справедливою вартістю (яка зазвичай є вищою ніж їх затратна оцінка на основі застосування затратного підходу) приймається керівництвом підприємства, що можна розглядати один із легальних засобів маніпулювання їх значеннями.

4. *Аналіз забезпеченості нематеріальними активами* передбачає необхідність встановлення рівня їх потреби на підприємстві. Оскільки нематеріальні активи можуть бути задіяні в функціонуванні різних бізнеспроцесів підприємства або одночасно використовуватись в декількох бізнеспроцесах, то аналіз забезпечення ними слід проводити з урахуванням організаційної структури підприємства.

За аналогією з необоротними активами, рівень забезпеченості

підприємства нематеріальними активами більшість дослідників, наприклад, О.В. Романенко [74, с. 22], Н.О. Старкова та М.В. Махов [78], пропонують визначати на основі врахування значення показника обсягу нематеріальних активів та обсягів витрат, які підприємство понесло на дослідження та розробки, що відображаються в фінансовій звітності підприємств-конкурентів. За умови перевищення значень даних показників у підприємства-конкурента слід також забезпечити їх досягнення на самому підприємстві.

При цьому дослідники зовсім не враховують, що даний підхід повністю суперечить сутності нематеріальних активів як об'єкта бухгалтерського обліку та не враховує особливості існуючої методики їх бухгалтерського відображення згідно національних П(С)БО та МСБО, внаслідок чого він не може застосовуватись в практичній діяльності підприємств.

По-перше, значна кількість нематеріальних активів, що створюють підприємству конкурентні переваги на ринку, є унікальними результатами творчої (інтелектуальної) діяльності, тому забезпечити себе такими активами, якими володіють конкуренти, повністю неможливо або зробити це досить важко в умовах сучасного конкурентного середовища. При здійсненні еквівалентних вкладень в витрати на дослідження та розробки відсутні гарантії щодо одержання на виході інтелектуального продукту, який може бути зареєстрований у вигляді інтелектуальної власності підприємства. Це обґрунтовується існуванням високих ризиків при здійсненні інвестицій в інноваційні та науково-дослідницькі проекти. Таким чином, оскільки нематеріальні активи виражаються і оцінюються не витратами, понесеними на їх створення і відображеними в системі обліку, а визначальною їх характеристикою є здатність приносити підприємству економічні вигоди, тому рішення щодо необхідності забезпечення нематеріальними активами повинні мати стратегічний характер і мають бути спрямовані на досягнення конкретних конкурентних переваг за їх допомогою, а не лише досягнення необхідно вартості нематеріальних активів в структурі балансу підприємства.

По-друге, згідно чинного порядку облікової оцінки нематеріальних активів, вони можуть відображатись в звітності за первісною або за переоціненою вартістю (на основі справедливої оцінки), вибір між якими здійснюється шляхом застосування професійного судження бухгалтера. Також фінансова звітність не надає можливість встановити вартість окремого нематеріального активу, а лише дозволяє визначити вартість всіх нематеріальних активів в розрізі груп, що наводяться в Примітках до фінансової звітності. Окрім цього, значна кількість нематеріальних ресурсів (внутрішньостворені торговельні марки, інвестиції в людський капітал тощо), що створюють підприємству конкурентні переваги на ринку, взагалі не визнаються активами, а відображаються в системі обліку як витрати звітного періоду. Внаслідок цього вартість нематеріальних активів, що відображається в фінансовій звітності, не можна враховувати в якості точного орієнтира для формування політики щодо зміцнення або розширення портфеля нематеріальних активів підприємства.

Аналіз забезпеченості нематеріальними активами слід проводити лише після здійснення аудиту інтелектуального капіталу підприємства, однією з цілей якого є встановлення потреби в створенні або придбанні додаткових нематеріальних активів, які забезпечують зростання прибутку підприємства. В ході аудиту доречно встановити індекси значень параметрів кожного нематеріального активу з позиції підприємства в результаті порівняння яких з його стратегічними цілями мають бути визначені подальші напрями розвитку портфеля нематеріальних активів підприємства (створення, придбання нових або покращання чи оновлення існуючих нематеріальних активів).

5. Аналіз ефективності використання нематеріальних активів є одним із найважливіших напрямів їх аналізу, оскільки віддачу нематеріальних активів одночасно слід розглядати як фактор генерування прибутку та вартості підприємства, а також як фактор, що впливає на облікову оцінку самих нематеріальних активів.

В умовах формування постіндустріальної економіки, потребує перебудови загальна система управління ефективністю діяльності підприємства, що пов'язано з поступовим переходом від формування ланцюжків вартості до управління нематеріальними активами в їх широкому розумінні. Основною передумовою такого переходу є збільшення частки нематеріальних активів загальній структурі активів підприємств у XXI-му столітті у порівнянні з XX-м століттям, а також той факт, що невідображені в бухгалтерському балансі нематеріальні фактори створення вартості в багатьох випадках мають з позиції системи управління більш важливе значення ніж ті нематеріальні активи, що вже відображаються в бухгалтерському обліку.

Придбання або створення нематеріальних активів на підприємстві та включення їх в господарську діяльність передусім спрямоване на одержання економічного ефекту від їх використання, що проявляється шляхом зменшення затрат на виробництво продукції, товарів, робіт або послуг або шляхом збільшення обсягів їх реалізації. На сьогодні дослідниками пропонується значна кількість підходів до оцінки ефективності використання нематеріальних активів, що обґрунтовується існуванням значної кількості їх видів, різними напрямками їх використання на підприємстві, різним ступенем залучення до господарського обігу, існуванням відмінностей у призначенні тощо. При цьому дослідники застосовують значну кількість баз, на основі яких проводить розрахунок показників: чистий прибуток; дохід від реалізації; дохід від використання нематеріальних активів; обсяг реалізації продукції; економічний ефект від використання нематеріального активу; ринкова вартість підприємства.

Найбільш поширеним показником для оцінки ефективності нематеріальних активів, що на сьогодні використовується вітчизняними вченими, є доходність (рентабельність) нематеріальних активів, який розраховується як співвідношення прибутку (доходу від реалізації) за звітний період до вартості нематеріальних активів на кінець звітного періоду. При прийнятті рішень щодо управління нематеріальними активами слід

порівнювати темпи зростання даного показника з темпами зростання витрат на нематеріальний капітал підприємства. У випадку перевищення першого показника над другим можна говорити про наявність позитивного ефекту від використання нематеріальних активів на підприємстві.

На нашу думку, єдиним шляхом вирішення проблеми оцінки ефективності використання нематеріальних активів підприємства є застосування іншої порівняльної бази, аніж прибуток або доходи підприємства. Це обґрунтовується тим, що чинна облікова система та її основні методичні інструменти (історична оцінка, адитивний порядок формування вартості, амортизація) були розроблені для формування інформації про матеріальні активи підприємств індустріальної епохи, а тому показники, що характеризують результати діяльності підприємства, повною мірою не відображають роль нематеріальних активів, які останні відіграють в процесі його функціонування. Однак, окрім внутрішніх показників, що характеризують результати діяльності підприємства і формуються обліковою системою, також є зовнішні показники, зокрема, вартість підприємства, що формується на ринку капіталу, яка враховує роль всього інтелектуального капіталу підприємства (який не відображається повною мірою в бухгалтерському обліку), що на сьогодні розглядається як один з факторів створення вартості і є гарантією одержання підприємством майбутніх економічних вигід. Дану тезу підтверджують Д. Волков та Т. Гараніна, як відмічають, що на відміну від чинної облікової моделі, нематеріальні активи в широкому розумінні відіграють найважливішу роль в формуванні вартості підприємства. Тому в умовах формування постіндустріальної економіки ринкова вартість має використовуватись для розрахунку ефективності використання нематеріальних активів підприємства. Дану позицію також підтримує О.В. Романенко [74, с. 22], яка зазначає, що аналіз впливу нематеріальних активів на вартість підприємства є одним із перспективних напрямів розвитку методики їх використання на підприємстві.

6. *Аналіз нематеріальних активів в контексті залучених ресурсів* передбачає розрахунок рівня наявних нематеріальних активів підприємства на одиницю залученого капіталу. На думку проф. С.А. Кузубова та О.В. Михайлова, розрахунок даного показника дозволить вирішити задачу придатності фінансової звітності компаній для прийняття обґрунтованих інвестиційних та управлінських рішень і ролі нематеріальних активів в цьому процесі [36, с. 23].

Розгляд співвідношення обсягу наявних нематеріальних активів до рівня залучених ресурсів відображає результати політики підприємства стосовно додатково залучених ресурсів на реалізацію інтелектуально-інноваційної діяльності. Чим більшим є значення такого показника, тим більшу частку від залучених ресурсів підприємство спрямовує на формування його інтелектуального капіталу, що є позитивним сигналом для інвесторів щодо майбутніх перспектив зростання його ринкової вартості.

Одним із перспективних напрямів розвитку аналізу нематеріальних активів в контексті залучених ресурсів є розрахунок показника створених нематеріальних активів за рахунок використання спеціально залучених фінансових ресурсів. На відміну від показника наявних нематеріальних активів підприємства на одиницю залученого капіталу, він відображатиме ефективність інноваційної діяльності підприємства, що здійснюється за рахунок цільових запозичень.

7. *Аналіз використання нематеріальних ресурсів підприємства.* Окрім обґрунтованих вище напрямів здійснення економічного аналізу нематеріальних активів, які традиційно виділяються вітчизняними науковцями, окремі дослідники пропонують розширити даний перелік, доповнивши його новими напрямками, які враховують особливості нематеріальних активів як об'єкта бухгалтерського обліку та враховуючи існуючі пропозиції до запровадження в облікову систему поняття нематеріальних активів в їх широкому розумінні. Нематеріальні активи в широкому розумінні – це всі нематеріальні ресурси підприємства, частина з

яких відповідає критеріям визнання активами і вже відображається в системі бухгалтерського обліку, а інша частина не відповідає таким критеріям, тому відображається у складі витрат підприємства.

Колектив авторів під керівництвом Т.Г. Садовської [79, с. 247], розподіляючи всі нематеріальні активи на ідентифіковані та неідентифіковані, фактично обґрунтовує необхідність проведення аналізу всіх наявних на підприємстві нематеріальних ресурсів, а не лише активів. При аналізі неідентифікованих активів пропонується проводити аналіз впливу ділової репутації та організаційних витрат на результати діяльності підприємства. Обрання лише двох вищенаведених складових нематеріальних ресурсів як об'єкту аналізу обґрунтовується історичними особливостями їх облікового відображення, зокрема, раніше дані об'єкти в окремих зарубіжних країнах та в Росії визнавались як нематеріальні активи, однак на сьогодні вони визнаються витратами звітного періоду.

Виділення нефінансових показників, що характеризують нематеріальні активи підприємства, є закономірною тенденцією розвитку бухгалтерського обліку, що також підтверджується виникненням тренду серед зарубіжних та вітчизняних підприємств щодо додаткового розкриття подібної інформації в інтегрованих звітності. На сьогодні досить складно визначити загальну кількість підприємств, які складають інтегровану звітність, оскільки вона розкриваються на розсуд менеджменту і відсутні вимоги в більшості країн світу (окрім Південної Африки) щодо її обов'язкового оприлюднення для лістингу на фондових біржах. В той же час, існують окремі організації, на інформаційних сайтах яких наводяться інтегровані звіти, які були подані компаніями з різних країн світу. Так, в базі даних Ради з інтегрованої звітності (<IR> Examples Database) розміщено 524 інтегрованих звіти, а на інформаційному ресурсі "Corporate Register", що є глобальною базою звітів з корпоративної відповідальності, представлено 94,483 звіти 15,580 підприємств.

Також слід враховувати, що такі показники характеризують

використання окремих типів або видів нематеріальних ресурсів підприємства, тому для їх використання на підприємстві повинні бути розроблені і впровадженні відповідні моделі управління окремими типами або видами нематеріальних активів. Внаслідок того, що показники нематеріальних ресурсів розраховуються на основі фінансової та нефінансової інформації управлінського обліку, досить складно розробити єдиний інтегральний показник, який би дозволяв сформулювати загальне уявлення про використання нематеріальних ресурсів на підприємстві. Як наслідок, на сьогодні серед вчених набули використання непрямі методи оцінки нематеріальних ресурсів підприємства, які дозволяють визначити ефективність їх застосування на підприємстві без розрахунку їх внутрішньої вартості, однак із використанням показника ринкової вартості підприємства.

Одним із найбільш поширених серед таких показників є коефіцієнт Тобіна (Tobin's Q), що розраховується як відношення ринкової капіталізації підприємства (ринкової вартості) до загальної вартості його активів (відновлювальної вартості активів підприємства). Даний показник застосовується для сукупної оцінки нематеріальних ресурсів підприємства, чим вищим є його значення, тим більшою є ймовірність зростання ринкової вартості підприємства в майбутньому, що обґрунтовується пріоритетною роллю нематеріальних активів в створенні вартості підприємства в умовах постіндустріальної економіки. Якщо значення коефіцієнту Тобіна є більшим за 1, то підприємство ефективно використовує наявні в нього нематеріальні ресурси, а якщо менше за 1, то його матеріальні і нематеріальні активи є значно переоціненими або наявні нематеріальні ресурси є морально зношеними чи повною мірою не залучені в господарську діяльність підприємства.

Ще однією проблемою існуючої методики економічного аналізу нематеріальних активів є породження проблеми асиметрії інформації щодо нематеріальних факторів створення вартості. Внаслідок обмеженості визнання в бухгалтерському обліку всіх нематеріальних ресурсів підприємства як

нематеріальних активів аналітичні показники, розраховані на основі фінансової звітності не дозволяють сформувавши необхідну інформаційну підтримку для управління вартістю підприємства. За таких умов виникає явище інформаційної асиметрії, коли менеджмент підприємства, суб'єкти ведення бухгалтерського обліку та інші інсайдери володіють більш повною інформацією про особливості створення вартості на підприємстві на основі використання нематеріальних ресурсів та перспективи її зростання. Зокрема, зовнішні користувачі не володіють аналітичною інформацією про некапіталізовані нематеріальні ресурси та незавершені витрати на дослідження розробки нових видів продуктів, технологій, послуг, інтелектуальної власності тощо.

Основним наслідком існування інформаційної асиметрії щодо нематеріальних ресурсів підприємства є нанесення шкоди зовнішнім користувачам, які не мають можливості приймати рішення на основі об'єктивної інформації про вартість підприємства. Значна частина інформації про нематеріальні активи підприємства приховується від інвесторів до моменту їх включення в фінансову звітність підприємства у вигляді активів. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечувати формування аналітичних показників про нематеріальні фактори створення вартості для прийняття рішень зовнішніми користувачами, які б розраховувались на основі використання інформації з підсистем фінансового та управлінського обліку та подавались у вигляді фінансових та нефінансових показників.

3.2. Аналіз нематеріальних активів в Державному підприємстві дослідному господарстві «Артеміда» ІК НААН України

Управління нематеріальними активами як фактором створення вартості підприємства є безперервним процесом, для підвищення ефективності якого необхідно вирішити наступні завдання:

- ✓ визначити складові нематеріальних активів, що мають найбільш вагоме значення з позиції створення його вартості;

- ✓ запровадити механізми по виявленню нестач та надлишків нематеріальних активів на підприємстві;
- ✓ визначити основних внутрішніх користувачів обліково-аналітичної інформації про нематеріальні активи;
- ✓ розробити політику та моделі прийняття рішень на основі показників, що характеризують використання нематеріальних активів на підприємстві;
- ✓ розробити канали передачі обліково-аналітичної інформації про нематеріальні фактори створення вартості зовнішнім користувачам.

Вирішення виділених завдань передбачає необхідність удосконалення методики економічного аналізу нематеріальних активів, яка була б спрямована на розробку системи відповідних показників та формування інформації в таких розрізах, що сприятимуть підвищенню ефективності вартісно-орієнтованого управління підприємством, що підтверджують в своїх дослідженнях проф. Г. Старостенко та А. Сурженко [75, с. 184]. О.М. Сохацька та Г.Й. Островська. Найважливішою причиною неможливості побудови дієвої системи вартісно-орієнтованого управління нематеріальними активами є відсталість чинної облікової та аналітичної системи, які повинні бути удосконалені на основі врахування потреб суб'єктів вартісно-орієнтованого управління.

Основною ціллю удосконаленої методики економічного аналізу нематеріальних активів має стати інтерпретація даних про нематеріальні ресурси підприємства з метою формування об'єктивної думки про процес трансформації вартості його нематеріального капіталу, що відбувається через бізнес-процеси підприємства, в яких він використовується і забезпечує створення вартості протягом тривалого часу. Реалізація визначеної цілі передбачає як аналіз існуючого процесу створення вартості підприємства шляхом використання наявних у нього нематеріальних активів із врахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів генерування та руйнування їх вартості, так і проведення економічного аналізу процесу формування

майбутньої економічної вартості на основі встановлення можливих шляхів підвищення ефективності використання наявних нематеріальних активів в існуючих та нових бізнес-процесах з врахуванням зміни факторів фундаментальної вартості.

Проведений аналіз наукових публікацій зарубіжних (Н. Бонтіс, Д. Волков, Т. Гараніна, Б. Лев, Б. Марр, К.О. Салліван, Т. Стюарт, Дж. Шіума та ін.) та вітчизняних науковців (І.М. Боярко, О.Б. Мних, Я.В. Самусевич, Н.В. Овчарова, О.М. Сохацька, І.В. Стояненко та ін.) дозволяє констатувати, що в останні роки дослідниками було обґрунтовано беззаперечність пріоритетності ролі нематеріальних активів в процесі формування вартості підприємства поряд з фінансовими факторами, оскільки в умовах сьогодення саме аналіз нематеріальних факторів дозволяє виявити шляхи досягнення фінансових результатів діяльності підприємства. Як відмічає Н.В. Овчарова, особливої актуальності набувають питання дослідження місця нематеріальних активів у процесах формування ринкової вартості сучасного підприємства. Саме нематеріальні активи забезпечують для суб'єктів господарювання стратегічні переваги в умовах зростаючої конкуренції в економіці та значно підвищують їх ринкову вартість [76, с. 21], саме від ефективності інвестицій в нематеріальні активи (бренд, репутація, персонал) багато в чому залежить успіх компанії на ринку [77, с. 38]. Завдяки наявності й ефективному використанню нематеріальних активів можна створювати цінність компанії шляхом збільшення грошових потоків, їх прискорення та збільшення ставок за залученими кредитами [9, с. 94]. Дану тезу також підтверджують одержані емпіричні результати дослідження структури ринкової вартості провідних компаній світу.

Аналіз господарської діяльності проводиться з використанням системи економічної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Будь-яка методика аналізу передбачає інформаційні потреби, а не наявний інформаційний ресурс. Якщо чинна інформаційна база не допомагає проводити якісний економічний аналіз через нестачу чи необ'єктивність

даних, необхідну та достатню інформацію треба отримати будь-якими способами .

Так обліково-аналітична інформація є основою для прийняття рішень з організації, планування й регулювання господарської діяльності підприємства. Особливості облікової інформації залежать від виду обліку, форми бухгалтерського обліку, від методів формування інформації, а при машинній обробці – алгоритму виконання господарських операцій. Лише на основі якісної оцінки регламентованої інформації можна визначати її необхідність, а за характеристиками цієї інформації розглядати варіанти її достатності тощо [67 с. 182].

Аналітична інформація відрізняється від облікової. Дані для аналізу беруть з одного або кількох джерел економічної інформації (планової, облікової, нормативної, прогнозної). Первинне формування такої інформації залежить від різних причин, основними з яких слід вважати вид аналізу господарської діяльності, а також цілі аналізу та його завдання. Облікова та аналітична інформація мають бути релевантними, тобто відповідати вимогам розв'язання відповідних функціональних управлінських завдань [66, с. 139].

Аналіз обсягів нематеріальних активів передбачає встановлення частки НА у структурі всіх активів підприємства або його окремих видів. Так, традиційно дослідниками обґрунтовується необхідність встановлення частки НА у складі необоротних активів підприємства. Однак у зв'язку зі зміною підходу до розуміння сутності НА в П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”, згідно з яким на сьогодні НА визнаються як необоротні та оборотні активи, також можна розраховувати частку НА у складі оборотних активів. Хоча на сьогодні згідно з чинним планом рахунків не передбачено відповідних рахунків для обліку оборотних НА, в працях окремих дослідників наводяться такі пропозиції на основі виявлення окремих видів НА, строк використання яких становить менше одного року і які повністю переносять свою вартість на новостворений продукт.

На основі даних бухгалтерського балансу та приміток до нього ми

можемо провести аналіз динаміки змін в обсязі нематеріальних активів в цілому і за видами за звітний період порівняно з даними базового періоду (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Аналіз обсягу і динаміки нематеріальних активів

Показники	Номер рядка	Базовий період	Звітний період	Відхилення	
				+/-	%
А	В	С	Д	Е	Ф
Нематеріальні активи - разом, грн.	1	Р.080 Ф.5	Р.080 Ф.5	D1-C1	E1/C1×100
в тому числі за видами:					
права користування природними ресурсами	2	Р.010 Ф.5	Р.010 Ф.5	D2-C2	E2/C2×100
права користування майном	3	Р.020 Ф.5	Р.020 Ф.5	D3-C3	E3/C3×100
права на комерційні позначення	4	Р.030 Ф.5	Р.030 Ф.5	D4-C4	E4/C4×100
права на об'єкти промислової власності	5	Р.040 Ф.5	Р.040 Ф.5	D5-C5	E5/C5×100
авторські та суміжні з ними права	6	Р.050 Ф.5	Р.050 Ф.5	D6-C6	E6/C6×100
інші нематеріальні активи	7	Р.010 Ф.5	Р.010 Ф.5	D7-C7	E7/C7×100
Валюта балансу	8	Р.280 Ф.1	Р.280 Ф.1	D8-C8	E8/C8×100
Питома вага нематеріальних активів у валюті балансу,%	9	C1/C9×100	D1/D9×100 0	D9-C9	E9/C9×100

Таким чином, аналіз обсягів НА передбачає визначення абсолютних (загальна величина НА) та відносних показників (частка необоротних та оборотних НА) у структурі балансу підприємства. Такі показники слід розраховувати на початок та на кінець звітної періоду, що також дозволяє прослідкувати їх зміни протягом звітної періоду та зробити відповідні висновки щодо перспектив розвитку підприємства в майбутньому. Так, зростання частки необоротних НА в балансі підприємства є непрямим свідченням про обрання ним інноваційної стратегії розвитку, спрямованої на підвищення конкурентних переваг шляхом активного використання нематеріальних факторів, а зменшення частки НА може свідчити про необхідність активізації інноваційної діяльності з метою утримання наявних конкурентних переваг.

Аналіз структури нематеріальних активів передбачає встановлення структури вкладень підприємства в об'єкти НА, що здійснюється шляхом визначення частки кожного з наявних видів НА підприємства в їх загальному

обсязі. Для реалізації цього напрямку економічного аналізу важливим є обрання класифікації НА, яка буде покладена в його основу, оскільки саме стосовно виділених на основі класифікації об'єктів буде визначатись їх місце в загальній структурі НА підприємства.

Для проведення аналізу структури НА пропонуємо використовувати фасетну класифікацію залежно від наявних потреб користувачів обліково-аналітичної інформації про НА підприємства, враховуючи запропоновані зміни до удосконалення плану рахунків щодо обліку нематеріальних активів. [18с. 239]

Для аналізу змін структури нематеріальних активів за видами складається наступна таблиця (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Аналіз змін структури нематеріальних активів

Показники		Базовий період		Звітний період		Відхилення	
		сума, грн.	питома вага, %	сума, грн.	питома вага, %	+ /	пунктів структури
А	В	С	Д	Е	Ф	Г	Н
Нематеріальні активи – разом	1	P.080 Ф.5	C1/C1×100	P.080 Ф.5	F1/F1×100	E1-C1	F1-D1
у тому числі:							
права користування природними ресурсами	2	P.010 Ф.5	C2/C1×100	P.010 Ф.5	F2/F1×100	E2-C2	F2-D2
права користування майном	3	P.020 Ф.5	C3/C1×100	P.020 Ф.5	F3/F1×100	E3-C3	F3-D3
права на комерційні позначення	4	P.030 Ф.5	C4/C1×100	P.030 Ф.5	F4/F1×100	E4-C4	F4-D4
права на об'єкти промислової власності	5	P.040 Ф.5	C5/C1×100	P.040 Ф.5	F5/F1×100	E5-C5	F5-D5
авторські та суміжні з ними права	6	P.050 Ф.5	C6/C1×100	P.050 Ф.5	F6/F1×100	E6-C6	F6-D6
інші нематеріальні активи	7	P.010 Ф.5	C7/C1×100	P.010 Ф.5	F7/F1×100	E7-C7	F7-D7

Аналіз структури НА слід проводити в розрізі кожної з виділених фасет та одночасно у співвідношенні з іншими фасетами. Зокрема, в доповнення для кожної з виділених видів фасет може бути проведено аналіз залежно від строків корисного використання НА, що дозволить своєчасно відреагувати на

необхідність перереєстрації охоронних документів на НА або на придбання нових НА для забезпечення безперервності діяльності підприємства, також всі НА підприємства можуть бути класифіковані на дві групи як власні та одержані зі сторони. Для безперешкодного проведення таких розрахунків на підприємстві повинна бути сформована система аналітичного обліку в розрізі виділених класифікаційних фасет, що дозволить без зайвих розрахунків і розподілів одержувати точні значення фасет (x_1, x_2, \dots, x_n).

Аналіз динаміки нематеріальних активів передбачає вивчення змін вартості НА підприємства в часі (на початок та на кінець звітного періоду або за декілька звітних періодів) з урахуванням операцій щодо їх надходження та вибуття на основі використання різних видів структурних класифікацій. [18 с. 239].

Таблиця 3.3

Аналіз обсягу і динаміки нематеріальних активів ДП ДГ «Артеміда» ІК НААН у 2017 та 2018 роках

Показники	2017	2018	Відхилення	
			+/-	%
Нематеріальні активи - разом, грн.	5834	5834	0	0
в тому числі за видами:				
права користування природними ресурсами	0	0	0	0
права користування майном	5834	5834	0	0
права на комерційні позначення	0	0	0	0
права на об'єкти промислової власності	0	0	0	0
авторські та суміжні з ними права	0	0	0	0
інші нематеріальні активи	0	0	0	0
Валюта балансу	40790	43021	3313	108,34
Питома вага нематеріальних активів у валюті балансу, %	14,3	13,6	-0,7	x

Аналіз забезпеченості нематеріальними активами передбачає необхідність встановлення рівня їх потреби на підприємстві. За аналогією з необоротними активами рівень забезпеченості підприємства НА більшість дослідників пропонують визначати на основі врахування значення показника обсягу НА та обсягів витрат, які підприємство понесло на дослідження та розробки, що відображаються у фінансовій звітності підприємств конкурентів.

За умови перевищення значень цих показників у підприємства-конкурента слід також забезпечити їх досягнення на самому підприємстві. При цьому дослідники зовсім не враховують, що цей підхід повністю суперечить сутності НА як об'єкта бухгалтерського обліку та не враховує особливості існуючої методики їх бухгалтерського відображення згідно з національними П(С)БО та МСФЗ, внаслідок чого він не може застосовуватись у практичній діяльності підприємств.

По-перше, значна кількість НА, що створюють підприємству конкурентні переваги на ринку, є унікальними результатами творчої (інтелектуальної) діяльності, тому забезпечити себе такими активами, якими володіють конкуренти, повністю неможливо або зробити це досить важко в умовах сучасного конкурентного середовища. При здійсненні еквівалентних вкладень у витрати на дослідження та розробки відсутні гарантії щодо одержання на виході інтелектуального продукту, який може бути зареєстрований у вигляді інтелектуальної власності підприємства. Це обґрунтовується існуванням високих ризиків при здійсненні інвестицій в інноваційні та науково-дослідницькі проекти.

Таким чином, оскільки НА виражаються і оцінюються не витратами, понесеними на їх створення і відображеними в системі обліку, а визначальною їх характеристикою є здатність приносити підприємству економічні вигоди, тому рішення щодо необхідності забезпечення нематеріальними активами повинні мати стратегічний характер і мають бути спрямовані на досягнення конкретних конкурентних переваг за їх допомогою, а не лише досягнення необхідної вартості НА у структурі балансу підприємства.

По-друге, згідно з чинним порядком облікової оцінки НА вони можуть відображатись у звітності за первісною або за переоціненою вартістю (на основі справедливої оцінки), вибір між якими здійснюється шляхом застосування професійного судження бухгалтера.

Таблиця 3.4

Показники ефективності нематеріальних активів

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Звітний рік, у% до базового року
1	Нематеріальні активи	5834	5834	-
2	Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг)	42062	43179	2,66
3	Прибуток від реалізації	6123	3603	-41,2
4	Дохідність нематеріальних активів (пок. 3 : пок. 1)	1,05	0,62	-40,9
5	Фондовіддача нематеріальних активів (пок. 2 : пок. 1)	7,2	7,4	2,8
6	Рентабельність реалізації,% (пок. 3 : пок. 2)	14,6	8,3	-43,2

Проаналізувавши табл. 3.4, ми бачимо, що показники ефективності використання нематеріальних активів у звітному періоді порівняно з попереднім погіршились. Дохідність нематеріальних активів зменшилась на 40,9%.

Також фінансова звітність не надає можливість встановити вартість окремого нематеріального активу, а лише дозволяє визначити вартість всіх НА в розрізі груп, що наводяться в Примітках до фінансової звітності. Окрім цього, значна кількість нематеріальних ресурсів (внутрішньо створені торговельні марки, інвестиції в людський капітал тощо), що створюють підприємству конкурентні переваги на ринку, взагалі не визнаються активами, а відображаються в системі обліку як витрати звітного періоду. Внаслідок цього вартість НА, що відображається у фінансовій звітності, не можна враховувати як точний орієнтир для формування політики щодо зміцнення або розширення портфеля НА підприємства. [18 с. 239]

Аналізуючи рівень використання нематеріальних активів, можна дати вартісну характеристику науково-технічного потенціалу підприємства і оцінити його здатність вести конкурентну боротьбу на ринку продукції; активізувати процес залучення інвестицій, збільшити загальну вартість активів підприємства, тим самим сприяти зростанню іміджу підприємства і

ступеня довіри до продукції, що в свою чергу сприятиме отриманню додаткового прибутку за рахунок гудвілу.

Правильне проведення економічного аналізу використання нематеріальних активів дозволить отримати позитивні показники їх використання та здійснити оптимізацію витрат для розширення обсягів виробництва продукції.

Дані фінансового та бухгалтерського обліку нематеріальних активів використовуються для аналізу стану, руху та використання нематеріальних активів з метою прийняття рішень щодо доцільності використання нематеріальних активів, їх впровадження, поповнення, забезпечують методологічну базу для проведення аудиту нематеріальних активів. Але в процесі аналізу нормативних положень щодо нематеріальних активів не розкривається жодного аспекту організаційного та управлінського механізму формування, планування, використання, фінансування та визначення результатів від використання нематеріальних активів. Також необхідно враховувати, що процес економічної інтеграції до світової спільноти, у тому числі і у сфері бухгалтерської фінансової звітності підприємства, а також оцінки вартості нематеріальних активів, зобов'язує підходити до цього явища з позиції використання міжнародних стандартів.

Отже, аналіз наявності та використання нематеріальних активів є важливою складовою аналізу фінансового стану підприємства, що сприяє підвищенню ефективності системи управління конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках і є перспективним напрямом подальших досліджень. [96 с. 228]

Також одиничні показники розраховуються для тих видів нематеріальних ресурсів, які не визнаються в системі бухгалтерського обліку як активи підприємства, однак забезпечують формування його вартості. В окремих випадках, за неможливості розрахунку фінансових показників для управління вартістю, розробляються нефінансові показники, оскільки згідно концепції вартісно-орієнтованого управління мають враховуватись всі існуючі

нематеріальні фактори, що істотно впливають на вартість і можуть піддаватись впливу суб'єктів управління. Наприклад, Ф. Вергаувен (Vergauwen P.), Л. Боллен (Bollen L.), та Е. Орбанс (Oirbans E.) пропонують розраховувати наступні показники, які характеризують різні складові інтелектуального капіталу підприємства (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Одиничні показники для різних видів інтелектуального капіталу

№ з/п	Вид інтелектуального капіталу	Порядок розрахунку
1	Людський капітал	Витрати на персонал / Прибуток
		Дохід від реалізації / Кількість оплачених годин роботи
2	Структурний капітал	Витрати на дослідження та розробки / Дохід від реалізації
		Інтелектуальна власність / Активи
3	Клієнтський капітал	Витрати на маркетинг / Дохід від реалізації
		Індекс Герфіндаля для бізнес-сегментів та географічних зон

Розробка таких одиничних показників зазвичай здійснюється за умови запровадження на підприємстві комплексних систем управління, наприклад, “Системи збалансованих показників” (BSC). В рамках даної системи виділяються чотири основні перспективи (фінанси, клієнти, процеси, розвиток і навчання), в розрізі яких здійснюється управління шляхом встановлення цілей, показників та відповідальних осіб за їх досягнення.

Оскільки фінансові ринки враховують тільки корисну інформацію, важливо враховувати, що така облікова інформація, яка розкривається в додатковій бухгалтерській звітності, повинна:

- ✓ орієнтуватись на суб'єктів вартісно-орієнтованого управління;
- ✓ не лише дублювати вже існуючу інформацію про нематеріальні активи підприємства, а деталізувати, розкривати під іншим кутом або доповнювати її;
- ✓ стосуватись тих нематеріальних активів підприємства, які забезпечують генерування або руйнування вартості підприємства, а не є індиферентними відносно даного показника.

В цілому систему показників нематеріальних активів слід розглядати як потужний інструмент організаційних змін, який дозволяє покращити ефективність їх використання з врахуванням особливостей наявних на підприємстві бізнес-процесів та обраної стратегії управління вартістю. Система показників нематеріальних активів дозволяє направити зусилля працівників на виконання конкретних дій, що стосуються нематеріальних драйверів, які сприятимуть зростанню вартості підприємства. Використання таких показників забезпечує формування інформаційного середовища для суб'єктів вартісноорієнтованого управління та інших видів внутрішніх і зовнішніх користувачів, що допомагає в досягненні стратегічних цілей підприємства.

3.3. Шляхи вдосконалення обліку та аналізу нематеріальних активів на підприємстві

Однією з найбільш актуальних проблем, які стоять перед керівництвом сучасних підприємств, є проблема забезпечення ефективності виробництва. Від її рівня залежать конкурентоспроможність підприємства та темпи подальшого розвитку. Водночас дедалі більшу роль відіграють нематеріальні активи, частка яких у структурі активів суб'єктів підприємницької діяльності постійно зростає.

Наявність нематеріальних активів у складі ресурсів підприємства збільшує ринкову вартість підприємств, підвищує інвестиційну привабливість та забезпечує захист їхніх прав. Трансформація постіндустріального суспільства в суспільство знань передбачає створення інноваційної моделі, основною складовою якої є інтелектуальний капітал як сукупність нематеріальних ресурсів. Розширення сфери використання нематеріальних активів, недосконалість законодавчої бази та класифікації об'єктів, недостатня розробка методики оцінки, зумовлює потребу в удосконаленні їх обліку [93 с. 409].

Єдиним шляхом вирішення проблеми оцінки ефективності використання нематеріальних активів підприємства є застосування іншої порівняльної бази, аніж прибуток або доходи підприємства. Це обґрунтовується тим, що чинна облікова система та її основні методичні інструменти (історична оцінка, адитивний порядок формування вартості, амортизація) були розроблені для формування інформації про матеріальні активи підприємств індустріальної епохи, а тому показники, що характеризують результати діяльності підприємства, повною мірою не відображають роль НА, які останні відіграють в процесі його функціонування.

Однак, окрім внутрішніх показників, що характеризують результати діяльності підприємства і формуються обліковою системою, також є зовнішні показники, зокрема, вартість підприємства, що формується на ринку капіталу, яка враховує роль всього інтелектуального капіталу підприємства (який не відображається повною мірою у бухгалтерському обліку), що на сьогодні розглядається як один із факторів створення вартості і є гарантією одержання підприємством майбутніх економічних вигід. Тому в умовах формування постіндустріальної економіки ринкова вартість має використовуватись для розрахунку ефективності використання НА підприємства.

Будь-який вид управління є неповноцінним без чітко організованої системи контролю виконання, виявлення фактичного стану на керованих об'єктах. Як самостійна функція управління, контроль тісно пов'язаний з іншими сторонами управлінської діяльності – прогнозуванням, плануванням, організацією, мотивацією, обліком та аналізом.

Метою контролю як і інших елементів управління є об'єктивне та неупереджене формування інформації про фактичні результати діяльності підприємства, позитивні та негативні фактори, що вплинули на зазначені результати з метою прийняття більш ефективних управлінських рішень в майбутньому. [27 с.48]

Необхідним відтак є вдосконалення системи бухгалтерської звітності щодо нематеріальних активів підприємства, що передбачає доопрацювання як

фінансової звітності, так і розробку внутрішніх спеціалізованих звітів про інтелектуальні активи підприємства.

Аналіз нематеріальних активів у контексті залучених ресурсів передбачає розрахунок рівня наявних НА підприємства на одиницю залученого капіталу. Розгляд співвідношення обсягу наявних нематеріальних активів до рівня залучених ресурсів відображає результати політики підприємства стосовно додатково залучених ресурсів на реалізацію інтелектуально-інноваційної діяльності. Чим більшим є значення такого показника, тим більшу частку від залучених ресурсів підприємство спрямовує на формування його інтелектуального капіталу, що є позитивним сигналом для інвесторів щодо майбутніх перспектив зростання його ринкової вартості. Одним із перспективних напрямів розвитку аналізу НА в контексті залучених ресурсів є розрахунок показника створених НА за рахунок використання спеціально залучених фінансових ресурсів. На відміну від показника наявних нематеріальних активів підприємства на одиницю залученого капіталу, він відобразатиме ефективність інноваційної діяльності підприємства, що здійснюється за рахунок цільових запозичень.

Таким чином, на сьогодні можна констатувати виникнення парадоксальної ситуації, яка пов'язана з тим, що в діяльності підприємств ще більшу роль займають нематеріальні активи та інновації, без яких на сьогодні досить важко уявити успішне підприємство. Для управління такими підприємствами необхідна своєчасна та релевантна інформація про наявні нематеріальні активи, що дозволяють генерувати підприємству економічні вигоди, про їх роль у процесі генерування його вартості. Однак конвенційна система бухгалтерського обліку майже не реагує на існуючі потреби в необхідності надання інформації про нематеріальні активи в нових розрізах та в оцінці, що необхідна користувачам, та відрізняється від оцінки на основі історичних витрат.

На нашу думку, відсутність належної реакції розробників облікових стандартів пояснюється такими причинами:

– практичною неможливістю постійного моніторингу за зміною вартості нематеріальних активів, враховуючи її високу волатильність;

– можливістю умисного зловживання оцінкою нематеріальних активів для задоволення власних інтересів (прояв опортуністичної поведінки), наприклад, для покращання показників діяльності, від яких залежить рівень преміювання менеджменту підприємства;

– відсутністю належної оціночної компетенції у бухгалтерів-практиків для забезпечення достовірної оцінки нематеріальних активів.

Тому на сьогодні розробники облікових стандартів більше турбуються про збереження тих цінностей, які притаманні обліковій системі від моменту її зародження, – достовірності та консерватизму, а не про релевантність облікової інформації про нематеріальні активи для різних груп користувачів. Як наслідок, на сьогодні відсутні кардинальні зміни в методиці обліку і оцінки нематеріальних активів як на національному рівні, так і на рівні МСФЗ.

Під кардинальними змінами ми розуміємо включення до складу нематеріальних активів як об'єктів обліку нових елементів – внутрішньо створених торговельних марок та людських активів, здійснення їх ринкової оцінки, що передбачає необхідність проведення трансформації базових підходів до оцінки об'єктів обліку та перехід на нову облікову модель, що відповідатиме потребам постіндустріальної економіки.

Застосування таких кардинальних дій передбачатиме зміну цілей облікової системи, оскільки остання перетвориться із джерела надійної історичної інформації на систему, що надаватиме ймовірнісну інформацію та ускладнюватиме життя аналітикам та суб'єктам прийняття інвестиційних та позикових рішень.

Єдиним важливим зрушенням, спрямованим на удосконалення обліку та оцінки нематеріальних активів відповідно до зростаючих потреб користувачів, є можливість проведення переоцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю (п. 19 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [66], МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [52]), під якою розуміється ціна, яка була б одержана

при продажу активу чи сплачена під час передачі зобов'язання в умовах операції, що здійснюється на організованому ринку, між учасниками на момент оцінювання. Наявність такої опції в руках бухгалтера дозволяє йому проводити переоцінку нематеріальних активів за справедливою вартістю на основі врахування його характеристик та використовуючи запропоновану ієрархію рівнів вихідних даних для проведення оцінки.

Окрім обґрунтованих вище напрямів здійснення економічного аналізу НА, які традиційно виділяються вітчизняними науковцями, окремі дослідники пропонують розширити цей перелік, доповнивши його новими напрямками, які враховують особливості НА як об'єкта бухгалтерського обліку, та враховуючи існуючі пропозиції до запровадження в облікову систему поняття нематеріальних активів у їх широкому розумінні. НА в широкому розумінні – це всі нематеріальні ресурси підприємства, частина з яких відповідає критеріям визнання активами і вже відображається в системі бухгалтерського обліку, а інша частина не відповідає таким критеріям, тому відображається у складі витрат підприємства. [18 с. 239].

Одним із перспективних напрямів розвитку аналізу НА в контексті залучених ресурсів є розрахунок показника створених НА за рахунок використання спеціально залучених фінансових ресурсів. На відміну від показника наявних нематеріальних активів підприємства на одиницю залученого капіталу, він відображатиме ефективність інноваційної діяльності підприємства, що здійснюється за рахунок цільових запозичень.

Аналіз використання нематеріальних ресурсів підприємства. Окрім обґрунтованих вище напрямів здійснення економічного аналізу НА, які традиційно виділяються вітчизняними науковцями, окремі дослідники пропонують розширити цей перелік, доповнивши його новими напрямками, які враховують особливості НА як об'єкта бухгалтерського обліку, та враховуючи існуючі пропозиції до запровадження в облікову систему поняття нематеріальних активів у їх широкому розумінні. НА в широкому розумінні – це всі нематеріальні ресурси підприємства, частина з яких відповідає

критеріям визнання активами і вже відображається в системі бухгалтерського обліку, а інша частина не відповідає таким критеріям, тому відображається у складі витрат підприємства. При аналізі неідентифікованих активів пропонується проводити аналіз впливу ділової репутації та організаційних витрат на результати діяльності підприємства.

У результаті узагальнення сутності нематеріальних активів для бухгалтерського обліку відповідно до нормативних документів України, регламентуючих облік нематеріальних активів і в порівнянні з Міжнародними стандартами, визначені проблемні аспекти: у визначенні поняття терміна «нематеріальний актив», який розкривається в П(С)БО 8; у визначенні критеріїв визнання нематеріальних активів; у визначенні ознак їх класифікації для бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Визначено розбіжності розкриття основних аспектів сутності нематеріальних активів для організації бухгалтерського обліку в нормативних документах, які викликають певні труднощі однозначного трактування основних понять необхідних для правильного та достовірного обліку нематеріальних активів.

Для усунення виявлених розбіжностей в нормативних документах, однозначного трактування основних загальних положень щодо організації бухгалтерського обліку нематеріальних активів запропоновано:

- визначення нематеріального активу;
- внесення доповнення до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» стосовно ідентифікації об'єктів нематеріальних активів;
- визначені критерії визнання нематеріальних активів;
- визначені основні ознаки класифікації нематеріальних активів відповідно до П(С)БО 8 для бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Вирішення цих питань важливо для ефективної, правильної організації бухгалтерського обліку, формування інформації про нематеріальні активи, достовірності фінансової звітності.[6 с.310]

Отже, розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо бухгалтерського обліку й аналізу нематеріальних активів, а також удосконалення рахунку 12 «Нематеріальні активи» та первинного документа з обліку НМА дасть змогу підприємствам: більш раціонально організувати документообіг; самостійно обґрунтовувати та розробляти облікову політику; підвищувати аналітичність і достовірність облікових даних; своєчасно формувати інформацію, необхідну для управління нематеріальними активами та визначення резервів підвищення ефективності їх використання.

Вдосконалення обліку та аналізу нематеріальних активів підприємства дасть змогу уточнити методичні підходи до сутності нематеріальних активів шляхом повного визначення особливостей і характерних ознак цього виду активів, а саме: відсутність матеріальної основи і при цьому здатність приносити дохід їх власнику; відсутність наміру продажу нематеріальних активів за нормальних умов діяльності підприємства; тривалість корисного використання, що є підставою відносити їх до необоротних активів зі здійсненням з ними обліково-економічних процедур для довгострокових інвестицій; одержання економічної вигоди в майбутньому в результаті їх використання; підвищений ступінь ризику в прагненні одержати дохід від використання подібних активів.

Правильне розуміння сутності й економічного змісту нематеріальних активів як специфічного ресурсу підприємства вкрай необхідне для підвищення ефективності діяльності підприємств на сучасному етапі розвитку.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних, організаційних положень та розробці практичних рекомендацій щодо обліку і аналізу нематеріальних активів. Результати, отримані в процесі дослідження, дають змогу сформулювати такі висновки:

1. У межах теоретико-концептуального підходу до реалізації мети дослідження здійснено розбудову категоріального поля теорії бухгалтерського обліку, завдяки авторському трактуванню поняття нематеріальних активів як невідчутних ресурсів, що поєднують взаємозумовленість усіх факторів нематеріального характеру, які отримані у результаті творчої або інноваційної діяльності у взаємозв'язку з відсутністю фізичного зносу, високим ризиком морального зносу та низьким рівнем ліквідності. Обґрунтовано модель побудови поняття «нематеріальні активи» в бухгалтерському обліку, змістовність якої передбачає використання базових критеріїв категорії «активи» та власних критеріїв. Репрезентовано основні специфічні особливості нематеріальних ресурсів, які впливають на порядок їх відображення в системі бухгалтерського обліку: 1) невідчутність; 2) наявність творчого та інноваційного компонентів; 3) відсутність фізичного зносу та високий ризик морального зносу; 4) низький рівень ліквідності; 5) неадитивність.

2. На основі аналізу ролі економічних обґрунтовано три основні етапи розвитку цієї концепції (етап виникнення (кінець 1980-х рр.); етап становлення (1990-ті рр.); етап активного розвитку і вдосконалення (із 2000 р. і до нашого часу)). Проведений аналіз історичного розвитку концепції

вартісноорієнтованого управління дозволив встановити, що для того, щоб облікова система виступала дієвим засобом інформаційної підтримки системи управління вартістю, вона повинна надавати інформацію про ключові

фактори її генерування або руйнування, забезпечувати формування показників, які б були взаємопов'язані з показниками ринкової вартості.

3. Виявлено такі причини, що ускладнюють проведення достовірної оцінки нематеріальних активів як об'єкта обліку: 1) особливості історичного формування облікової системи підприємства; 2) змістовні особливості нематеріальних активів. З метою забезпечення відповідності облікової системи в частині нематеріальних активів потребам визначено напрями її адаптації до змін в економіці (уточнення сутності нематеріальних активів; пошук нових вартісно-орієнтованих підходів до облікової оцінки нематеріальних активів; перегляд концепції гудвілу; удосконалення фінансової та управлінської звітності підприємства як засобу інформування про нематеріальні фактори створення ринкової вартості підприємства) та обґрунтовано шляхи їх реалізації.

4.3 метою вирішення проблеми неадекватності чинної облікової системи щодо відображення нематеріальних активів потребам користувачів обґрунтовано концептуальні засади удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення управління нематеріальними активами та запропоновано реалізовувати їх двома основними шляхами: 1) коригуванням облікової системи (уточнення порядку ведення обліку нематеріальних активів; оприлюднення додаткових звітів щодо нематеріальних активів підприємства); 2) реформуванням облікової системи (кардинальне реформування; адаптивне реформування). Проведений аналіз концептуальних засад дозволив встановити, що в основу стратегії створення вартості підприємства покладені три фундаментальні процеси, які стосуються нематеріальних активів (ідентифікація та оцінка, координація, управління їх потоками), та довести можливість їх ефективною реалізації в сучасних умовах лише за умови удосконалення облікової оцінки та звітності.

5.3 метою підвищення достовірності інформації про нематеріальні активи, визначено два основних напрями розвитку системи їх облікової оцінки: 1) удосконалення порядку формування первісної вартості

нематеріальних активів; 2) удосконалення порядку переоцінки нематеріальних активів. Перший напрям запропоновано реалізувати шляхом розгляду нематеріальних активів як кваліфікаційних активів, що уможлиблює включення до їх первісної вартості фінансових витрат; другий напрям передбачає виокремлення відмінностей у сутності матеріальних і нематеріальних активів, які впливають на порядок їх оцінки; розробку матричної класифікації методів оцінки нематеріальних активів; обґрунтування етапів переоцінки нематеріальних активів за справедливою вартістю.

6. Розроблено структуру щодо нематеріальних активів підприємства, яка включає: 1) звіти про інтелектуальний капітал; 2) інтегровану звітність; 3) удосконалену фінансову звітність щодо нематеріальних активів; 4) стратегічні карти як інструмент вартісно-орієнтованого управління. У розрізі кожного з виділених компонентів наведено пропозиції щодо їх адаптації для практичного застосування в діяльності підприємств у контексті формування необхідної інформації для потреб вартісно-орієнтованого управління. Зокрема, розроблено структуру звіту про інтелектуальний капітал підприємства, доповнено форму №5 «Примітки до річної фінансової звітності» додатковою таблицею I.1. «Витрати, що формують інтелектуальний капітал підприємства», наведено пропозиції щодо застосування інтегрованої звітності та стратегічних карт як засобів формування вартісно-орієнтованої інформації про нематеріальні активи підприємства.

7. Виділено і проаналізовано основні напрями економічного аналізу нематеріальних активів (аналіз динаміки нематеріальних активів; аналіз забезпеченості нематеріальними активами; аналіз ефективності використання нематеріальних активів; аналіз обсягів нематеріальних активів; аналіз структури нематеріальних активів; аналіз нематеріальних активів у контексті залучених ресурсів; аналіз використання нематеріальних ресурсів підприємства). Обґрунтовано необхідність використання ринкової вартості як основного результативного показника, щодо якого необхідно проводити аналіз ролі нематеріальних активів у процесі створення вартості підприємства.

В результаті проведеного аналізу визначити можливі шляхи підвищення ефективності використання нематеріальних активів, зокрема:

- дотримання підприємством власної стратегії технічно, організаційного та економічного розвитку;

- переорієнтація на максимальне технічне переозброєння й реконструкцію;

- систематичне оновлення технологічної бази взаємопов'язаних виробничих ланок підприємства та багато інших шляхів та способів, які дадуть змогу покращити стан підприємства, а також основні показники ефективності використання нематеріальних активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андриссен Д., Тиссен Р. Невесомое богатство. Определите стоимость вашей компании в экономике нематериальных активов. Москва:Олимп-Бизнес, 2004. 304 с.
2. Артеменко Н. В. Нематеріальні активи: основи бухгалтерського обліку та оцінки / Н. В. Артеменко, Н. В. Ширяєва // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія : Технічний прогрес та ефективність виробництва. - 2015. - № 25. - С. 94-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2015_25_18.
3. Банасько Т. М. Нематеріальні активи промислового підприємства: проблема визначення сутності, можливі рішення її розв'язання / Т. М. Банасько // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2009. - Вип. 16(2). - С. 55-59. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16\(2\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16(2)__10).
4. Банасько Т. Проблеми та перспективи дослідження нематеріальних активів в Україні / Банасько Т. //Економіст. – 2010. – №2. – с. 30-33.
5. Бачинський В. І. Нематеріальні активи підприємства в системі обліку і фінансової звітності / В. І. Бачинський, М. В. Плекан // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2010. - Вип. 7(1). - С. 67-74. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7\(1\)__9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7(1)__9).
6. Бескоста Г. М. Обґрунтування сутності нематеріальних активів в обліку / Г. М. Бескоста // Бізнес Інформ. - 2013. - № 10. - С. 306-310. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_10_56.
7. Біляченко О. Л. Бухгалтерський облік і контроль операцій з програмним забезпеченням: автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.00.09. / ЖДТУ, Житомир, 2011. 21 с.
8. Близнюк О. В. Складові обліку деяких нематеріальних активів при інноваційній діяльності аграрних підприємств / О. В. Близнюк // Формування ринкових відносин в Україні. - 2014. - № 8. - С. 63-66. - URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2014_8_17

9. Боярко І. М. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії / Боярко І. М., Самусевич Я. В. // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – №3 (117). – с. 86-94.
10. Булат Г. В. Сутність нематеріальних активів та особливості організації їх обліку / Г. В. Булат, А. М. Камінська // *Молодий вчений*. - 2014. - № 5(1). - С. 67-69. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_5\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_5(1)_18)
11. Булат Г. В., Камінська А. М. Сутність нематеріальних активів та особливості організації їх обліку. *Молодий вчений*. 2014. Випуск № 5. С. 67–69.
12. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. / за ред. Ф. Ф. Бутинця. 6-те вид., перероб. і допов. Житомир: Рута, 2005. 756 с.
13. Бутинець Ф. Ф. Історія розвитку бухгалтерського обліку. Ч. 1 : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 1999. –928 с.
14. Бруханський Р. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва: монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 384 с.
15. Вақун О. В. Удосконалення звітності в частині нематеріальних активів будівельних підприємств. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. 2013. Том 14.
16. Головай Н. М. Сучасні підходи до формування інформації про інтелектуальний капітал в системі фінансового обліку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2011. Вип. 21, ч. 1. С. 77–80.
17. Гончар О.І. Нематеріальні активи у формуванні потенціалу підприємства / О.І. Гончар, І.В. Павельчук // *Вісник Хмельницького аграрного університету*. – 2009. – №3, Т.1.- С.77-80.
18. Гороховець Ю. А. Методика економічного аналізу нематеріальних активів: стан і пропозиції щодо вдосконалення / Ю. А. Гороховець // *Бізнес Інформ*. - 2018. - № 3. - С. 236-241. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_37.

19. Гороховець Ю. А. Нематеріальні активи в цивільному законодавстві. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матер. XII міжнар. наук.-практ. конф., (Умань, 24-25 травня 2018 р.). Умань: Сочінський М. М.", 2018. С. 27-29.
20. Вакун О. В. Удосконалення звітності в частині нематеріальних активів будівельних підприємств / О. В. Вакун // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 14(2). - С. 188-197. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2013_14\(2\)__30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2013_14(2)__30).
21. Гороховець Ю. А. Методика економічного аналізу нематеріальних активів: стан і пропозиції щодо вдосконалення / Ю. А. Гороховець // Бізнес Інформ. - 2018. - № 3. - С. 236-241. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_37.
22. Гороховець Ю. А. Напрями наукових досліджень в сфері бухгалтерської оцінки. *Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування*: тези вист. міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 25 лис. 2016р.). Житомир: О. О. Євенок, 2016. С. 29–30.
23. Груздова Т. В. Поняття та оцінка нематеріальних активів (об'єктів інтелектуальної власності) / Т. В. Груздова // Український соціум. - 2011. - № 3. - С. 99-112. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_3_10.
24. Гур'єва І. М. Економічна та облікова сутність необоротних матеріальних активів / І. М. Гур'єва // Бізнес Інформ. - 2014. - № 10. - С. 312-317. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_10_52
25. Диба В. М. Облік та аналіз необоротних активів : монографія / В. М. Диба. – К. : КНЕУ, 2008. – 288 с.
26. Задорожний З. В. Проблеми обліку основних засобів і капітальних інвестицій / З. В. Задорожний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 7. – С. 18 – 22.
27. Іщенко Н. М. Методичні основи вдосконалення обліку нематеріальних активів / Н. М. Іщенко, Н. Марченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Економіка. - 2016. - Т. 285, Вип. 273. - С. 45-49. - Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2016_285_273_9

28. Касич А. О. Теоретичні основи оцінки та обліку нематеріальних активів в Україні / А. О. Касич, І. Г. Хіміч // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. - 2013. - № 50. - С. 61-67.
29. Капля І. В. Нематеріальні активи як внесок у статутний капітал підприємства, їх відображення та облік / І. В. Капля, А. О. Ніколашин // Регіональна бізнес-економіка та управління. - 2013. - № 1. - С. 121-126. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rbetu_2013_1_37.
30. Каплан Р., Нортон Д. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. Москва: Олимп-Бизнес, 2005. 512 с.
31. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Москва: Олимп-Бизнес, 2003. 304 с.
32. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (Last accessed: 17.12.2017).
33. Королюк Н. М. Облік і контроль у системі управління людським капіталом підприємства: методика та організація: автореф. дис... канд. ек. наук: 08.00.09 / ДАСОА. Київ, 2010. 19 с.
34. Куцик П. О. Сучасні системи управління нематеріальними активами підприємства / П. О. Куцик, Х. І. Скоп // Облік і фінанси. - 2016. - № 2. - С. 156-162. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_2_25.
35. Кузик Н. П. Актуальні проблеми обліку та оцінки нематеріальних активів / Кузик Н. П., Боярова О. А. // Облік і фінанси АПК. – 2010. – №3. – с.40-44.
36. Кузубов С. А. Развитие теоретико-методологических основ бухгалтерского учета и аудита интеллектуальных активов: автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.12 / ГОУ ВПО “Уральск. госуд. технич. ун-т. УПИ им. перв. презид. Рос. Б.Н. Ельцина”. Екатеринбург, 2009. 49 с.
37. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу:

автореф. дис.... канд. ек. наук: 08.06.04 / НАУ, Київ, 2006. 21 с.

38. Лев Б. Нематериальные активы. Управление, измерение, отчетность. Москва: Квинто-Консалтинг, 2003. 240 с.

39. Легенчук С. Ф. Сучасні проблеми та напрями розвитку облікової оцінки нематеріальних активів / С. Ф. Легенчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. - 2014. - Вип. 3. - С. 224-235. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2014_3_19

40. Лепетан І.М. Процес прийняття рішень у сфері облікових процедур нематеріальних активів / І.М. Лептеан // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 9. – С. 84-91

41. Лук'янюк Н.Г. Удосконалення обліку нематеріальних активів // Сучасні проблеми фінансово-господарського контролю: Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (30 березня 2005 р.). – Кривий Ріг: 2005.– С. 176-178.

42. Мамонтова Н. А. Новітні підходи до визначення вартості нематеріальних активів / Мамонтова Н. А. // Актуальні проблеми економіки. 2010. – №5 (107). – с. 228-235.

43. Малярчина В. Д. Проблеми обліку нематеріальних активів в Україні / В. Д. Малярчина, Л. Б. Прокопович // Молодий вчений. - 2018. - № 1(2). - С. 921-925. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1\(2\)__85](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1(2)__85)

44. Манакін В. Проблема обліку нематеріальних активів в Україні / Манакін В., Рябенко О. // Схід.Економіка. – 2010. – №2 (102). – с. 63-66.

45. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 2. Кн. 2 : Процесс обращения капитала / К. Маркс / Пер. И. И. Скворцова-Степанова ; под ред. Ф. Энгельса. – М. : Политиздат, 1978. – 648 с.

46. Мартиянова М. П. Нематериальные активы предприятия /Мартиянова М. П., Ширина Т. Г. // Бизнес Информ. – 2010. – №3 (2). – с.71-72. 11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

47. Международные стандарты финансовой отчетности по состоянию на 1 января 2009 года. Лондон: International Accounting Standards Board, 2009. 2880с.
48. Мельник О. В. Формування та реалізація стратегічно орієнтованого управління нематеріальними активами підприємства / О. В. Мельник // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2015. - Вип. 10. - С. 199-205. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2015_10_36.
49. Мостович Є. Ю. Формування та ефективність використання нематеріальних активів підприємства / Є. Ю. Мостович, А. О. Заїнчковський // Формування ринкових відносин в Україні. - 2016. - № 4. - С. 43-46. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_4_13.
50. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 38 «Нематеріальні активи»: затверджений радою КМСБО у липні 1998 р., зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: adeolutions.com.
51. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 “Об’єднання бізнесу IASB” Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_006 (Last accessed: 17.12.2017).
52. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 “Оцінка справедливої вартості” Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2013. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_068?test=4/UMfPEGznhh4cx.ZiFzWr09HI4QEs80msh8Ie6 (Last accessed: 17.12.2017).
53. Мулик Т.О. Інформаційно-організаційні засади аналізу основних засобів в управлінні реальними інвестиціями /Т.О. Мулик, А.О.Цуркан// Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип.29, ч. 2. – 2018. – С. 173-177
54. Мулик Т. О. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник /Т. О. Мулик, О. А. Материнська, О. Л. Пльонсак. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 288 с.
55. Начала политической экономии : соч. / Д. Рикардо и др. – М. : КСМО-

Пресс, 2000. – 366 с.

56. Національний стандарт 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності". Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007р. №1185 // Облік і фінанси АПК. - 2007. - №8-10.

57. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": від 07.02. 2013 р. № 73. Дата оновлення: 03.08.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

58. Остапенко А. В. Нематеріальні активи в інноваційному розвитку підприємства / А. В. Остапенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2008. - № 4. - С. 98-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2008_4_17.

59. Петрук О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2005. 420 с.

60. Плахтій Т.Ф. Напрями забезпечення належного рівня якості облікової системи підприємства: організаційний аспект / Т.Ф. Плахтій // Проблеми системного підходу в економіці. – 2017. – Випуск №3(59). - С. 88-96.

61. Плахтій Т.Ф. Якісні характеристики фінансової інформації в конвергованій концептуальній основі: критичний аналіз / Т.Ф. Плахтій // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», березень 2017. – № 4(32). – С. 213–217.

62. Плахтій Т.Ф. Розвиток системи менеджменту якості обліку / Т.Ф. Плахтій // Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу». – 2017. – Вип. 2 (37). – С.67-73.

63. Плекан М. В. Нематеріальні активи як об'єкт обліку і звітності / М. В. Плекан // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2014. - № 794. - С. 221-225. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_794_32.

64. Пожарська Л. Економічна сутність та класифікація нематеріальних активів підприємств телебачення / Л. Пожарська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2012. - № 1. - С. 33-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2012_1_5
65. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: akon4.rada.gov.ua.
66. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. №242, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: buhgalter911.com. 4.
67. Поліщук В. Л. Інформаційне забезпечення та завдання аналізу нематеріальних активів / В. Л. Поліщук, І. Д. Лазаришина // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 14(3). - С. 180-186. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_14\(3\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_14(3)_27).
68. Поліщук В. Проблеми та шляхи вдосконалення організації та методики інвентаризації нематеріальних активів на підприємстві / В. Поліщук // Економічний аналіз. - 2012. - Т. 10(3). - С. 208-211. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10\(3\)_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10(3)_47).
69. Платонов В. В. Интеллектуальный капитал : оценка и управление : учеб. пособие. / СПб.: СПбГУЭФ, 2012. 116 с.
70. Правдюк Н. Л., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія / Н. Л. Правдюк, Т. О. Мулик, Я. І. Мулик. – Київ: «Центр учбової літератури», 2019. – 224 с.
71. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 01.07.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 10.07.2018).
72. Проект міжнародного формату інтегрованої звітності <IR>/ URL: http://bdo.com.ua/integrirovannaja_otchetnost/ (Last accessed: 17.12.2017).
73. Про затвердження положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31

“Фінансові витрати”: наказ Міністерства фінансів від 28.04.2006 р. № 415.
Дата оновлення: 19.08.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06>
(дата звернення: 12.09.2016).

74. Романенко О. В. Методичне забезпечення аналізу використання нематеріальних активів підприємства / О. В. Романенко // Облік і фінанси. - 2012. - № 4. - С. 21-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_4_6

75. Старостенко Г., Сурженко А. Вартісно-орієнтоване управління фінансами в сучасних реаліях ведення бізнесу в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 3 (7). С. 178-186.

76. Сучасні тенденції розвитку обліку, контролю й аналізу нематеріальних активів: монографія / за заг. ред. Ф. О. Журавки. Суми: Ярославна, 2015. 208 с.

77. Самохвалов В. А. Как определить ключевые финансовые факторы стоимости. *ЖУК*. 2004. № 05(36). С. 34-38.

78. Старкова Н. О., Махов М.В. Оценка обеспеченности нематериальными активами ведущих предприятий телекоммуникационной отрасли. *Экономика и современный менеджмент: теория и практика*: сб. ст. по матер. ХLI междунар. науч.-практ. конф. № 9 (41). Новосибирск: СибАК, 2014. URL: <https://sibac.info/conf/econom/xli/39120> (дата обращения: 12.07.2017).

79. Садовская Т. Г., Дадонов В. А. Анализ бизнеса: Финансовая деятельность наукоемкого предприятия. Москва: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2005. 324 с.

80. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт. – К. : Port-Royal, 2001. – 132 с.

81. Селиверстова Е. С. Бухгалтерский учет и оценка нематериальных активов при принятии инвестиционных решений: дис. ... канд. эк. наук: 08.00.12 / Моск. госуд. ун-т. им. М. В. Ломоносова. Москва, 2009. 214 с.

82. Соколов Я. В. История развития бухгалтерского учета : учебник. – 3-е

узд., перераб. и доп. / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов – М. : Магистр, 2009. – 287 с.

83. Сизоненко О.В. Класифікація нематеріальних активів для потреб бухгалтерського обліку / О.В.Сизоненко // Облік і фінанси АПК.-2008.-№2 -с. 143-146.

84. Солодченко І. Нематеріальні активи / І. Солодченко // Дебет-Кредит. – 2005. - №6.

85. Сорокина Е. М., Фадеева А. А. Нематериальные активы: признание, оценка, учет и анализ. Иркутск: БГУЭП, 2011. 209 с.

86. Тарасова І. Пропозиції щодо вдосконалення класифікації нематеріальних активів у Плані рахунків та П(С)БО 8 „Нематеріальні активи” / І.Тарасова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004.- №4. – С.38-41.

87. Томчук О.Ф. Методика аналізу фінансового стану підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів // В.А. Мазур, О.Ф. Томчук, Ю.Ю. Браніцький // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики .- 2017 .- № 3 (19).- С. 7-20.

88. Труніна І. М. Напрями вдосконалення обліку нематеріальних активів підприємства / І. М. Труніна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 3. - С. 116-125. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2016_3_17

89. Фурманчук О. С. Актуальні проблеми обліку та контролю нематеріальних активів / Фурманчук О. С.,Нижник А. В. // Економіка і регіон. – 2010. – №4 (27). – с. 111-116.

90. Федоришина Л.І., Цуркан А.О. Організація і методика економічного аналізу ефективності діяльності аграрних підприємств/ Л.І.Федоришина, А.О.Цуркан //Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор» – 2018. – Випуск 2-2 (45). – С. 137-139.

91. Федоришина Л.І. Витоки розвитку економічного аналізу / Л.І.Федоришина // Причорноморські економічні студії. Науковий журнал. – 2016. –. Випуск 11. – С. 234-239.

92. Федулова І. В. Аналіз методологічних підходів до оцінки нематеріальних активів підприємства / І. В. Федулова, Л. В. Кукурудзяк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. - 2015. - Вип. 162. - С. 48-56. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2015_162_8.
93. Фецович Т. Р. Удосконалення методики оцінки нематеріальних активів підприємства / Т. Р. Фецович // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2010. - Вип. 7(3). - С. 409-418. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escnof_2010_7\(3\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escnof_2010_7(3)_52).
94. Фостолович В.А., Основні аспекти сучасного підходу до системи управління сільськогосподарським підприємством [Текст] / В.А. Фостолович // Електронне фахове видання «Ефективна економіка». – №4. – 2017 – С. 1 - 7.
95. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. // База даних “Законодавство України”/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.02.2018).
96. Чуб Ю. В. Аналіз наявності та використання нематеріальних активів / Ю. В. Чуб // Економічний аналіз. - 2014. - Т. 15(3). - С. 225-229. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_15\(3\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_15(3)_33)
97. Щур О. В. Визначення та ідентифікація нематеріальних активів / Щур О. В., Олексієнко Т. В. // Економіка і регіон. – 2010. – №1(24). – с. 80-85
98. Шульга С. Щодо відображення інвестицій в нематеріальні активи / С.Шульга // Економіст. – 2006. – №1. – С. 51-53.
99. Єпіфанова І. Нематеріальні активи виробничих підприємств країни як важлива і необхідна складова основного капіталу / І. Єпіфанова, О. Малікова // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. - 2014. - № 9. - С. 98-108. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_9_12.
100. Яремко І. Й. Публічна репрезентація інформаційно-інтелектуальної складової капіталу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського*

університету. Серія "Економіка". 2015. Вип. 1 (45). Т. 2. С. 311–316.

101. Sveiby K.E. *Measuring Intangibles and Intellectual Capital. An Emerging First Standard*. URL: <http://www.sveiby.com/articles/EmergingStandard.html> (Last accessed: 15.07.2017).

102. Cohen J.A. *Intangible Assets: Valuation and Economic Benefit*. John Wiley & Sons. 2011. 176 p.

103. Starovic D., Marr B. *Understanding corporate value: managing and reporting intellectual capital*. London: The Chartered Institute of Management Accountants, 2004. – 28 p.

104. Guthrie J., Yongvanich K. *Intellectual capital reporting: comparison of various frameworks*. Macquarie Graduate School of Management Working Papers in Management. 2004. No 24. P. 1-19.

105. Standfield K. *Intangible Management: Tools for Solving the Accounting and Management Crisis*. San Diego: Academic Press, 2002. 261 p.

106. Krumwiede T. *Why historical cost accounting makes sense*. *Strategic Finance*. 2008. August. P. 33–39.

107. *Intangible Assets: Measuring and Enhancing Their Contribution to Corporate Value and Economic Growth: Summary of a Workshop*. National Academies Press, 2010. 124 p.

108. Skinner D.J. *Accounting for intangibles – a critical review of policy recommendations*. *Accounting and Business Research*. 2008. Vol. 38, No. 3. P. 191–204.

109. Lev B. *Remarks on the Measurement, Valuation, and Reporting of Intangible Assets*. *FRBNY Economic Policy Review*. 2003. September. P. 17–22.

110. Volkov D., Garanina T. *Value Creation in Russian Companies: the Role of Intangible Assets*. *Electronic Journal of Knowledge Management*. 2008. Vol., 6 Is. 1. – P. 63–74.

111. *Statement of Financial Accounting Standards No. 34 Capitalization of Interest Cost*. FASB, 1971. 24 p.

